

Ivana Horáková

Jsou to hédonisté?

Pokus o pochopení vybraných hodnotových orientací vysokoškolských studentů

Bakalářská práce

Praha 2006

Vedoucí práce Ing. Libor Prudký

Obsah

<i>PODĚKOVÁNÍ</i>	3
<i>SUMMARY</i>	4
<i>SHRNUTÍ</i>	4
ÚVOD	5
I. SOCIOLOGICKÉ ZKOUMÁNÍ HODNOT	10
NĚKTERÉ PŘÍSTUPY K VÝZKUMU HODNOT	10
VÝZKUM HODNOT VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ	13
HODNOTOVÉ ORIENTACE STUDENTŮ VYBRANÝCH FAKULT	14
SROVNÁNÍ S ČESKOU POPULACÍ („AUFBRUCH“ 1997)	18
II. HÉDONISMUS: KOŘENY, TYPOLOGIE A VÝKLAD	22
POJEM A TYPOLOGIE	22
HÉDONISMUS A EPIKUREISMUS	23
POJETÍ HÉDONISMU Z HLEDISKA ETIKY U ROBERTA SPAEMANNA	24
SLOVNÍKOVÉ DEFINICE NĚKTERÝCH SLOV Z VÝROKŮ	26
III. JAK MAPUJEME SKUTEČNOST?	30
PARADIGMATA V SOCIÁLNÍCH VĚDÁCH	30
R.A. MORROW O TRADIČNÍM DISKURZU METODOLOGIE	35
VÝZKUM HODNOTOVÝCH ORIENTACÍ Z HLEDISKA PARADIGMAT	39
IV. ROZHOVORY SE STUDENTY	41
DISKUSE NA LETNÍ ŠKOLE FHS, ZÁŘÍ 2005	41
METODOLOGIE	44
JAK STUDENTI ROZUMĚJÍ JEDNOTLIVÝM VÝROKŮM?	51
NĚKTERÉ SOUHRNNÉ POSTŘEHY	79
ZÁVĚR	80
LITERATURA	84
PŘÍLOHA	86

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému tutorovi Ing. Liboru Prudkému a Mgr. Michaele Šmídové za podporu při psaní mé práce, a hlavně za podněty v sociologickém semináři v průběhu studia na Fakultě humanitních studií. Bez účasti na semináři by tato práce nikdy nevznikla.

Můj dík patří i Kristýně Hulové za laskavé zapůjčení přístroje k nahrávání rozhovorů a za spolupráci při průběžném statistickém zpracovávání dat z hodnotových orientací.

Jsem vděčná i studentům, kteří mi byli ochotni poskytnout zajímavý a obohacující materiál pro mé zkoumání.

I.H.

Omlouvám se za případné gramatické nedostatky v této práci. Čeština není můj mateřský jazyk.

IVANA HORÁKOVÁ

The Faculty of Humanities, Charles University in Prague

Are they hedonists?

An attempt to understand specific value orientations of selected university students

Summary

This work seeks to explore the meaning of the so-called „hedonistic“ value orientations of Czech university students (faculties: technical, pedagogy, economics and humanities).

I draw upon some difficulties in the interpretation of certain statistical outcomes of the Student Value Survey (2003-2005).

Firstly, I critically examine the results of the survey and how there are interpreted and presented.

I also reflect upon my own experience from the sociological seminar at the Faculty of humanities and I look at some aspects of the current debate of values and the related methodological approaches. Secondly, I look at the philosophical and semantic connotations of the term „hedonistic“ in order to assess its appropriateness in describing the respective value orientations.

Then I examine the broader epistemological, ontological and methodological implications of my exploration from the perspectives of critical theory and constructivism, and consider the question of paradigms in social research. Thirdly, I present my own insights into the problem, based upon the analysis of my interviews with fourteen university students. Lastly, I summarize the possibilities, as well as problems, in examining the value orientations of students, in addition to the outcomes.

Shrnutí

Tato práce se snaží postihnout takzvané „hédonistické“ hodnotové orientace českých vysokoškolských studentů. Do průzkumu, který proběhl v letech 2003 a 2005 byly zahrnuty fakulty strojního, pedagogického, hospodářského a humanitního zaměření. Výzkum hodnot na Fakultě humanitních studií probíhá od roku 2002 longitudinálně. Nejprve se dívám na statistické výstupy z výzkumu hodnot u studentů a na způsob, jakým se tyto výsledky prezentují. Následně zkoumám náležitost pojmu „hédonistický“ na označení určité orientace u studentů. Ve třetí části se zabývám otázkou metodologie z hlediska alternativních paradigmat a zvažuji, jaké epistemologické a metodologické předpoklady určují zkoumání skutečnosti v prostředí sociálních věd. Dál prezentuji svojí vlastní sondu, abych vyzdvihla samotné odpovědi jednotlivých studentů, se kterými jsem uskutečnila rozhovory. Tyto rozhovory mimo jiné mají za cíl blíže určit ty aspekty, které nebylo možné objevit ze statistického zpracování. V závěru práce souhrnně posuzuji, k čemu jsem na základě zmíněných rovin zkoumání daných hodnotových orientací dospěla.

Úvod

Zásadní význam ... má veřejný charakter diskuse... Tvrzení, k nimž někdo dospěl na základě zkoumání společnosti mohou být jinými autory kriticky zhodnocena.

(Giddens 1999, str.28)

Otázka „*Jsou to hédonisté?*“ v názvu této práce přímo navazuje a reaguje na titulek „*Jsou to hédonisté!*“¹ na obálce časopisu *Lidé města* (2005/2). Měl uvést výzkumu hodnotových orientací studentů, který v letech 2002 až 2004 proběhl na Fakultě humanitních studií (dál „FHS“). Tato práce je snahou odpovědět na otázku, jestli jsou vysokoškolští studenti (FHS nebo vybraných fakult v Praze a v České republice, kde výzkum proběhl) skutečně hédonisticky orientovaní – nebo jestli s takovou orientací souhlasí. Není to však jediná otázka, která mě vedla k psaní této práce. Pokud charakterizujeme určité hodnotové orientace jako „hédonistické“, musíme si také ujasnit, co vlastně tímto pojmem míníme a jakým způsobem takové orientace mapujeme². Moje práce proto bude mít reflexivní charakter, a proto předpokládá prostředí otevřené diskusi, jakým je univerzita. Mým cílem je poskytnout jakýsi výkladový klíč k těmto orientacím.

Od roku 2003 jsem se v rámci sociologického semináře na FHS více či méně zabývala dílčím zpracováním statistických výstupů z výzkumu hodnot českých vysokoškolských studentů. Tento výzkum na Fakultě humanitních studií probíhá pod vedením Ing. Libora Prudkého od roku 2002. V tom roce jsem na fakultu nastoupila do prvního ročníku a sama jsem tehdy daný hodnotový dotazník vyplňovala. V rámci semináře jsem se následně zabývala právě tzv. hédonistickými orientacemi, jež jsou zahrnuty v části dotazníku³. Podrobněji o těchto výstupech budu uvažovat v části „Výzkum hodnot vysokoškolských studentů“ (část I.).

Bez spolupráce s kolegy v semináři by tato práce nikdy nemohla vzniknout. Postupem času a s pokračující reflexí se můj vlastní náhled na tuto problematiku měnil a z toho zde v prvé řadě vycházím. Uvědomila jsem si, že interpretace některých výsledků

---

¹ Je mi jasné, že tento titulek měl zaujmout čtenáře a byla v něm i dávka humoru. Na určité rovině však zároveň vypovídal o výstupech ze statistického zpracování dotazníkového šetření, na němž jsem se podílela. Faktem zůstává, že studenti FHS se v porovnání se studenty prvních ročníků jiných fakult až tak „hédonisticky“ nejví.

² S tímto pojmem jsme nepracovali pouze my v rámci sociologického semináře. Toto označení se užívá i v jiných výzkumech na označení určitého souboru orientací nebo se používají označení příbuzné, jako například „požitkářské“ orientace, orientace na „užití si“, apod. Samotný fakt, že toto označení se často užívá však neznamená, že nestojí za to blíže prozkoumat předpoklady, které s sebou nese. (např. Kania 1999, Horáková N. 2005, Prudký 2005, aj.)

³ Konkrétně se jedná o otázku č. 9, viz dotazník v Příloze. Od roku 2002 došlo v dotazníku k několika změnám, ale zkoumané výroky v něm zůstaly.

je obtížná a je třeba k ní přistupovat s opatrností. Nebudu se tajit svým poměrně skeptickým postojem vůči přílišnému zobecňování v otázce hodnotových orientací. Taková zobecnění mají v určitých momentech dokonce tendenci blížit se morálnímu soudu, což je paradox výzkumu hodnot. Právě proto se chci zamyslet i nad tím, co nás vede k tomu, že při interpretaci zaujímáme určitý postoj. Věřím, že v našem souzení se vlastně projevuje naše vlastní orientace, a tímto způsobem (tj. jistým druhem souzení) se neuvědoměle vymezujeme proti tomu, co naší orientací není. Pokud ovšem chceme lépe pochopit, je vhodné si naše „předsudky“ otevřeně přiznat (Gadamer 1994) a objasnit pozici, ze které na danou záležitost nahlížíme. Proto se budu zabývat i tím, co podmiňuje náš způsob poznávání.

V transformující se zemi jakou je i Česká republika je snaha sociologů mapovat hodnotové orientace v společnosti jistě náležitá. Na toto téma existuje řada prací, o nekonečných možnostech srovnávání s jinými výzkumy ani nemluvě. K oživení tématiky hodnot přispěl např. Ronald Inglehart, jehož projekt Světový průzkum hodnot⁴ (*World Value Study*) má v sociologii silný vliv a přirozeně i svou kritiku. Téma hodnot je bohaté a já rozhodně neaspíruji na to, abych ho v této práci nějak obsírněji a obecněji zkoumala. Totéž se týká i definičního uchopení hodnot, o kterém již přede mnou lépe pojednali jiní⁵. Zde navazuji především na svou zkušenost s interpretací dat a s následnou reflexí, kterou podnítilo i samotné studium na Fakultě humanitních studií. Pro některé tento přístup bude nesporně zavánět přílišnou subjektivností (nebo „impresionismem“) - ty asi neuspokojím, protože zde vycházím právě z introspekce. Snad se mi podaří udržet si ve správné míře určitý odstup i jistou míru obecnosti a neupadnout do rozebírání detailů. Tato práce by ideálně měla mít dost široký záběr a propojit poznatky jednotlivých přístupů a disciplín, do kterých jsem během studia měla možnost nahlédnout. Má pozice mi však takový všestranný záměr neumožňuje naplnit. Zůstává alespoň implicitně přítomný a ve velmi omezené míře se na něj pokusím brát zřetel.

Na poměrně úzce vymezenou část hodnotových orientací vysokoškolských studentů se budu dívat z několika úhlů, s čímž jsou spojené i otázky, které v průběhu práce vyvstaly. Jejich povaha se během mého zkoumání měnila s tím, jak jsem nabývala širší možnosti interpretace a měla k dispozici víc nástrojů pro nahlížení. Bohužel, snaha o více perspektiv zároveň nutně omezuje hloubku jednotlivých částí.

Již v semináři v r. 2003 jsme vymezili skupinu výroků z jedné otázky hodnotového dotazníku. Tyto výroky jsme označili za „hédonistické orientace“. Dělali jsme to pro možnost interpretace, která byla obtížná od začátku. Byly to tyto výroky:

---

⁴ Velké množství článků a zdrojů k tomuto projektu lze nalézt na jeho domovské webové stránce www.worldvaluestudy.org

⁵ Např. Strmiska Z., „Hodnota“, str. 375-377, in *Velký sociologický slovník* (1996), Praha, Karolinum.

„Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.“ (9.H)

„Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.“ (9.I)

„Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.“ (9.F)

„Smyslem života je pokusit se získat to nejlepší.“ (9.X)

Za hédonistické byly přitom označovány právě první dva z nich. O tyto výroky jsem se zajímala i proto, že studenti s nimi podle statistických údajů často souhlasili a zdá se, že z roku na rok tento souhlas mírně roste. Výrok 9.F jsme k nim přiřadili proto, že jsme tento postoj považovali za příbuzný k orientacím na příjemný, bezproblémový život. Tento výrok se např. ve výzkumu hodnotových orientací u české populace z roku 1997 spojil do faktoru s výroky 9.H a 9.I. Výrok 9.X se rovněž ukázal – alespoň z hlediska toho, jak na něj studenti odpovídali - jako příbuzný dvěma prvním výroky na základě faktorové analýzy a korelací. Podrobněji o tom pojednám v části, která se v stručnosti věnuje tomuto výzkumu. Zároveň posoudím i to, jak se můj náhled a interpretace časem měnily.

V první části práce (I) rozebírám to, jak jsme v semináři k problematice hodnotových orientací přistupovali, jaké byly výstupy a interpretace a jak se výsledky statistických analýz prezentují. V této části se dívám i na diskurz, který se v problematice hodnot někdy používá, a jak postupují některé výzkumy hodnot. Posoudím zde příspěvky některých českých sociologů a v krátkosti pojednám i o Inglehartově projektu mapování hodnot ve světovém měřítku. Nečiním si nárok na velký záběr, protože existuje víc prací na toto téma a ostatně o nich bylo více fundovaně pojednáno na jiných místech⁶. Nebudu se například věnovat psychologické rovině hodnot a souvislostem vývoje osobnosti, i když vím, že tato rovina je určitě významná a je třeba na ní brát zřetel. Věnuji se alespoň některým aspektům současné debaty o hodnotách mladých lidí, na něž jsem při výzkumu narazila.

V postupu následně považuji za adekvátní víc přiblížit kořeny pojmu „hédonistický“ (II.část). Na pomoc jsem přizvala dějiny filosofie a v omezené míře i filosofii samotnou. Vycházím z předpokladu (a dojmu), že slovo „hédonistický“ je významově nějak zatíženo a když ho použijeme na určité orientace, nemusí být významově vlastně vhodné. Často je totiž samotná představa hédonismu mylná, což je způsobeno některými zkresleními v průběhu dějin daného pojmu. Užívání přívlastku „hédonistický“ často vychází z něčím podmíněné perspektivy, podobně jako příbuzný pojem „epikureismus“. Také se dívám na některé etické a filosofické obsahy hédonismu jakožto myšlenkového směru u Epikúra, přičemž čerpám z díla Roberta Spaemanna (Spaemann 1998). Exkurz do filosofie je nicméně nutně omezen tím, že ho využívám pouze pro lepší orientaci v průběhu

---

⁶ Např. v publikaci *České hodnoty 1991-1999*, Sociální studia 6, FSS MU, Brno 2001.

zkoumání. Také uvedu, jak pojmy použité ve výrocích interpretují běžné slovníky a jaký je jejich původ v českém jazyce.

Další část (III) je věnována kritickému posouzení metodologie v sociálních vědách z pohledu alternativních pozic. Tento pohled ovlivnil moje nahlížení na zkoumání hodnotových orientací. Právě proto jsem se rozhodla provést vlastní výzkum na bázi rozhovorů se studenty (část IV). Považuju tedy za vhodné přiblížit čtenáři otázku paradigmat, abych objasnila „genezi“ mého porozumění, které probíhalo kruhovitě neboli hermeneuticky. Zároveň mě alternativní pohled na metodologii vedl i k posouzení paradigmat, která stojí za určitými metodami v sociálním výzkumu. Uvědomuji si, že můj vhled je značně povrchní, a že literatury na toto téma je mnohem víc než s jakou jsem se měla možnost obeznámit, ale snad alespoň naznačím diskusi o paradigmatech v humanitních vědách, která je stále aktuální. Otázka metodologie a logiky výzkumu pro mě není nepodstatná. Pokud se totiž má prohloubit naše chápání, je nutné zvážit předpoklady, s nimiž přistupujeme k realitě.

V poslední a klíčové části (IV) práce představím svůj vlastní výzkum, který mi měl pomoci objasnit to, jak studenti chápou dané výroky z dotazníku. Výroky jsou do písemného dotazníku zařazeny s předpokladem, že studenti jim rozumí vcelku jednotně nebo ve významné míře alespoň podobně, a tedy je možné získat poměrně přesné informace o jejich postojích k některým tématům a v další rovině i objasnit kauzální vztahy s jinými proměnnými (např. se socio-demografickými ukazateli, které byly v dotazníku rovněž mapovány).

Výroky, kterými se zabývám, se ovšem ukazují být víceznačné. Je nutné rovněž brát zřetel na to, že studenti v písemném dotazníku nereagovali na nějakou skutečnost, ale na nějaký postoj ke skutečnosti ve formě výroku, což nás přivádí do meta-roviny významů, kde se důležitým zprostředkovatelem stává jazyk. Netroufám si provádět nějakou svébytnou sémantickou analýzu, ale jazyk rozhodně nechci opomíjet a vylučovat. Proto jsem provedla rozhovory se čtrnácti studenty pražských vysokých škol⁷, ve kterých mapuji jejich chápání daných výroků dotazníku, abych zpětně mohla reflektovat to, jak mám výsledkům velkých statistických šetření rozumět. Výsledky mé sondy prezentuji spolu s odpověďmi studentů na dané výroky. Záměrně jsem je vkládala do textu, aby vynikl právě jejich „hlas“. V souhrnné analýze rozhovorů se snažím uchopit vybrané orientace studentů, ale hlavně pátrám v rovinách významu. Na základě čeho a jak studenti a studentky rozumí těmto výrokům? V této části pojednávám i o mezích a výhodách mnou zvoleného metodologického postupu, ale i o nových a nečekaných momentech, které mě obohatily. Zařazuji zde i stručné pojednání o diskusi o vybraných

---

⁷ Šlo o studenty fakult, které byly zahrnuty i do dotazníkového šetření: pedagogické, strojní, hospodářské a FHS. Rozhovory jsem prováděla jen se studenty z Prahy.

výrocích z dotazníku mezi studenty, která proběhla na letní škole FHS v září 2005. Tato diskuse⁸, kterou jsem podnítila pro potřeby této práce, byla zaznamenána a přispěla jako jeden ze zdrojů k pochopení.

Pochopení nějakého problému souvisí s nabýváním poznání, a aby poznání vůbec bylo nějak možné, je nutný určitý čas a odstup. Při příliš velkém množství informací se snižuje naše schopnost interpretace (Gore 2000, str. 183), a tedy i pochopení. Můj pokus o zodpovězení titulní otázky spočíval v jakémsi pozastavení se v rámci těch informací, které jsem měla z výzkumu hodnot; spočíval v kritickém ohlédnutí se a v zpětné otázce: Je tomu skutečně tak, jak se to jeví?

Na mé práci je patrně nejproblematictější to, že se snaží pracovat na bázi několika paradigmat, o jejichž slučitelnosti lze oprávněně pochybovat (Guba a Lincolnová 1994). V závěru prezentuji to, co jsem vytěžila z uvedených rovin zkoumání a na jaké jiné momenty jsem narazila. Zmíním se i o konkrétních přínosech, které mi můj exkurz poskytl. Věřím, že tato práce bude příspěvkem k diskusi o možnostech mapování hodnotových orientací u vysokoškolských studentů.

---

⁸ Na realizaci této diskuse se podílela i Kristýna Hulová, má kolegyně ze sociologického semináře, zač jí patří můj vřelý dík.

I. Sociologické zkoumání hodnot

Některé přístupy k výzkumu hodnot

Zavírání očí před hodnotícími přístupy v procesech poznávání je iluzorní a bývá spíš projevem scientistického, pragmatického a v konci vlastně před skutečností prchajícího přístupu ... než projevem snahy o poznání jako klíč k porozumění.

(Prudký 2002, in *Průvodce Krajinou priorit*, str. 293)

Objektivita v sociologii je ... do značné míry založena na vzájemné kritice mezi členy sociologické obce. Mnohé předměty, jimiž se sociologie zabývá, jsou kontroverzní, neboť se přímo dotýkají sporů a zápasů probíhajících ve společnosti samé. Pomocí veřejné debaty, zkoumání fakt a logické formulace argumentů však lze takové otázky plodně a účinně analyzovat.

(Habermas 1979, in Giddens 1999, str. 28)

Problematice hodnot byla věnována již řada textům, ale stále neexistuje jednotné teoretické pojetí (Horáková 2005), ani jednotný metodologický přístup. Obtíž spočívá v tom, že hodnoty nejsou přístupné přímému pozorování. Hodnotové orientace lze například nějak „dedukovat ...z určitých postojevých výroků, které se respondentům předkládají k posouzení“ (*tamtéž*, str. 8).

Existuje rovněž mnoho definic hodnot. Pojem „hodnota“ vcelku předpokládá „reflexi světa v našich myslích“, na úrovni osobnosti, skupiny, určitého období, společenství a společenského klimatu. Hodnoty, jež souvisí i s motivací, chováním a jeho příčinami, jsou vstřebávány hlavně během socializace (Prudký 2002, in *Průvodce krajinou priorit*, str.294). Součástí hodnot je i „duchovní dimenze naší existence“, proto je podle autora nutné při zkoumání hodnot zahrnovat i otázky po víře. Dimenze hodnot souvisí i s prohlubováním kvality a udržitelnosti života (*tamtéž*, str.293), a hodnotové orientace jsou někdy považovány za „nejobtížněji definovatelný a prosaditelný“ ze všech faktorů trvale udržitelného rozvoje (Nováček 1999, str. 46).

Na základě hodnot poznáváme společenské změny na úrovni jednotlivce i společnosti: „*Přijaté a uznávané hodnoty jsou...orientačními značkami: v rozpoznávání diferencí či shod mezi jednotlivci, skupinami, společenstvími, institucemi.*“ (Prudký 2002) Podle tohoto přístupu lze také předpokládat, že v určitém čase, za určitých okolností a pro určité společenství převažují určité hodnotové orientace.

Sociolog Ronald Inglehart razí tezi o postmateriálních hodnotách a už řadu let se zabývá průzkumem hodnot v globálním měřítku. Vychází z toho, že lidské hodnoty je možné nějak mapovat a tím pádem i zaznamenávat změny a určitým kulturám přiřazovat specifické hodnoty, resp. tíhnutí k určitým hodnotám. Podle tohoto pojetí lze následně odhadovat nebo do jisté míry i předpovědět směr rozvoje. Změny v příslušných zemích

nebo i ve větších kulturních okruzích přitom souvisí s ekonomickými, kulturními a společenskými charakteristikami. Vyspělá průmyslová společnost přijímá jinou řadu hodnot, která přestává zdůrazňovat „instrumentální racionalitu“. Inglehartovy výzkumy mají znázornit spojení mezi systémy víry a politickými a ekonomickými proměnnými. Také předkládají důkazy o rozdílech v hodnotách chudých a bohatých zemí.

Inglehart a Baker (2000) ve svých tezích vycházejí z teorie modernizace, která říká, že ekonomický rozvoj přináší kulturní změny. To říkal již Marx a později v obměněné podobě i Daniel Bell. Vycházejí z hypotézy, že ekonomický rozvoj může vést k *systematickým změnám v základních hodnotách*.

V jednotlivých zemích zanechává vliv na hodnoty kulturní dědictví, které může pocházet z náboženské tradice, myšlenkové systémů a ideologií jako byl např. komunismus. Přitom byly nalezeny menší změny uvnitř národa než mezi národy, což má nasvědčovat tomu, že země jakožto kulturní celky sdílejí nějaké společné charakteristiky. Podle Marxovy modernizační teorie ekonomicky rozvinuté země ukazují vývoj méně rozvinutým zemím. Přitom se objevila jednak kritika teorie modernizace, tak kritika teorie světových systémů (*tamtéž*, str. 33). Domnívám se, že proti tomuto projektu lze namítat i z hlediska kulturní převoditelnosti významů jednotlivých ukazatelů (tj. indikátorů určitých hodnot), se kterými výzkum pracuje.

S ekonomickým rozvojem údajně souvisí změna hodnot směrem k racionálnější, tolerantnější a důvěřivější orientaci a stoupá podíl obyvatel na veřejném životě. Mezi post-materiální hodnoty patří svoboda, sebevyjádření, osobní pocit kvality života (*subjective well-being*), mezilidská důvěra, politická angažovanost, tolerance k odlišnostem (např. k homosexuálům). V postindustrializovaných zemích se zvýšil důraz na kvalitu života, ochranu životního prostředí, sebevyjádření. Podle autorů se na tom podílí růst „sektoru vědění“ a úroveň vzdělávacího systému v dané krajině. Ve vyspělých zemích víc lidí pracuje v sektoru služeb a informačních technologií a méně lidí se podílí na materiální výrobě. Ekonomická a politická stabilita dodává obyvatelům těchto zemí zázemí. Ti své přežití obvykle berou jako samozřejmost, a proto se mohou víc zaměřit na naplňování svých tužeb. Jedna ze změn souvisejících s ekonomickým vývojem je tedy přesun důrazu od „přežití“ na „sebevyjádření“.

Inglehartův ambiciózní projekt Světový průzkum hodnot (*World Value Survey*) mapuje hodnoty v obrovském měřítku. Zahrnuje přibližně 75 % světové populace a byl největším podnikem svého druhu. Měří hodnoty, přesvědčení přibližně 1400 respondentů z každé země. Jako metodu používají srovnávání proměnných a faktorovou analýzu. Na základě statistických agregátů konstruuji složité modely, které zobrazující kulturní celky nebo umístění jednotlivých zemí v rámci kulturní transformace. Převládající hodnoty mají vliv na to, jakou cestu vývoje daná země nastoupí. Tento výzkum má sloužit i jako pro mezinárodní srovnání, na základě kterého určitá země může usilovat o nějaké

„strategické změny“ v rámci svého vývoje. Česká republika a postkomunistické země se z hlediska hodnot umísťují někde na cestě mezi tradičními a vyspělými zeměmi.

Podle tohoto přístupu lze na hodnoty nahlížet i z hlediska generačních odlišností, protože proměna hodnot se střídáním generací úzce souvisí. Některé přetrvávající hodnoty a naučené způsoby jednání někdy mohou být překážkou rozvoje dané země. Určitá generace má životní zkušenosti, které jsou pro skupinu vrstevníků v dané době a společnosti určující pro jejich hodnotové orientace. Tyto hodnoty nejintenzivněji působí v období formování osobnosti, ve věku asi 17 až 30 let.

Předpokladem pro vytváření generačních modelů hodnotových odlišností je, že v jednotlivých úsecích dějin se mění nabídka hodnot. Tak tomu bylo i v České republice po roku 1989. Generace lidí narozených po roce 1975 je operativně označena jako „Generace pravidel podle peněz“ (Prudký 2002, str. 310). V této době se podle autora naskytovaly mladé generaci tyto hodnoty:

„bohatství, vlastnictví, orientace na osobní zájmy a potřeby, orientace na boj, hédonismus, konzum, volný čas... sebezprosazení, sebestřednost, odmítání solidarity, úspěch za každou cenu, ideologičnost – pravicovost, převaha forem... : náhražková řešení otázek po obsahu – kult těla, drogy, hromadění, nejrůznější ezoterické či jiné duchovně orientace a v první řadě peníze jako převažující měřítko (od úspěchu až po vztahy).“

Možným protitlakem podle autora je to, že významný podíl generace vyhledává odlišné nabídky hodnot, spojené s „trvale udržitelným životem, osobní odpovědností, skutečnou výkonností a hledáním prostoru pro seberealizaci“, v práci a mezilidských vztazích, ve vzdělávání a poznávání jiných kultur. Tuto část populace Prudký odhaduje asi na 15 procent.

Při zkoumání hodnotových orientací se vychází ze srovnávání velkých šetření a zaznamenávání změn za jednotlivá léta tak, aby bylo možné vypovídat o určitých trendech ve společnosti. Například Schwartz „konstruuje složitější modely hodnotových struktur, které pracují s tradičními diferencemi mezi hodnotami liberálními, konzervativními, socialistickými, hédonistickými, náboženskými, atp.“ (Prudký 2005, str. 4.)

Institut pro výzkum veřejného mínění (IVVM) sleduje hodnotové orientace v české populaci od roku 1990. Z 33 různých orientací jedna zněla „Žít příjemně, užívat si“. U této orientace je možné sledovat mírně stoupající trend (na škále 1-4, přitom 1=zcela nedůležité, 2=spíše nedůležité, 3=spíše důležité, 4=zcela důležité). V roce 1990 byl průměr 2,85 oproti 2,90 v roce 1999. Takže to lze brát jako posun k tomu, že užívání si života je obecně o něco méně víc důležité než „spíše nedůležité“. I v jiných položkách došlo v průběhu času k posunům. Podle autora z toho plyne „růst hédonistických, individualisticky až sobecky zaměřených hodnotových orientací“ (*tamtéž*, str. 313). Podobně např. i Horáková (2005) konstatuje, že od roku 1990 do roku 2004 narostl

v české populaci individualismus a orientace na příjemný život a „užívání si“⁹, rodinu a koníčky. Tyto hodnoty autorka pokládá za „poněkud egoistické“.

Zároveň byl zaznamenán určitý pokles váhy hodnotových orientací spojených s podílem na veřejném životě. Ubývající význam tzv. občanských hodnot se někdy dává do souvislosti s poklesem „revoluční euforie“. Podle průzkumu u české populace rovněž klesla hodnota práce, a také poklesly altruisticky zaměřené orientace a orientace spojené se solidaritou.

„... nejvyšší váhu mají hodnotové orientace zaměřené současně na rodinu, blízkost mezi lidmi a zázemí, solidaritu s blízkými, ale také hédonismus a xenofobii. Jde zdánlivě o spojení nespojitelných hodnot, které ve svém celku vytvářejí soubor charakteristik jen málo vypovídající o směřování k odpovědným svobodným osobnostem...“

(*tamtéž*, str.316)

Mezi vlivy na hodnotové orientace je nejsilnější náboženství a věk. Jinak se hodnotové orientace v ČR jeví „nekonzistentně“. Náboženství diferencuje i mezi hédonistickým a „střídmým“ přístupem k životu. Tím se ale v jistém smyslu také říká, že se ostatní části populace odlišují od věřících tím, že jsou nestřídmí a chtějí si užívat. V hrubých rysech údajně roste význam orientací, které se blíží hédonistickému zaměření a individualizovanému zaměření na „nejbližší sociální okolí – rodinu, skupinu nejbližších známých“, které autor považuje za spíš sobecké a nesolidární (*tamtéž*, str. 323).

Z výsledků výzkumu hodnot s použitím Inglehartovy typologie (materialista-smíšený-postmaterialista) se zdá, že počet lidí s tzv. postmaterialistickými hodnotami v ČR stoupá, hlavně u vzdělaných mladých lidí, a z tohoto hlediska je tato typologie pro pochopení sociálních změn v České republice hodnotná. Neměli bychom ale předčasně vyvozovat závěry, protože ne všechny změny, které proběhly v zemi by takovému posunu nasvědčovaly (Řeháková 2001, in *České hodnoty 1991-1999*, str. 62-3).

Výzkum hodnot vysokoškolských studentů

Výzkum hodnotových struktur vysokoškoláků byl koncipován tak, aby bylo možné srovnávat jeho výsledky s již existujícími výstupy průzkumů uskutečněných v České republice a perspektivně i se soubory dat z velkých mezinárodních průzkumů. Do výzkumu hodnot byli zahrnuti studenti¹⁰ třech typů fakult: strojní, pedagogické a hospodářské. Zkoumané byly tyto typy fakult v městech Praha, Brno, Liberec a Ostrava. Longitudinální průzkum probíhá od r. 2002 na Fakultě humanitních studií UK v Praze.

⁹ Výzkum *Naše společnost* (IVVM) v ve zkoumání hodnotových orientací zahrnuje položku „Žít příjemně, užívat si“ – nevím s jistotou, jestli je použita v tomto znění, ale objevil se ve faktoru „požitkářských orientací“ (Horáková 2005).

¹⁰ Jednalo se o studenty nastupující do prvních ročníků. Ne všichni přitom na vysoké škole zůstanou.

V sociologickém semináři jsem se v různých intervalech zabývala zpracováním dat z výzkumu hodnot od roku 2003 až dosud, přitom většinou šlo o dílčí výstupy ze statistik za jednotlivá léta. Otázka č. 9¹¹, kterou jsem zkoumala, se v rámci dotazníku řadila mezi „hodnotové orientace“. Dále byly v rámci hodnotových struktur mapovány „hodnotové preference“, „hodnotový rámec“, otázky „víry a smyslu života“, „normy“ a socio-demografické charakteristiky. Dotazník měl umožnit testování liberalistických orientací, profesně-rozvojových orientací, *hédonistických* či egoisticko-materialistických orientací, postoje ke smyslu života, vztah k cizincům, vztah k rodině a sociální hodnotové orientace (Olchavová 2004). Otázka č. 9 se skládala z 25 výroků, kterým studenti měli přiřazovat souhlas nebo nesouhlas v škále 1 (naprostý souhlas) až 5 (naprostý nesouhlas). Při zpracování dat byl použit systém SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*). Náš postup se ustálil na zpracování prvního třídění (jednotlivé četnosti v procentech), faktorové analýze (ta spojila výroky, na které studenti odpovídali podobně) a druhém třídění, které spočívalo v nalezení korelací s jinými otázkami dotazníku a se socio-demografickými ukazateli.

Hodnotové orientace studentů vybraných fakult

Studenti strojních, hospodářských a pedagogických fakult za rok 2003

Celkově byly průměry za rok 2003 následovné. U výroku „Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.“ (9.H) se objevil průměr **1,69**, tedy někde mezi „naprosto souhlasím“ a „spíše souhlasím“, blíže ale k „spíše souhlasím“. U výroku „Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc“ (9.I) byl průměr **2,35**, tj. někde mezi „spíše souhlasím“ a „ani souhlas, ani nesouhlas“, přitom blíže ale k „spíše souhlasím“. U výroku „Smyslem života je získat to nejlepší“ (9.X) má medián hodnotu **2,90** tj. spíše „ani souhlas, ani nesouhlas“. Tato nevyhraněnost v odpovědi, která by mohla naznačovat i to, že studenti neumí celkem dobře na tuto otázku odpovědět nebo i to, že neví jak mají odpovědět, protože je to relativní.

Postup práce s touto baterií spočíval v tom, že výroky byly seřazeny do pořadí podle průměru. Výroky, které se umístily na prvních a posledních místech, byly podrobněji charakterizovány podle četností u jednotlivých typů odpovědí. Mezi výroky, se kterými studenti v rámci otázky 9 nejvíce souhlasí se kromě výroků 9.H a 9.I objevil i výrok „Umět rozdělit se nejlépe učí v rodině“ (9.R)

S výrokem 9.H 57% studentů s tímto výrokem naprosto souhlasilo, 27,7% souhlasilo spíše. „Převažující orientace studentů je tedy směrem k hédonismu, užívání si“, píše se v jedné zprávě. Je třeba si ovšem uvědomit, že tyto obsahy výroky nutně nenesou. Nemluví se v nich o „užívání si“ nebo o smyslových počtcích. Jedná se spíše o jakési „metodické zaokrouhlování“, aby interpretace nemusela být jednotvárná. Výrok

---

¹¹ Viz Příloha.

„Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ (9.F) se naopak umísťoval v pořadí výroků na posledních místech, souhrnná zpráva z r. 2003 dále uvádí, že tento výrok má druhý nejvyšší průměr nesouhlasu **4,23**: „Postoj respondentů k tomuto výroku lze v souvislosti s výraznou *hédonistickou orientací* označit za trochu překvapivý. Nicméně ho lze také chápat v tom smyslu, že svoboda je prostě i v očích studentů něco víc, než užívání si života. Nebo, že užívat si život lze jen v podmínkách svobody.“ (zvýrazněno dodatečně)

Podle typů fakult, nejvíc s výrokem 9.H souhlasí studenti strojních fakult, podobně, ale o něco méně studenti hospodářských fakult a nejméně studenti pedagogických fakult. Podobně, i když o trochu méně výrazně je to i u výroku 9.I. U výroku 9.F je to vlastně ve stejném pořadí jen opačně: víc s ním nesouhlasí studenti pedagogických fakult, oproti studentům hospodářských a strojních fakult. Odpovědi „nevím“ nejsou zde směrodatné, protože jen málo studentů říká, že „neví“. Ale u výroku 9.I. o něco víc váhají („ani souhlas, ani nesouhlas“). Také u 9X je více váhání v odpovědích, ale přiklání se k „spíše souhlasím“ a „ani souhlas, ani nesouhlas“. Podle zpráv mírně roste souhlas (od roku 2003 v porovnání s r. 2005) s 9.H a 9.I, ale tyto rozdíly se zatím neukazují být významné.

Srovnání fakult

U studentů pedagogických fakult se v rámci faktorové analýzy sloučily do jednoho faktoru výroky 9.F, 9.G („Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem.“) a 9X. Byl označen za faktor „týkající se materiálního zabezpečení versus svoboda a prožitek“ (Olchavová 2004, str. 101) Výroky 9.H, 9.I a 9.J („Každý musí své problémy řešit sám“) vytvořily faktor, který obsahuje „otázku hédonismu a jakési uzavřenosti vůči okolí a samostatnosti“ (*tamtéž*).

Přes polovina studentů z pedagogických fakult (za celý soubor, tj. Praha, Liberec, Brno, Ostrava), s výrokem 9.H naprosto nesouhlasí, což je nejvíc ze všech fakult za rok 2003. S výrokem 9.X studenti tohoto typu fakulty nejčastěji „ani nesouhlasí, ani souhlasí“ a oproti jiným fakultám s tímto výrokem o něco víc nesouhlasí. A oproti ostatním fakultám studenti s tímto výrokem zároveň míň souhlasí. Studenti pedagogických fakult s výrokem 9.H souhlasí méně často než ostatní studenti. A ještě méně s tím souhlasí ti, kteří právě na tomto typu fakulty chtěli studovat (*tamtéž*). Studenti strojních a hospodářských fakult s tímto výrokem souhlasí. Velmi podobně je to i u výroku 9.I. S výrokem 9.X více souhlasí studenti hospodářských a strojních fakult a méně studenti pedagogických fakult. 54,5% z těch, kteří na této fakultě chtěli studovat, souhlasí s tímto výrokem. Tito studenti s výrokem oproti jiným fakultám nejméně nesouhlasí.

Souhrnně podle Olchavové (2004, str. 125) studenti strojních fakult „upřednostňují *hédonisticko-egoistickou orientaci*, tedy vlastní štěstí, jako hlavní náplň a životní cíl...“ Tuto citaci uvádím proto, že způsob, jakým studenty zkoumáme, dost podstatně ovlivňuje to, jak o nich následně uvažujeme. Podle autorky jsou studenti pedagogických fakult spíše „globálně, liberálně, sociálně a nábožensky než egoisticky, materiálně,

hédonisticky orientovaní, upřednostňují celosvětové záležitosti před osobním štěstím nebo kariérou". Studenti hospodářských fakult (*tamtéž*, str. 127) „jsou více hédonisticky a egoisticky orientovaní než studenti pedagogických fakult ... více (...) orientovaní na vlastní štěstí, jsou přichystaní udělat si život tak příjemný, jak jen to jde¹².“

Na těchto příkladech jsem chtěla ukázat záludnost interpretace. Je jasné, že musí dojít k určitému zobecnění, ale to, že studenti zatrhli u výroku 9.H nebo 9.I „spíše souhlasím“ nebo „zcela souhlasím“ nemusí odpovídat skutečnosti, že jsou přichystaní udělat si život tak příjemný, jak jen to jde. Nejednalo by se o popis skutečnosti, ale jen o odhad, resp. přidání něčeho, co v samotných odpovědích není.

Fakulta humanitních studií

Zde opět sleduji pouze výroky, které stojí v předmětu mého zájmu. Jsem si přitom vědoma toho, že baterie výroků tvoří celek a že otázky spolu navzájem souvisí.

V roce 2002 se do faktoru spojily výroky 9.H, 9.I a 9.X. Zatímco první dva vykazují jasnější spojitost, souvislost s 9.X je v rámci faktoru méně jednoznačná, tj. je od ostatních dvou výroků vzdálen. Pokud se díváme na korelace, statisticky významnější je například to, že křesťansky orientovaní (neboli v Bohu věřící) studenti mají tendenci s těmito výroky nesouhlasit, resp. nejméně souhlasit. Může to souviset s křesťanskou naukou, podle které bychom neměli štěstí očekávat na tomto světě.

Odpovědi „nevím“ nejsou ani u FHS nějak podstatné, ale vyšší jsou u výroku 9.X. U tohoto výroku jsou zároveň nejsilněji zastoupené mezihodnoty (tj. „spíše souhlasím“, „ani nesouhlas, ani souhlas, „spíše nesouhlasím“). S výrokem 9.F většina studentů nesouhlasí. S výroky 9.H a 9.I studenti většinou souhlasí.

Srovnání vychází z šetření na Fakultě humanitních studií, která proběhla v letech 2002, 2003, 2004 a 2005. Vycházím zde ze souhrnné zprávy, především z části „Hodnotové orientace“¹³. Hédonistickým orientacím se začala přikládat důležitost na základě toho, že se objevily na popředních místech z hlediska pořadí baterie výroků. To ovšem neznamená, že nesou z hlediska hodnot klíčový význam, protože baterie výroků nezachycuje všechny orientace. Tabulka průměrů ukazuje i pořadí jednotlivých výroků v rámci 25 položek.

---

¹² Podtrženo dodatečně.

¹³ Na vypracování této části se podíleli A. Hroudová, V. Černý, I. Horáková, K. Hulová a L. Krejčová.

Tabulka č.1: Průměry a pořadí vybraných výroků (v rámci 25 výroků z otázky č.9)

Výrok	2002		2003		2004	
	Průměr	Pořadí	Průměr	Pořadí	Průměr	Pořadí
9.F Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	4,45	24.-23.	4,50	23.	4,43	23.
9.H Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.	2,24	2.	2,23	1.	2,06	1.
9.I Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.	2,57	4.-3.	2,58	4.	2,51	3.-4.
9.X Smysl života je pokusit se získat to nejlepší.	3,19	7.	3,27	9.	3,21	10.

Zdroj: Zpráva z výzkumu hodnot na FHS, 2005

Obecně lze říci, že v celé baterii 25 výroků je pouze malý rozdíl mezi hodnotami průměrů jednotlivých ročníků. Tudíž je zde i malý prostor pro interpretaci. Výrok „Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.“ (9.H) zaznamenal výraznější nárůst souhlasu. Oproti roku 2002 (průměr **2,24**) vzrostl souhlas s výrokem v roce 2004 (průměr **2,06**). U výroku „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.“ (9.F) došlo k mírným, ale ne příliš významným změnám. Změny u ostatních výroků jsou z hlediska významnosti jsou spíše nepatrné a podle mě z nich nelze vyvozovat růst „hédonistických“ orientací.

Faktorové analýzy za roky 2002, 2003 a 2004

Příbuznost jednotlivých výroků a jejich souvislosti lze vyčíst i ze seskupení v rámci faktorové analýzy. V roce 2002 se spojily tři výroky (9.H, 9.I a 9.X), přičemž první dva výroky spolu drží pevněji a třetí se od nich mírně vzdaluje. S tímto faktorem (byť vzdáleněji) souvisí i výrok „Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem“ (9.G). Do faktoru se záporně prolíná i výrok „Život má smysl, protože existuje Bůh“ (9.W). Souvislost mezi vírou v Boha a nesouhlasem s typem výše uvedených výroků se objevuje opakovaně. V roce 2003 se spojily pouze výroky 9.H a 9.I, přitom ostatní souvislosti jsou méně výrazné jako v předešlém roce. Velmi podobně to bylo i v roce 2004, jen se do faktoru o něco výrazněji prolínal výrok 9.G (viz znění výš).

Korelace se socio-demografickými otázkami v letech 2002 až 2004

Do socio-demografických charakteristik odpovídajících byly v tomto výzkumu zařazeny tyto ukazatele: velikost bydliště, rodinné poměry, typ bydliště, typ střední školy, vzdělání rodičů, vybavení domácnosti, přibližní měsíční příjem, pohlaví a věk. Korelací s výroky, které mě zajímají, nebylo mnoho, ale některé se objevily. Uvádím je tak, jak se objevily v souhrnné zprávě z roku 2005, aby čtenář viděl, jak se s takovými korelacemi pracuje.

V roce 2002 s výrokem „Jistota a blahobyt jsou důležitější než svoboda“ (9.F) nejvíce nesouhlasí ti, kteří maturovali na čtyřletém gymnáziu. Dále s výrokem nesouhlasí

studenti, jejichž domácnost si nemůže dovolit knihovnu s více než 500 svazky. Naprosto s výrokem nesouhlasí respondenti, kteří mají vyšší příjem.

V roce 2003 s tímto výrokem (9.F) nejméně souhlasí ti, kteří během svého dosavadního života bydleli v činžovním domě nebo na sídlišti. S výrokem „Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jenom možné“ (9.H) nejvíce souhlasí ti, co maturovali na střední odborní škole. S výrokem „Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc“ (9.I) nejvíce souhlasí ti, jejichž domácnost si nemůže dovolit automobil. Myslím si, že z tohoto typu korelace nelze mnoho vyvozovat.

V roce 2004 u výroku „Život si musíme udělat tak příjemný...“ (9.H) z korelace plyne, že čím má matka vyšší vzdělání, tím roste souhlas s tímto výrokem. Korelace tzv. stěžejních výroků neboli indikátorů (tj. zástupců určité orientace ve faktorech, které seskupují „příbuzné“ výroky) se objevily pouze v roce 2004, mezi výrokem „Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak to už je jeho věc.“ (9.I) a výrokem „Kdybychom se všichni něčeho zřekli, tak by brzy nebyla žádná chudoba“ (9.P) – ti, kteří nesouhlasí s prvním výrokem, také nesouhlasí s druhým.

Srovnání s českou populací („Aufbruch“ 1997)

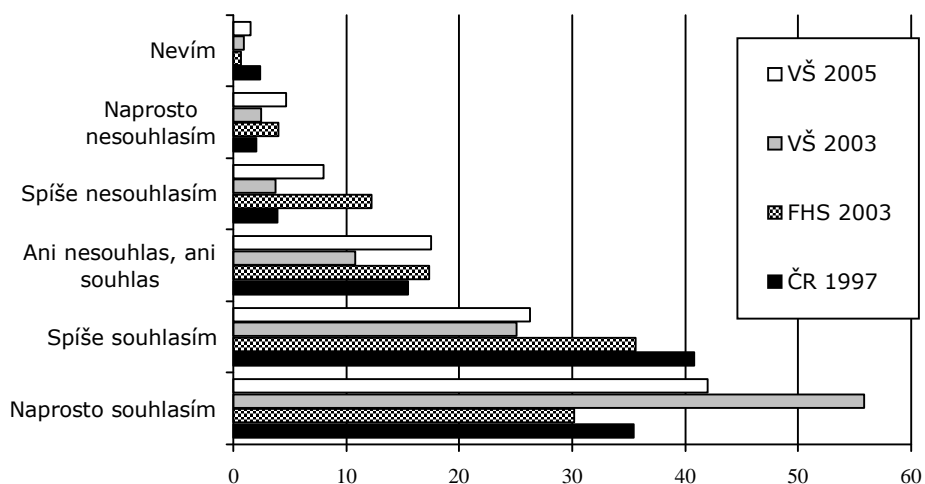
Zde porovnávám výsledky výzkumu na vysokých školách v České republice s výsledky výzkumu „Aufbruch“ z roku 1997¹⁴, v němž byly mapovány hodnoty a religiozita v postkomunistických zemích. Stejná baterie výroků byla použita i ve výzkumu na vysokých školách.

Po uplatnění faktorové analýzy se objevil faktor, který spojoval čtyři výroky a byl nazván „Užít si není v životě nejdůležitější – užít si, o to jde“. Dva z daných výroků jsou stěžejní pro tuto práci (9.H, 9.I) a dva se k nim přiřadily jakožto související orientace (9.X „Smysl života...získat to nejlepší“, 9.G „Povolání...pravidelný příjem“). Pro srovnání přikládám graf ukazující rozložení odpovědí u výroku 9.H, který má představovat „indikátor hédonistických orientací“.

---

¹⁴ Zdrojem pro srovnání s českou populací je zde výzkum „Aufbruch“ 1997, podle zprávy agentury POINT.

**"Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné."
(v %)**

Graf ukazuje, že vysokoškolští studenti s tímto výrokem souhlasí víc než česká populace. Oproti roku 2003 však mezi zkoumanými vysokoškoláky došlo k poklesu naprostého souhlasu s výrokem a k nárůstu nesouhlasu, resp. odpovědi typu „ani, ani“. Možná na tom má vliv i to, že do baterie nebyly v tomto roku zahrnuty fakulty z Liberce. Také údaje za českou populaci už dnes nemusí být aktuální. Graf přikládám jako ukázkou rozložení jednotlivých odpovědí na tento výrok. Obdobně, i když s o něco méně výrazným souhlasem je to i u výroku „Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc“ (9.I).

Tabulka č. 2: Výroky faktoru č. 3, Aufbruch 1997

Výrok	naprosto souhlasím	spíše souhlasím	ani souhl., ani nesouhl.	spíše nesouhl.	naprosto nesouhl.	nevím
9.H	35,4%	40,8%	15,5%	3,9%	2,0%	2,4%
9.I	22,9%	32,1%	26,6%	11,3%	4,5%	2,6%
9.X	16,8%	23,3%	26,9%	14,7%	12,2%	6,0%

Tabulka ukazuje procentuální zastoupení jednotlivých typů odpovědí u vzorku české populace z roku 1997. U odpovědi na výrok „Smyslem života je pokusit se získat to nejlepší“ je větší počet odpovědí typu „nevím“, oproti dvěma ostatním výroky. Vyšší je i nesouhlas u tohoto výroku. Přes 75% respondentů souhlasí (tj. když spojíme „naprosto souhlasím“ a „spíše souhlasím“) s výrokem „Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné“ (9.H). Jen málo lidí s tímto výrokem nesouhlasilo. U výroku „Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné“ (9.I) je souhlas menší – asi 55% lidí, přitom víc lidí v odpovědi na tento výrok váhá.

Reflexe k interpretaci

Při dlouhodobé práci se souborem dat a určitými pojmy může dojít u člověka, který je interpretuje, k jisté degeneraci v tom smyslu, že už ztrácí vlastní původní a bezprostřední porozumění určitému výroku – alespoň u mě tomu tak bylo. Mé chápání tzv. hédonisticky orientovaných výroků z otázky č. 9 hodnotového dotazníku se postupně vyvíjelo. Již úplně na začátku práce s daty v r. 2003 jsme s kolegyněmi k sobě významově přiřadily tyto výroky z otázky:

- 9.F „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“,
- 9.G „Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem“
- 9.H „Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné“
- 9.I „Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc“
- 9.X „Smyslem života je pokusit se získat to nejlepší“

Převážně však šlo o výroky 9.H, 9.I a 9.X, které spolu často vytvářely faktor, tedy z hlediska způsobu odpovídání studentů byly nějak příbuzné. Jedna z mých interpretací tehdy byla, že hédonismus je u studentů něco jako „pohodlí“. Měla jsem tendenci uvažovat i tak, že k hodnotovým orientacím tzv. hédonistického typu může napomáhat prostředí, v kterém hojně zní reklamní slogany jako „užijte si“, „více od života“, „bavte se“, „více volnosti“, atd. – že to snad posiluje tzv. požitkářskou orientaci zaměřenou na „užití si“.

Během práci s datovými soubory a výsledky statistických analýz někdy nabyla dojmu, že výsledky nutně nedokážu vhodně pojmenovat. Metaforicky jsem si statistické zpracování představila jako situaci, kdy hodím na velkou skupinu lidí shora bílou plachtu a podle vzniklého tvaru se snažím odhadovat, jak vypadají lidé pod plachtou. Také jsem si uvědomila, že v lidech je víc, než se na první pohled může zdát – a že je nesmím striktně redukovat na jejich „statistický obraz“. Napadla mě i otázka, jestli je pro tzv. trend důležité, co si lidé myslí v prvoplánové rovině a bez většího uvažování nebo jestli nás zajímá i hlubší rovina jejich uvažování. A následně, jaký význam se má spájet s tou prvoplánovou interpretací, pokud ji lidé volí.

Přemýšlela jsem i o vhodných alternativách k pojmenování „hédonistické orientace“. Domnívám se, že toto slovo je už nějak negativně zatížené a často se pojí s tělesností a smyslovými požitky. Explicitní odkazy k tělesnosti ovšem nebyly ve výroci přítomné, např. slovo „příjemný“ se nutně neváže na smyslové požitky. Jinak jsem v interpretacích zvažovala a místy pro dané orientace používala též označení „požitkářské“, „orientované na příjemný život“ nebo „užití si“. Jestliže si činíme nárok na přesnost, musíme se vlastně uchýlovat k interpretaci, která se shoduje se zněním výroku, což vede k poněkud sterilnímu výkladu: např. „velká většina studentů strojních fakult souhlasí s tím, že život bychom si měli udělat tak příjemný, jak je to jen možné“. Pokud interpretace není úplně

suchá, musíme k ní dodávat něco, co vlastně prezentuje právě naše chápání výroku (např. „většina studentů strojních fakult chce mít život co nejpříjemnější“) – a pokud si tuto skutečnost nepřiznáme, takovou interpretaci vlastně pozměňujeme skutečnost.

Hodnoty jsou záležitostí, která si vyžaduje multidisciplinární přístup, nač jsem se snažila brát ohled. Uvědomuji si zároveň, že problém, mohu zde jen naznačit a demonstrovat na mé vlastní reflexi ohledně práce s daty v rámci statistického šetření a analýzou rozhovorů, z hlediska možností pro pochopení. Někdy se u statistickým rozborů klade důraz na samotné metody, postup a formu a vytrácí se lidský prvek i něco, co by mohlo překvapit a pomoci naší představě dané sociální skupiny (Disman 2002). Při interpretaci hodnotových orientací jsem se ocitla v zajímavé pozici, protože jsem byla členem sociální skupiny, kterou jsem zároveň zkoumala.

V této části jsem se podívala na některé předpoklady výzkumu, se kterým jsme pracovali v semináři. Naznačila jsem, jak jsme s výstupy výzkumu pracovali my a na jaké problémy lze narazit při interpretaci postojových výroků. Některé výsledky kvantitativní analýzy vzbudily můj zájem a rozhodla jsem se některé aspekty blíže prozkoumat.

Teď se zaměřím na obsah těchto výroků a na otázku, je-li vhodné označovat je jako hédonistické. Stručně zaznamenám historický vývoj pojmu „hédonismus“ a podívám se na to, jak klíčová slova ve výrocích definují některé slovníky.

II. Hédonismus: kořeny, typologie a výklad

Když tedy pravíme, že svrchovaným cílem je slast, nemíníme tím rozkoše prostopášníků ani rozkoše spočívající v požitkářství, jak se domnívají lidé, kteří naše učení neznají a s ním nesouhlasí, nebo si je špatně vykládají, nýbrž stav, v němž člověk necítí bolest. Neboť nečiní život příjemným ani ustavičné pitky a hodokvasy, ani obcování s hochy a se ženami, ani požívání ryb a jiných věcí, které poskytuje bohatý stůl, nýbrž střizlivý úsudek, vyhledávající důvody pro každou volbu i pro každé odmítnutí a zapuzující klamně domněnky, z nichž nejčastěji zachvacuje duše zmatek.

(Epikúřův výrok podle Diogena Laërtského, in Tretera 1999, str. 125)

Podle slovníku filosofických pojmů (Sokol 1996) je hédonismus „názor, podle něhož je nejvyšším cílem a motivem člověka dosáhnout slasti a vyhnout se utrpení“. Nejprve načrtnu některé obecné souvislosti pojmu „hédonismus“, poté objasním jeho kořeny v antice a u Epikúra, a následně se budu věnovat pojetí, které ve filosofickém pojednání o štěstí rozvinul Robert Spaemann (Spaemann 1998). Přitom mějme na paměti, že slovo „hédonismus“, případně přídavné jméno „hédonistický“ nebo označení „hédonista“ má v českém jazyce dost negativní příděch. Snad kořeny tohoto zabarvení objasníme v jejich filosofických souvislostech.

Pojem a typologie

Hédonismus¹⁵ (řec. *hédoné* – slast) popisuje typ myšlení, který přikládá slasti ústřední roli. Nejčastěji se shrnuje pod formulaci: „slast je nejvyšším dobrem“ nebo v etické formulaci „všechno co přináší slast je nejvyšším dobrem“. Zatímco antice bylo cílem tohoto směru převážně zvýšení slasti a snížení bolesti, dnes už není možné shodnout se na tom, co je podstatou příjemných (slastných) nebo bolestivých činností. Základním pojetím hédonismu je, že veškeré jednání lze racionálně posuzovat podle toho, kolik z něj lze získat slasti.

John Stuart Mill a Jeremy Betham pojetí hédonismu stavěli na etické teorii utilitarismu. Tento novověký postoj říká, že veškeré jednání by mělo usilovat o dosažení štěstí pro co největší množství lidí. Rozlišujeme dva přístupy. Benthamova škola hédonismu říká, že požitek je *měřitelný*: rovná se násobku intenzity požitku jeho trváním. Millova škola hédonismu naproti tomu tvrdí, že existují různé úrovně požitku, které se liší *kvalitou*. Podle Milla se jednodušší stvoření snadněji přijímají jednodušší slasti (údajně se často zmiňuje o prasatech), jelikož nevidí jiné druhy požitků. Tudíž se mohou snáz oddávat jednoduchým slastem, které složitější bytosti nemohou tak snadno vychutnávat, protože tráví víc času myšlením.

Často se však namítá, že to, co je příjemné je subjektivní věc, která se u jednotlivců liší. Jednotlivé prožitky (slasti, rozkoše) totiž nemusí mít stejné rysy, mimo

¹⁵ Zdroj: internetová encyklopedie Wikipedia <http://en.wikipedia.org/wiki/Hedonism>

toho, že se zdají být „příjemné“. Proto je těžké zkoumat „příjemnost“ z nějakého obecného hlediska.

Existuje i hédonismus *psychologický*, který tvrdí, že lidé od přirozenosti hledají požitky. Hédonismus *etický* říká, že bychom měli jednat tak, abychom dosáhli vlastní slasti. Morální námitka tkví v tom, že to, co je pro někoho slast může být pro jiného bolest. Hédonismus ovšem nemusíme spájet pouze s egoismem. Utilitarismus se někdy klasifikuje jakožto typ hédonismu, který posuzuje mravnost jednání podle toho, jak se podílí na obecném blahu lidstva. Právě J. S. Mill klade důraz na jednání, které učiní šťastnými všechny lidi. Tento typ hédonismu bývá označován za hédonismus *altruistický*. Je pravdou, že Epikúros svým stoupencům radil, aby vyhledávali vlastní požitek, ale nikdy neřekl, že by měli být sobečtí a omezovat požitky druhých.

V roce 1986 se dokonce objevil pojem „křesťanský hédonismus“, což bylo teologické hnutí pastora Johna Pipera, který napsal knihu s názvem *Touha po Bohu: Úvahy křesťanského hédonisty*. Podle něj všechny bytosti byly stvořeny Bohem hlavně proto, aby slastně prožívali boha tím, že ho budou velebit a sloužit mu. U tohoto typu pojetí je slast (požitek, rozkoš) něco dlouhodobého. Nespočívá v oddávání se rozkoším, ale v životu, který je zasvěcený Bohu. Vychází z tvrzení, že pokud něco skutečně *milujeme*, tak nám to přináší *potěšení*.

Hodně lidí si spojuje hédonismus se smyslností a velmi uvolněným a liberálním pohledem na sexuální morálku. Jak jsem uvedla výš, mnoho forem hédonismu spadá právě do jiných než sexuálních forem požitku. Vyhledávání tělesných rozkoší může být formou hédonismu, ale je to spíš hledisko okrajové. Musíme ovšem brát zřetel na to, že právě v takovém smyslu se toto slovo obvykle užívá.

Hédonismus a epikureismus

Hedónská (resp. kyrénskou) školu založil Aristippos z Kyrény (Tretera 1999, str. 82). Cílem jeho učení bylo dosažení slasti, kterou srovnával s „lahodným pohybem mořských vln“. Na rozdíl od pozdějšího epikurejského hédonismu, Aristippos nepovažuje za slast bezbolestnost nebo nepřítomnost strasti. Tělesné rozkoše jsou stavem pozitivním a chvilkovým, prožívaným v současnosti, a proto je třeba se oddávat slastem „bez odkladu“. Neměli bychom se podle však rozkošemi nechat ovládnout. Mudrc by měl užívat rozkoší po větší část života, ale trvalý stav blaženosti (*eudaimonia*) nelze dosáhnout – na rozdíl od hlupáka však mudrc umí prožívat víc slasti (Tretera, str. 83).

Epikureismus byl založen Epikúrem ze Samu asi 300 let před Kristem. Tento myslitel působil na své stoupence v zahradě, která je chránila před nepříjemnými vlivy, podle hesla *lathé biósas*, tj. „Žij v skrytu“. V klidu a přátelství pěstovali klidný život se snažili uniknout z neklidného světa. Tretera při popisování hédonismu čerpá ze zpráv od Diogena Laërtského.

„Pojmy „epikurejec“, „epikurejství“ byly často spojovány s představami života prostopášného, překypujícího přizemním požitkářstvím, obžerstvím, pijanstvím, pohlavní nevázaností apod. O takovýto zkreslený pohled se nejvíce zasloužila po staletí rozvíjená církevní kritika, pro niž epikureismus byl tou nejradikálnější verzí hříšného pohanství.“

(Tretera 1999, str. 115)

Někdy byl pejorativní a vulgární výklad spojován se špatně vyloženými Epikúrovy výroky. Podle dochovaných zpráv o jeho životě však byl až překvapivě skromný a uměřený. Jeho cílem byla spíše nepřítomnost bolesti a střízlivý úsudek, nikoli nestřídmý život. Podle této školy klade jsou smyslové vjemy na nutně pravdivé. Štěstí (ve smyslu *eudaimonia*, tj. „zdařilého života“) podle Epikúra spočívá v „prožitku něčeho příjemného“. Epikúros na rozdíl od Aristippa tvrdí, že k blahu stačí pouhá nepřítomnost utrpení. Sloast je podle něj „klid duše a bezbolestné tělo, které samy o sobě nás naplňují stálým pocitem štěstí“ (*tamtéž*). Radost ze života je považována za důležitý rys epikureismu. Epikúros přitom rozkoše vždy podřizuje rozumu: s rozumností, krásou a spravedlivostí se následně pojí slastný život. Měli bychom upřednostňovat duchovné slasti a usilovat o soběstačnost, která nám dává svobodu: „Umění spokojit se i s málem přispívá jednak k upevnění našeho zdraví, jednak nás zbavuje strachu z nestálosti osudu“ (*tamtéž*). Epikúros kladl důraz i na překonání strachu a duševního neklidu. Důležitým aspektem jeho filosofie je kult *přátelství*, s nímž souvisí snaha vzájemně si neškodit, vycházet s láskou se všemi lidmi a pěstovat dobré vztahy.

Pojetí hédonismu z hlediska etiky u Roberta Spaemanna

My všichni bychom dali přednost našemu průměrnému životu, v němž se mísí příjemné s nepříjemným, tedy životu, který má co dělat s realitou, s uspokojováním skutečných potřeb, s realizací skutečných cílů, setkáváním s reálnými lidmi a vůbec se zakoušením skutečnosti, bez ohledu na to, zda je vůči nám přátelská nebo nám klade překážky.

(R. Spaemann, 1998, str. 52)

Autor se ve stati zabývá etikou hédonismu v souvislosti s antickým pojetím štěstí jakožto zdařilého života, přičemž čerpá i z fenomenologie.

Otázku štěstí a šťastného života začali lidé obvykle řešit tehdy, když se nemuseli starat o bezprostřední přežití v přírodě. Tato otázka také nemohla vzniknout v situaci, kdy se člověk nemohl stavět proti tlaku společnosti. Až když se tento tlak uvolnil a lidé nebyly plně svázáni, mohli započat reflexi a ptát se – náboženství a tradice už totiž

nebrali jako svou „druhou přirozenost“ (Spaemann 1998, str. 38). Taková situace nastala i v době vzniku filosofie v pátém století před Kristem, kdy někteří myslitelé začali uvažovat o „správném životě“ jako otázce po mravech a zákonech. Řekové zavedli přirozené měřítko (*nomos*), aby mohli rozlišovat mezi opravdovým a falešným zájmem, ale i v souvislosti s otázkou zdařilého života (*eudaimonia*). Sofisté na otázku po tom, co je přirozené odpovídají hédonismem, což je počátek etické teorie. Podle hédonismu je tím, co určuje a jednotí snažení člověka právě dosažení libosti, tedy stavu, když se „cítí dobře“ (*tamtéž*, str. 41). Samoučelnost tohoto nahlížení spočívá v tom, že zdařilost života určuje to, jestli se cítíme dobře, a přitom jde právě o to.

Pro antickou eudaimonistickou etiku bylo základním výměrem pro zdařilý život to, co napomáhá štěstí. Lze vznést námitku, že je to vlastně egoistický postoj, protože to, co slouží štěstí jednoho člověka nemusí být prospěšné pro druhého (*tamtéž*, str. 23). Proti takové etice se stavěl i Kant, protože ji pokládal za instrumentální teorii, jakou je podle Spaemanna hédonismus. Nárok na obecnou platnost je u hédonismu sporný, protože *prostředek* (návod jak žít) splývá s *cílem* (výpověď o našich zájmech). Přitom nevypovídá o pravdivosti, ale jde jen o „stupňování dobrého rozpoložení toho, kdo je formuluje“ (*tamtéž*, str. 42). Teorie hédonismu tak ztrácí nárok na pravdivost a spíše má poskytovat uspokojení tomu, kdo zastává určitý názor.

Rady hédonisty mají přinést prospěch jemu samému – pokud je mu příjemné, že ostatní se „mají dobře“, tak to slouží jeho vlastnímu pocitu příjemnosti:

„Možná proto, že má altruistické sklony a své vlastní uspokojení čerpá z toho, že i jiní dosáhnou právě takového požitku ze života jako on. Jeho posledním cílem však je ... nikoli požitek ze života jiných, nýbrž jeho vlastní, a k jeho dosažení je mu zde vhodným prostředkem ... požitek ze života jiných lidí. Avšak odkud to máme vědět?“

(*tamtéž*, str. 44)

Rady hédonisty mají přinést prospěch jemu samému – je to ale prospěšné i pro ostatní? Není to však jediný rozpor: „Vidět v subjektivním pocitu blaha nejzazší cíl ... znamená zrušit v reflexi intencionalitu, zaměřenost našich psychických stavů...“ (*tamtéž*, str. 44). V našem jednání nám totiž o něco jde, jsme bytostně zaměřeni. Nejde nám tedy jen o funkci našich stavů, ale spíše o naplňování nějakých cílů spojených s hodnotami a ty následně mohou přivodit dobrý pocit. Stav, který hédonismus považuje za měřítko zdařilého života tedy zahrnuje i časovou dimenzi, nikoli jen stav.

Platón v dialogu *Prótagoras* upozorňuje na to, že život není stavem libosti, a tudíž hédonismus na uchopení života nepostačuje: „Nejpříjemnější život nám nezaručí ta odpověď, která nám bude nejpříjemnější, nýbrž ta, která bude pravdivá. ... Příjemné jsou vždy jen okamžité stavy“ (*tamtéž*, str. 45). To mohou být i vzpomínky na minulost, které slouží jako zdroj útěchy v nepříjemných stavech. Zklamání z naděje, která se ukázala jako falešná by totiž mohlo vést k nepříjemnému pocitu, a to hédonista nechce. Naše

„intencionální“ nastavení nám vždy předurčuje něco očekávat. U Epikúra se to proměnilo v „jakýsi solipsismus přítomného okamžiku“. Jeho nauka měla navodit „nerušený ... požitek z přítomnosti“. Hédonistický mudrc ovládá stavy vlastního štěstí vědomě a vyhýbá se nelibosti. Přítomnost však není statická a vývoj nějakého člověka posuzujeme i z morální stránky. Epikúros chtěl vymanit přítomný okamžik z proudu času. V tom se hédonistické pojetí času blíží mystice a některým východních filosofiím usilujícím o prožitok věčnosti – člověk se nakonec má stát ke zdaru vlastního života lhostejným. Pro epikurejce je nejdůležitější „bezbolestná spokojenost“ (str. 48).

Ovšem k lidskému štěstí nedílně patří zaměřenost, „naplněná intencionalita“ (str. 49). Epikúros navzdory své teorii věděl, jak důležité je mít přátele. Říká, že „dávání je blaženější než přijímání“, protože o skutečné přátelství nemůže jít tam, kde „jeden považuje toho druhého pouze za prostředek vlastního potěšení...“ (str. 50). A v tom podle Spaemanna spočívá sebezrušení hédonismu: moudrý člověk má pro svůj blažený život volit co největší, tj. plný požitek. A ten můžeme mít například tehdy, když se obětujeme za přítele. Což už ale není příjemné!

Aby Spaemann demonstroval tzv. důsledný hédonismus, uvádí myšlenkový experiment o permanentní euforii, ve které by byl člověk udržován pomocí elektrod zavedených do mozku. Přichází k závěru, že neexistuje „žádná zdařilost života za cenu ztráty skutečnosti“, protože život nenabývá smysl z čistě vnitřní perspektivy, ale z hlediska své jednoty a interakce se světem.

Platón kritizuje sofistiku a rétoriku, protože úsilí o získání rozkoše podle něj mělo být „ve službách dobrého“ čili prospěšného (str. 53). A prospěšné je to, co „podporuje zachování“ (Platón). Aristoteles navíc rozlišuje směřování k životu od směřování k „dobrému životu“, který souvisí s uplatňováním rozmanité *praxis*. Stoikové „vystupňovali tezi o zachování“ a usilovali o rozumové sebezpotvrzení pomocí oproštění se od všeho tak, aby se nic nemohlo přihodit proti jejich vůli. Zdar života podle nich znamenal „nezištně plnit své povinnosti a identifikovat se s tím, co nemůžeme změnit“ (str. 61). Podle Spaemanna u Epikúra i u stoiků jde o to zaujmout od sebe a svého života odstup, tj. zaujmout k sebe *nepřímý vztah*. U Epikúra je to *apatheia*, zbavenost vášní a u stoiků je to neotřesitelnost, *ataraxia*. Podle autora se tím odchylují od skutečného života.

Slovníkové definice některých slov z výroků

„Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné“ (9.H)

Každý z nás asi má ponětí o tom, co znamená slovo *příjemný*, ale stojí za to připomenout jeho původ. Podle etymologického slovníku (Rejzek 2001) je příjemné to, „co lze přijmout“ a souvisí s ruským *prijátnyj* a německým *angenehm* (od slovesa *nehmen* - „brát“). Přijímáme to, co je pro nás dobré, ale vzpíráme se tomu, co je např.

„odporné“. Podle jiného slovníku¹⁶ je *příjemné* to, co *působí libě*, například příjemný člověk, hlas, pocit nebo příjemná společnost. Někdy například mluvíme o tom, že chceme „spojit příjemné s užitečným“. Něco může být příjemné pro naše smysly, ale může to být i celkový dobrý pocit („cítit se příjemně“).

Hodnotová orientace, kterou se zabývám, byla někdy pokusně označována za „pohodářskou“ orientaci, resp. byl označen soubor „pohodářsky“ orientovaných výroků. Se slovem *pohoda* podle českého etymologického slovníku (Rejzek 2001) souvisejí přídavné jména *pohodový*, *pohodlný* a sloveso *pohodlnět*. *Pohoda* znamená něco jako „vhodná věc, dobro, prospěch, pohodlí“. Předpona „po-“ má význam vhodnosti a náležitosti (lze ji slovotvorně a významově srovnat se slovy jako *po-časí* nebo *po-doba*). Druhá část slova souvisí se slovesem *hodit se*, tj. *pohoda* je něco, co přijde vhod, v prospěch a pro naše pohodlí. *Pohoda* se podle jiné slovníkové definice vztahuje k *příznivým podmínkám* jakožto stavu *klidu a štěstí*, příkladem může být „životní pohoda“ nebo život „v rodinné pohodě“. Toto slovo tedy můžeme nějak dávat do souvislosti s výrokem o příjemném životě. Sloveso „pohodlnět“ má i negativní podtón, ve smyslu nedostatku úsilí nebo lenosti. *Pohodlí* slovník definuje jako „příznivé okolnosti nebo podmínky zpříjemňující život“. *Pohodlné* je to, co „poskytuje pohodlí“; co je „snadné a lehké“ (např. pohodlný život); co je „volné, pomalé“. V záporném smyslu je to i lenivý člověk „milující pohodlí, nečinnost“, např. *duševně pohodlný člověk*.

„Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc“ (9.I)

Klíčový slovem v tomto výroku je přídavné jméno „šťastný“. *Štěstí*, původně *ščestí*, kdysi znamenalo „dobrý úděl, dobrý podíl“ přičemž *čest* má význam „podíl“. Podle slovníkové definice *šťastný* znamená *naplněný štěstím*, například „šťastný ženich“ nebo „šťastné dětství“. *Šťastný* může být i *přinášející štěstí, zdařilý, úspěšný*, jako například „šťastná volba“ nebo „šťastné řešení“. Něco můžeme také přivést ke *šťastnému* (čili *dobrému, zdárnému*) konci. *Šťastný* je i ten, kdo má *úspěch* nebo *zdar*, jako např. „šťastný výherce“. Slovu *šťestí* lze připsat přinejmenším tři významové okruhy. Za první je to *pocit úplného uspokojení, blaha*; za druhé *zdar* nebo *úspěch* a za třetí *příznivá shoda okolností*. Našeho výroku se týká hlavně první význam.

Slovo *šťestí* může v odborné terminologii někdy zavádět. Na individuální aspekt prožívání a pocit pohody (tzv. *subjective well-being*) se obvykle zaměřuje sociální psychologie (Možný 2002, str. 14). Slovo *well-being* bychom mohli přeložit jako „pohoda“, která má blízko k pojmu „spokojenost“. Individuální stav pohody, spokojenosti či *šťestí* má tři složky: nepřítomnost pocitů neštěstí; přítomnost pozitivních emocí jako

¹⁶ Kol. autorů (2003) *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha, Academia. Tento zdroj je použit, pokud se odkazují na „slovník“ níže.

radost či slast, ale to samo o sobě ještě nepostačuje; je to i stabilnější stav, spokojenost se svým životem, např. v rodině, práci nebo ve volném čase.

„Odpovídá zdravému rozumu, že hlavním zdrojem subjektivního pocitu spokojenosti jsou mezilidské vztahy – zejména rodina a přátelství. Mocným zdrojem uspokojení je vlastní práce a jako ještě významnější pociťujeme prožívání volného času.“ (*tamtéž*, str. 15) Pro tento složený subjektivní pocit existuje v psychologii celá řada testů a škál.

V dnešní době již existuje velké množství literatury o štěstí a „pocit štěstí“ je předmětem komerčního zájmu. Mnohé výrobky a služby nás mají udělat šťastnějšími, z reklam obvykle srší dokonalé úsměvy. Je možné, že studenti jsou při odpovědích na výrok 9.I ovlivněni i tím, jak se ve společnosti mluví o štěstí, na které se dnes klade důraz. Jeník (1999) upozorňuje na dva aspekty zkoumání fenoménu štěstí: jednak jako prožívání šťastného života a jednak reflexe pocitů štěstí v kontextu druhých lidí. Na možnost zkoumání štěstí nahlíží optimisticky. „Zatímco názory filosofů na štěstí až dosud vycházely z lidské zkušenosti (vesměs filosofů samotných) zpracované metodami zobecnění, abstrakce a dedukce (resp. kontemplance), rozvoj (...) psychologie a sociologie – vedl ke vzniku nových exaktních metod zkoumání společenských i lidských jevů použitelných i pro bádání o lidském štěstí.“ (Jeník 1999, in *Člověk a česká společnost na prahu 21. století*, str. 135) Výzkumy pocitu štěstí jsou poměrně rozšířené i v České republice. Na základě nich si můžeme udělat obraz o tom, jaké klima u nás převládá a přesvědčit se, že na tom jsme třeba lépe než nějaká jiná postkomunistická země.

Výsledky průzkumů „pocitu štěstí“ u lidí se ovšem někdy mohou využívat pro politické a ne celkem jasné účely. Britský sociolog Frank Furedi¹⁷ v deníku *Daily Telegraph* varuje, že rozporný imperativ „Buď šťastný“ („*Be happy!*“) se stal heslem naší doby. Politikové, vzdělavatelé, celebrity a kulturní podnikatelé trvají na tom, že štěstí je řešení všech našich problémů. Někteří britští politikové poukazují tvrdí, že zvyšování prosperity nutně nečiní lidi šťastnými. Peníze nutně neznamenají štěstí, a proto by lidé měli být skromnější a více se spokojit s tím co mají. Na tom přece ještě není nic špatného.

Jeden z labouristů navrhl, aby bylo vyškolen deset tisíc terapeutů, kteří by lidem pomohli objevit šťastnější život. Politikové se snaží přesvědčit veřejnost, aby myslela pozitivně. Ti, co razí tuto strategii, poukazují na vědecké důkazy a snaží se převést nehmatatelné pocity do ukazatelů, aby se na základě toho mohly směřovat politické cíle. Podle Furediho to však má jen málo společného se skutečnými pocity štěstí. Podle těch, co „lobují za štěstí“ bychom se neměli snažit objevovat smysl života, ale měli bychom se spokojit s tím, co se nám nabízí. A aby svůj argument podložili, snaží se produkovat

---

¹⁷ Frank Furedi je profesorem sociologie na Univerzitě v Kentu. Článek se objevil v denníku *Daily Telegraph* 7.5.2006. Zdroj: Britské listy, viz Literatura, „Internet“.

průzkumy, které mají dokázat, že lidé v průmyslových zemích jsou navzdory rostoucímu bohatství nešťastnější než v minulosti.

To, že na štěstí se nahlíží jako na nějaký konečný cíl, je důsledek „morální dezorientace a ideové vyčerpanosti“ politiků. Skutečné štěstí je spíš ideál, který následujeme, ale zřídka ho dosáhneme. Ani experti a ani politika nedokáže způsobit, aby se lidé cítili autenticky šťastní. Lidé jsou často vzhledem k okolnostem svého života nešťastní plným právem. Proto bychom podle Furediho měli pohlížet s podezřením na ty, co chtějí „kolonizovat náš vnitřní život“.

V této části jsem ukázala, že existují různé typy hédonismu, které se liší od zprofanovaného použití tohoto slova. Ukázala jsem, jak lze na antické pojetí štěstí jakožto „zdařilého života“ pohlížet z perspektivy etiky. Naznačila jsem některé významové okruhy, které se týkají slov z výroků.

Na odhadování štěstí u lidí existují mnohé výzkumy. V bohatších zemích zájem o naplněný život a „štěstí“ souvisí s tím, že lidé se nemusí starat o každodenní přežití.

V další části se zaměřím na to, jaké předpoklady vedou při poznávání skutečnosti a jakými prostředky lze poznávat v sociálních vědách.

III. Jak mapujeme skutečnost?

Paradigmata v sociálních vědách

Otázka paradigmat je klíčová: tvrdíme, že žádný výzkumník/-ice by neměl/a začít zkoumáním, aniž by se jasně obeznámil/a s paradigmatem, které zakládá a vede jeho nebo její přístup.
(Guba a Lincolnová 1994, str. 116)

Se zvolenou výzkumnou metodou zároveň volíme i určité paradigma, určitý náhled na skutečnost. Je přínosné pokud dokážeme tento fakt reflektovat. Pozornost na základní paradigmatata řídící vědecký přístup přitáhl již Thomas Kuhn ve své slavné práci *Struktura vědeckých revolucí* (1997, str. 10). Kuhn paradigma definuje jako „obecně uznávané vědecké výsledky, které v dané chvíli představují pro společenství odborníků model problémů a model jejich řešení“ (Kuhn 1997). Cílem jeho knihy měla být - a byla - změna vnímání a hodnocení všeobecně známých fakt v přírodních vědách, ale její důsledky zasáhly i humanitní vědy.

Egon Guba a Yvonne Lincolnová (1994) se snaží hrubě narýsovat paradigmatata, která fungují v sociálních vědách. Přitom si uvědomují, že zaneprázdnění vědci jen zřídka mají čas nebo sklon posuzovat, co vlastně ve své každodenní práci z filosofického hlediska dělají (*tamtéž*, str. 117). Autoři zkoumají čtyři paradigmatata, která v současnosti soutěží ve výzkumu v společenských vědách: pozitivismus, post-positivismus, kritickou teorii a konstruktivismus, k němuž se sami otevřeně přiklánějí.

Trvají na tom, že pojem „kvantitativní“ by měl být vyhrazen popisu metod a neměl by být nějak nadřazený pojmu „paradigma“. S každým výzkumným paradigmatem mohou být užity jak kvalitativní, tak kvantitativní metody, což zdůrazňuje i Morrow (Morrow, 1994). Paradigma je tím, co řídí metody. Autoři jej definují jako základní postojový systém nebo světonázor, který výzkumníka vede při volbě metody, ale i z hlediska epistemologie. Zájem o alternativní paradigmatata v sociálních vědách souvisí s přehodnocováním významu paradigmatu a vymezováním se proti „zavedenému hledisku“ ve smyslu pozitivismu (Guba a Lincolnová 1994, str. 105). Autoři upozorňují především na předpoklady paradigmat a jejich následky z hlediska výzkumu.

Historicky byly upřednostňovány kvantitativní metody jakožto „tvrdší“ a více platný způsob poznání, po vzoru matematiky a přírodních věd. Tato tendence byla v posledních letech zpochybněna a vedla ke kritice jednak zevnitř paradigmatu a jedna z alternativních pozic. Vnitřní problémy paradigmatu souvisí s „dekontextualizací“ (str. 106, kdy se nebere do úvahy kontext a standardizovaný postup odpoutává pozornost od otázky, je-li

studie relevantní, použitelná a zobecnitelná), s vylučováním významu a smyslu při zkoumání člověka, s nespojitostí velkých teorií a místních kontextů, s nepoužitelností všeobecných dat na individuální (konkrétní) případy a s vyloučením dimenze objevu během zkoumání kvůli přílišnému důrazu na verifikaci hypotéz.

Kritika paradigmatu z vnějšku se nesoustředí jen na problém metod, ale zpochybňuje i základní přijaté předpoklady, které vedou výzkum. Kritika poukazuje na závislost faktů na teorii – „fakta jsou fakty pouze v rámci určité teoretické osnovy“ (str. 107), tedy fakta a teorie jsou propojené. Dále zde vyvstává problém indukce a metody verifikace, která nedokáže plodit jednotnou teorii. Čtvrtým argumentem je propojenost hodnot se skutečností, tj. zpochybnění postoje oproštěného od hodnotových postojů. Poslední záležitostí, na kterou upozorňují odpůrci tradičního postoje, je interaktivní vztah dvojice zkoumatel-zkoumaný, který umožňuje zpětnou vazbu a vzájemné ovlivňování (na rozdíl od zkoumání v přírodních vědách). Výzkumný proces je následně spíš výsledkem interakce mezi tazatelem a dotazovaným než pozorováním skutečné povahy věcí.

V souvislosti se zmíněnou kritikou se objevily alternativní paradigmata, a to ze dvou hledisek. První z nich nahlíží na paradigmata jako na základní systémy přesvědčení, založené na ontologických, epistemologických a metodologických předpokladech. (*tamtéž*, str.108). Paradigma určuje, co spadá a co nespadá pod předmět zkoumání a má odpovědět na tři základní propojené otázky: otázku ontologickou (1) po povaze skutečnosti; otázku epistemologickou (2) po povaze vztahu mezi poznávajícím a poznávaným, a konečně otázku metodologickou (3) po tom, jak poznávající zjišťuje to, co může být podle něj poznatelné.

Druhé hledisko chápe paradigmata jakožto *lidské konstrukce*. Podle autorů dané paradigma představuje „nejinformovanější a nejrafinovanější postoj“ (*tamtéž*), který mohli jeho zastánci zaujmout, podle toho, jakým způsobem se rozhodli odpovědět na zmíněné tři základní otázky. Jejich odpovědi budou vždy lidskou konstrukcí, výplodem lidské mysli (a lidské je se mýlit!). Není možné jedno paradigma považovat za jediné správné a jeho zastánci se musí spoléhat nikoli na důkazy, ale na přesvědčivost, funkci nebo účel zvolené konstrukce.

Dále autoři popisují a srovnávají základní přesvědčení zavedeného paradigmatu a jeho alternativ z ontologických, metodologických a epistemologických hledisek. Popisují jednotlivé pojmy: pozitivismus (tj. „tradiční názor“), post-positivismus (snaha vyrovnat se s kritikou pozitivismu), kritická teorie (zahrnuje více paradigmat, její zkoumání je hodnotově podmíněno) a konstruktivismus (posun k „ontologickému realismu“). Autoři toto dělení používají především na analýzu sociálních věd a upozorňují i na to, že daná paradigmata (kromě pozitivismu) jsou v procesu vývoje, a zatím nedospěla ke konečným závěrům.

Positivismus, podle něžž existuje poznatelná realita řízená neměnnými zákony, dochází ke zobecněním, která neberou v potaz čas a prostor, uplatňují předpoklad

nezávislosti a vzájemného neovlivňování se zkoumajícího a objektu zkoumání. Jde zde spíše o omezení vlivy, pokud se objeví a chybí zde zpětná vazba. Za pravdivá jsou považována opakovatelná zjištění a metodou zkoumání je *ověřování hypotéz*. Podle post-positivismu realita není poznatelná dokonale a opakovaná zjištění mohou být podrobena falsifikaci. Tento přístup zdůrazňoval zejména Karl Popper. V rámci uplatnění metody se projevuje snaha o rozšíření způsobů zkoumání a větší využití kvalitativních řízení.

Podle kritické teorie je skutečnost ovlivňována společenskými, politickými, ekonomickými, kulturními a dalšími vlivy, tedy zahrnuje historický realismus. Zkoumající a zkoumané jsou vzájemně propojené a ovlivňují se, přičemž je kladen důraz na jejich konkrétnost a určitost. Kritická teorie ruší příkré oddělení epistemologie a ontologie. Její metoda je dialogická a dialektická, ve snaze spojit historické porozumění s prvky kritiky a naděje pro budoucnost.

Ontologie konstruktivismu je relativistická, plně připouští existenci různých realit, specifických mentálních konstrukcí, které jsou utvářeny zkušenostně a sociálně, které jsou měnitelné, tak jako i reality s nimi spojené. Je propojen objekt a subjekt zkoumání, zdůrazňuje se fakt, že zjištění jsou utvářeny. Podobně jako u kritické teorie zde mizí rozdělení mezi epistemologií a ontologií. Metoda je hermeneutická a dialektická, důležitá je interakce řešitele a respondentů. Snahou je vytvořit dohodu konstrukci, která je informovanější a rafinovanější než její předchůdci.

Dále autoři porovnávají paradigmaty z hlediska výše uvedených hledisek (ontologie, epistemologie, metodologie) a postupů. Zkoumají deset ukazatelů: „cíl zkoumání“, „povahu vědění“, „způsob rozšiřování vědění“, „kritéria kvality“, „hodnoty“, „etiku“, „hlas“, „výchovu nových vědců“, „slučitelnost“ a „hegemonii“ daných paradigmat.

První čtyři jsou důležitá hlavně pro pozitivisty a post-positivisty (a právě z těchto pozic jsou často napadána alternativní paradigmaty). „Hodnoty“ a „etika“ jsou považovány všemi paradigmaty za důležité, ale dosti se liší tradiční a nové přístupy. Poslední čtyři jsou důležitá hlavně pro alternativní paradigmaty (a představují zranitelnou oblast klasického postoje). Na rozdíl od předešlého dělení se zde některé položky kryjí, resp. přesahují.

Pro positivismus a post-positivismus je *cílem* vysvětlení, umožňující předpověď a ovládnutí dané skutečnosti s tím, že schopnost předvídat by se měla časem zlepšovat. Zkoumající je tak vyzdvižen na post „experta“. Pro kritickou teorii je cílem kritika a změna společenských, politických, kulturních etnických a genderových struktur. Je potřebné, aby zkoumající věděl, které změny jsou potřebné (podle jiných o tom mají rozhodovat jen ti, kterých se to bezprostředně týká). Cílem konstruktivismu je *porozumění a rekonstrukce vlastních lidských konstrukcí*. Lidé by se měli obeznámit se soutěžícími konstrukcemi, které vytvářejí. Zkoumající je v roli účastníka a facilitátora. Giddens například považuje za jedno z možných využití sociologie *sebepoznání*, které

pokládá v jistém smyslu za nejvýznamnější: „Čím více lidé vědí o svém vlastním jednání a o povaze společnosti, v níž žijí, tím větší je pravděpodobnost, že budou schopni ovlivnit vlastní život.“ (Giddens 1999, str. 29).

Pokud jde o *způsob rozšiřování vědění*, positivismus a post-positivismus spoléhají na postupné hromadění poznatků, ze kterých pak lze zobecňovat a předvídat. Podle kritické teorie vědění roste a mění se v rámci dialektického procesu, historického ověřování a informovanějších poznatků. Zobecnění je možné při stejném poměru společenských, politických, kulturních, ekonomických, etnických a genderových okolností. Podle konstruktivismu vědění roste relativně, za procesu formování rafinovanějších a fundovanějších konstrukcí během hermeneutického a dialektického procesu a při porovnávání různých konstrukcí.

Na některé důsledky neustálého hromadění informací upozorňuje Gore (Gore 2000), v souvislosti s užitečnými informacemi, které by mohly být využity, ale nejsou. Nikdy nevyužité údaje tento autor nazývá „exformaci“, existují „mimo lidský mozek“ a „nikdy nevstoupí do jediného lidského neuronu.“ (*tamtéž*, str. 1) Upozorňuje i na rostoucí objem informací jako specifický druh odpadu (např. v knihovnách). Podle autora se v informacích doslova topíme: „Vyprodukovali jsme více údajů, statistik, slov, vzorců, obrazů, dokumentů a prohlášení, než jsme schopni absorbovat. Měli bychom vytvořit nové způsoby vstřebávání těch informací, které už máme, ale místo toho prostě generujeme další, stále rychleji.“ (*tamtéž*, str. 182) S tím souvisí i krize vzdělání, situace, kdy

„je ... pro nás snazší generovat nová fakta, než uchovat a použít znalosti, které už máme. Jestliže se ocitneme před problémem neznalosti, začneme okamžitě vytvářet nové a nové informace, aniž bychom si přitom uvědomovali, že ani hodnotné informace nemohou nahradit skutečné poznání, natož moudrost. Dokonce lze říci, že když generujeme data jako taková v mnohem větších kvantech než kdy předtím, začínáme narušovat proces, v němž se informace posléze mění v poznání. Pokud tomuto procesu umožníme, aby probíhal svou normální cestou, podobá se spíše fermentaci: z informace se nejprve destilací stává poznání, a to se pak (někdy) mění fermentací na moudrost. Dnes se však shromažďuje o tolik více než dříve, že pomalý proces jejich konverze na znalosti je doslova zavalen lavinou nových údajů.“

(*tamtéž*, str. 183)

Záleží také na tom, jak informace předáváme, co nám prostředkuje vztah ke skutečnosti, musíme se snažit vystihnout reálný jev symbolickými prostředky, tím se nám obraz zkresluje, ztrácíme pojem o celku.

Pokud jde o *kritéria posuzování kvality poznání*, u positivismu a post-positivismu se hodnotí vnitřní a vnější validita, spolehlivost a objektivita (neutrální pozorování). Všechny kritéria závisejí na zaujaté ontologické pozici. Kritická teorie zdůrazňuje historickou situovanost (společenské, politické, ekonomické, etnické a genderové ukazatele),

schopnost výzkumu odhalit mylná porozumění a poskytnout podnět k jednání a změně existujících struktur. Pro konstruktivismus je klíčová důvěryhodnost (přenositelnost, závislost, potvrditelnost) a autenticita (poctivost, ontologická autenticita, vzdělávací autenticita, katalytická autenticita, taktická autenticita). Možnou slabinou je snaha vytvořit jakousi paralelu k pozitivismu - problém kvality v konstruktivismu ještě není dořešen.

Co se týče role *hodnot*, u pozitivismu a post-pozitivismu jsou hodnoty vyloučeny a paradigma si nárokuje z hlediska epistemologie nehodnotící postoj, kvůli tzv. objektivitě. Podle Giddense (1999, str. 28) nicméně, navzdory snaze o zbavení se předsudků, nikdo není úplně nezaujatý a stupeň objektivitě je v některých sporných otázkách dost omezený. Objektivita nezávisí jen na názorech jednotlivých vědců, ale i na metodách pozorování a argumentace. Proto je tak důležitá veřejná diskuse: „Tvrzení, k nimž někdo dospěl na základě zkoumání společnosti mohou být jinými autory kriticky zhodnocena.“ (Giddens 1999, str. 28) U kritické teorie a konstruktivismu jsou hodnoty respektovány a jsou nepostradatelné pro výsledky zkoumání. Při výzkumu hodnot obzvlášť pokládám za nutné, abychom tematizovali vlastní hodnoty a reflektovali jejich vliv na námi zkoumaný jev, zejména co se týče interpretace.

Pokud jde o *etiku výzkumu*, je (u pozitivismu a postpozitivismu) brána vážně, ale z hlediska výzkumného procesu je zaručena spíše *vnějšími* mechanismy. U kritické teorie etika je spíše vnitřní záležitostí paradigmatu, ve snaze odstranit nevědomost a vzít plně v úvahu hodnoty a historickou situovanost výzkumného procesu. Vnitřní povaha etiky konstruktivismu souvisí se zahrnutím hodnot účastníků do výzkumu a snahou odkrývat, spíše než zahalovat nebo podrobovat situaci vidění paradigmatu, jak tomu je u pozitivismu a post-pozitivismu. K tomu napomáhá i hermeneuticko-dialektická metoda. Objevit se nicméně mohou problémy týkající se důvěrnosti zjištění a anonymity účastníků.

Z hlediska *hlasu*, který se promítá do výzkumu, je to u pozitivismu a post-pozitivismu hlas „nezaujatého vědce“, který informuje ty, kteří o věcech rozhodují a konají. Pro kritickou teorii je rozhodující hlas „transformativního intelektuála“, který se snaží čelit nevědomosti a mylnému porozumění. Jednotlivci získávají hlubší vhled do záležitostí a jsou vybízeni k činu pro změnu. A konečně, u konstruktivismu jde o hlas „zaníceného účastníka“, který zapojuje do rekonstrukce jak své konstrukce, tak i konstrukce jiných.

Pokud jde o *zaškolování nováčků*, u pozitivismu je kladen důraz na technické vědění, měření, kvantitativní metody a méně důrazu na teoretickou bázi. U post-pozitivismu je to stejné, ale navíc se uplatňují kvalitativní metody. U kritické teorie a konstruktivismu je pro „zaučení“ často nutná resocializace a odučení se od obvyklého pohledu ve vědě. Je zde nutné zaškolení v rozpoznání paradigmat, ovládnutí kvalitativních i kvantitativních metod (které hrají důležitou informační roli) a porozumění

sociálním, politickým, ekonomickým, etnickým a genderovým dějinám a souvislostem, jakožto strukturám formujícím předmět výzkumu.

Pokud jde o otázku *slučitelnosti paradigmat*, podle pozitivismu a post-pozitivismu společná racionální struktura existuje. Tento postoj ovšem redukuje rozměr a povahu rozdílů mezi paradigmaty. Představitelé kritické teorie a konstruktivismu trvají na „nesrovnatelnosti paradigmat“. Základní přesvědčení jsou totiž protikladná: „*Realismus a relativismus, osvobození od hodnot a závislost na hodnotách nemohou koexistovat ve vnitřně soudržném (...) systému...*“ (tamtéž, str. 116)

Z hlediska *celkové pozice paradigmat*, pozitivismus a post-pozitivismus mají stále víceméně nejsilnější hlas a svou pozici si již dlouho udržují. Kritická teorie a konstruktivismus si postupně získávají respekt. Publikují se práce psané z této perspektivy a rozšiřuje se zájem o kvalitativní metody.

Nazvat vztahy mezi těmito paradigmaty „válkami“ by bylo podle autorů přehnané. Jasně posouzení rozdílů mezi paradigmaty může nastat jen tehdy, když se objeví nové paradigma, které je informovanější a sofistikovanější než ta předešlá. To se nejpravděpodobněji stane tehdy, když budou přívrženci jednotlivých paradigmat ochotní v rámci dialogu společně rozmlouvat o odlišnostech postojů, které zastávají. Autoři kladou důraz na takovou diskusi i proto, že z rozdílů mezi paradigmaty plynou významné důsledky v praxi.

R.A. Morrow o tradičním diskurzu metodologie

Pro sociologii je otázka vztahu mezi kvantitativní a kvalitativní analýzou aktuální a nelze ji odkládat, protože prostředníkem mezi statistickými metodami a jejich adekvátní aplikovatelností na specifické kontexty je do značné míry právě kvalitativní nahlédnutí do problému.

(Frankfurtský ústav pro sociální výzkum, 1972, str. 122, citováno in Morrow, 1994)¹⁸

Zde velmi úzce navazují na stať, v níž se autor zabývá srovnáváním kvalitativních a kvantitativních metod. Autor z pozice kritické teorie zkoumá, jaký význam má pro sociální vědu a vytváření teorií kvantifikace a empirická analýza. Upozorňuje, že je nutné rozlišovat mezi strategiemi teoretického zkoumání zaměřeného na statistické modelování a analýzu proměnných, a strategiemi orientovanými na vytváření teorií o společnosti, strukturálně-interpretáční výklady a zobecnění. Tyto strategie se vzájemně *nevylučují*, i když se někdy *mylně* odvoláváme na rozdíl mezi „kvalitativním“ a „kvantitativním“

---

¹⁸ Citace byla přeložena z angličtiny autorkou.

výzkumem¹⁹, nebo na rozdíl mezi teorií a empirickým výzkumem (Morrow 1994, str. 200). Někdy je kvantitativní výzkum ztotožňován s *empirickým* tak, jakoby jiná zkoumání empirická nebyla (např. historický nebo etnografický výzkum). Z hlediska kritické teorie je nutné tento rozdíl blíže prozkoumat, abychom pochopili, jak se mohou tyto přístupy vzájemně ovlivňovat, kde mohou nastat problémy a kde může dojít k souhře. Kritická teorie navzdory odmítání pozitivismu nemá důvod a priori odmítat metody nebo techniky spojené s kvantifikací dat, ovšem vyžaduje *kritický pluralismus* v otázce výběru metod. Podle některých autorů je metodologie dokonce *ideologií* a práce s určitou metodologií je podle některých (Galtung 1977, in Morrow 1994, str. 200) „politickým činem“. Jelikož neexistuje nějaká univerzální metodologie, volba metody není dána, ale je *naším rozhodnutím*.

I když pozitivistický přístup byl již mnohokrát zpochybněn, opozice mezi kvalitativní a kvantitativními metodami trvá. Například se často užívají v názvech kurzů v rámci sociologických programů na univerzitách. Tím se jakoby tyto metody typizují a i samotní sociologové se zatřídí do určité formy sociologického výzkumu. Když se ztotožníme s určitou kategorií, máme podle Morrowa tendenci hodnotit tu druhou jakožto nějak nedostatečnou. I když v četných pokusech dochází k syntezi, podle kvantitativních sociologů je kvalitativní přístup často nepřesný, předpojatý subjektivností tazatele a není dostatečným podkladem pro předpovědi nebo pro zobecnění. A kvalitativní sociologové zase mají tendenci dívat se na kvantitativní výzkum jako na „naivně objektivní“, neúčelný pro vysvětlení jednání jednotlivců a neschopný obecně popsat sociální konstrukci reality.

V sociologii středního proudu je kvantitativní přístup spojován s objektivností, přesností a standardizací, jež se prezentují jako vědecké a tedy pozitivní charakteristiky. Na základě své pozitivní definice se kvantitativnímu výzkumu přikládá statut standardu, se kterým je následně možné srovnávat (Morrow 1994, str. 202). *Kvalitativní* je naopak často definováno jakožto „nenumerní“ analýza, tj. jako něco deficientní. Pokud pochopení některých fenoménů nevyžaduje kvantifikaci, připouští se kvalitativní metoda.

Je jasné, že pojmy „kvantitativní“ a „kvalitativní“ se nějak vzájemně definují. Kvantitativní společenství se snaží vyvinout sociologii jakožto disciplínu po vzoru přírodních věd a vyhýbá se používání přirozeného jazyka. Kvalitativní společenství se snaží rozvinout sociologii na bázi humanitních věd a často se proto vyhýbá formálnímu jazyku čísel. Obě sociologie ale spojuje jeden diskurz, v rámci něhož se definují.

Pro kvantitativní řízení jsou typické tři základní znaky: agregace jednotek, měření proměnných a statisticko-kauzální analýza. Pro tento přístup je příznačná tzv. *analýza agregátů*, tj. představa, že nestudujeme jednotlivce, ale spíše agregáty jednotlivců nebo společenských entit. Tato skupina z teoretické perspektivy nemusí vzájemně nijak

---

¹⁹ Jak již možná čtenář postřehl, toto dělení v práci velmi nepoužívám, a to právě z důvodů, na které upozorňuje Morrow.

sociologicky souviset. Podle Morrowa není až tak problematické to, že agregáty užívané v kvantitativním výzkumu netvoří sociální skupiny, ale spíše to, že statistická a korelační analýza studuje *vztahy mezi proměnnými* spíše než *vztahy mezi lidmi*. Sbírají se tedy informace o vztahu mezi jednotlivými proměnnými. Lidé odpovídají na vysoce strukturované soubory otázek tak, aby došlo k účinnému sběru dat pro statistickou analýzu. Proto musí být otázky standardizované a kvantifikované. Hledání příčin (představa vypůjčená z přírodních věd) se stává záležitostí hledání jasných vztahů mezi proměnnými, nikoli společenskými vztahy. Ideálně jde o to vytvořit jednoduché modely založené na několika korelacích a s vysokou možností předpovídat.

Kvalitativní a historické metody kladou důraz na *přirozený jazyk* a zajímají se o lokální interpretace nějakého jednání, které je zasazeno do sociálního světa jednotlivých aktérů. Na rozdíl od statistických zobecnění jde o *porozumění spolupůsobení faktorů*, které určují daný případ (na rovině jednotlivce, organizace nebo společnosti). Základem kvalitativní analýzy, jakožto teorie interpretace, je podle obvyklého diskurzu určení a zastoupení významů.

Kritika diskurzu

Dělení na kvantitativní a kvalitativní výzkum má podle Morrowa spíše zakrývat teoretické pozice, protože klade větší důraz na techniky reprezentace společenského života v průběhu výzkumu než na proces reprezentace sociální reality. Rozdíl tkví v nahlížení na soubor jednotlivců jako na sociální skupinu a nahlížení na soubor jednotlivců jako na sociologický agregát. Podle Morrowa je toto členění falešné. Tvrdí, že tyto strategie vytvářejí dva rozdílné druhy fenoménů z jednoho souboru jednotlivců, za čímž stojí významný teoretický rozdíl.

Abychom si představili vhodnou otázku pro statistický výzkum, je třeba se vžít do přirozeného jazyka jak u analytika, tak u subjektů výzkumu. Takže jazyk výzkumu *není vhodným kritériem* pro dělení různých forem výzkumu. Rozdíl spočívá spíše v analytických strategiích. Kvantitativní metody silně uplatňují statistiky v dvoj- a více-proměnném statistickém modelování. Studie označované za statistické nicméně mohou vyžadovat i určitou formu teoretické analýzy. Statistické modelování postihuje sociální svět z hlediska *kauzálních vztahů*. Na rozdíl od kvalitativního nebo matematického úsilí o rekonstrukci sociální struktury a procesů zde jde o *vztahy mezi proměnnými*. Nestatistické přístupy v sociologii mají za cíl porozumět vztahům především mezi sociálními aktéry, respektive sociálními mediátory nebo různými formami sociální organizace. Například popis strukturního vztahu mezi dvěma společenskými třídami podle Morrowa obnáší jinou epistemologii než popis statistického vztahu mezi vzděláním a příjmem u členů stejné společnosti (Morrow 1994, str. 209).

V souladu s teoretickou sociologií se nestatistické metody výzkumu snaží popsat společnost tím, že odkazují na systémové a sociální vztahy, které ji zakládají. Toto

paradigma studuje jednotlivce jakožto členy společenství, tříd, institucí a kulturních diskurzů. Statisticko-korelační výzkum nepředpokládá, že analýza proměnných se zakládá na populaci subjektů, které na sebe vzájemně působí skrz společenstva, mediátory, atd., ale že členové užitého vzorku jsou spíš jeden na druhém *nezávislí*. Tím statistická analýza konstruuje určitý druh subjektu (tzv. „člena agregátu“), zatímco teoretičtější analýzy konstruují subjekt jako člena určité formy společenského seskupení. Je to proto, že statistická analýza *není sociologickou metodou (tamtéž)*, nebyla vyvinuta sociologií jako nástroj pro teoretická zkoumání, ale převzata z přírodních věd navzdory tomu, že ji podle Morrowa nelze sloučit se základními sociologickými koncepty (jako např. „skupina“), ani se základními teoretickými zájmy (povaha společenských vztahů, které zakládají společnost). Proto mají teoretické modely ze statistických modelování svá úskalí.

Morrow dále uvádí alternativní rozdělení na základě dvou výzkumných logik, nikoli na základě kvantitativního a kvalitativního. Sociální teorie se snaží porozumět a v některých případech změnit (pomocí praxe) sociální a systémové vztahy, které zakládají společnost. Je interpretativní i strukturní. Má zájem i o kvazi kauzální vysvětlení, ale to se musí shodovat s povahou sociální reality. Abychom postihli zásadní struktury uspořádání společnosti, potřebujeme dva typy výzkumných logik: logiku intenzivního vysvětlení a logiku srovnávacího zobecnění. První logika plyne z hermeneutiky a snaží se empiricky vyzdvihnout základní sémantické, sociokulturní a strukturní vztahy, které zakládají historicky jedinečné aktéry, systémy, atd. Každé intenzivní²⁰ vysvětlení chce rozlišit a vypracovat zásadní vztahy, které klade sociální teorie. Tato logika je podobná logice ve strukturní lingvistice, jež se snaží o odkrytí vnitřního řádu a vlastností, které podírají budování a proměnu významu pomocí vysvětlení a srovnávání diskurzů. V širší teorii v kontextu společnosti se na modelování těchto vlastností užívají modely ve formální jazycích jako je matematika. Někdy se tato srovnání zakládají na nějakých proměnných, ale tyto proměnné nemají nahrazovat budování teorie.

Statisticko-kauzální modelování se uplatňuje jako hlavní technika u širokých výzkumů založených na agregování velkého počtu jednotlivců nebo procesů. Užívá se zde metoda, kterou nelze spájet s výkladovým a srovnávacím zobecněním. Jedná se totiž o vztahy mezi proměnnými, ne mezi těmito jednotlivci navzájem. Tím se jakoby míchají různé logiky, což je z pohledu kritické sociologie problematické. Statistické modelování je méně propojeno s procesy sociální reprodukce a proměny. V podstatě by podle autora muselo jít o nějaký „logický kotrmelec“ aby se empirické statistické vazby mezi proměnnými proměnily na teoretické sociální vztahy mezi aktéry a mezi socializačními mediátory (*tamtéž*, str. 213).

---

²⁰ *Intenzivní* znamená, že se studie soustředí na specifické jednotlivce (nebo skupiny, atd.).

Sociologické zkoumání často obnáší otázky týkající se fenoménů, které nejsou standardizované, například systémy významů nebo mohou zahrnovat případy tak jedinečné, že k nim nelze najít mnoho případů pro srovnání. Nelze říci, že statisticko-kauzální modelování je pro účel teoretizování nevhodné nebo že nikdy není v zájmu kritické sociologie, ale příbuznost mezi statistickým výzkumem a sociální teorií vůbec není jasná.

Tento nedostatek jasné spojitosti znamená, že sociologický zdroj se někdy ocitá v zájmu sociálního inženýrství, které do určité míry utvářelo disciplínu sociologie v druhé polovině dvacátého století. Dřívější kritická teorie tuto schopnost sociální vědy produkovat poznání určené pro technickou kontrolu zveličovala, ale to nemění základní kritiku. Analýzu proměnných, která přehlíží kontext, podle autora není možné přeložit do dlouhodobých a efektivních zásahů. Tento poznatek je přítomný i v teorii komunikačního jednání u Habermase a v teorii strukturace u Giddense (*tamtéž*, str. 215).

Výzkum hodnotových orientací z hlediska paradigmat

Náš výzkum vychází především z možnosti srovnání s jinými výzkumy. Jeho výhodou je možnost nacházet *souvislosti mezi různými sociálními kontexty* (Giddens 1999, str. 504), v našem případě šlo o kontext vysokoškolských studentů různých fakult, ale v rámci srovnání i o kontext populace, případně i o mezi mezinárodní srovnání. Nešlo tedy o výzkum, který by vycházel z nějakých teoretických otázek, což je podle Morrowa v rozporu se sociální teorií. Tento výzkum má za cíl dospět k závěrům na základě srovnání a podchytit „trendy“ a orientace dané sociální skupiny, tj. studenty vysokých škol. K tomu bylo využito statistické testování uvnitř souboru různých indikací.

V mém zkoumání nejde o popis nebo nalezení orientace v hodnotách, ale i spíš o vyplnění mezer v našem porozumění (*tamtéž*, str. 505). Tím, že se snažím o pochopení problému, na který jsem narazila při interpretaci dat, se z hlediska paradigmatu snad blíším konstruktivismu jakožto teoretickému přístupu. Danou orientaci by sice bylo možné hledat a upřesňovat z hlediska souboru dat, například ve spojitosti s orientací na rodinu, ale pokud se příliš zaměřím na analýzu statistik, ocitám se čím dál víc ve světě proměnných místo světa lidí.

Pokud označím některé studenty za „hédonistické“ (nebo mající „hédonistickou orientaci“) vypovídám o výsledcích statistického šetření s pomocí určitého konceptu, což ale neznamená, že těmto typům orientací rozumím. Toto označení vyplývá jednak z „tradice“ (označili to tak i jiní) a z přebrané podoby konceptu, a jednak z jiných orientací, se kterými se daný výrok spojil. Právě proto jsem do rozhovorů zařadila i výrok „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ (9F), protože na rozdíl od ostatních hédonistických výroků byl někde na konci škály – studenti s ním souhlasili skoro nejméně z baterie. Tato baterie je ovšem omezená. Nezachycuje všechny možné orientace, a proto pouze

z výsledného pořadí podle průměrných odpovědí nelze vypovídat o něčem až tak závažném. Je totiž dost možné, že v této přebrané baterii chybí orientace, které by tuto skupinu charakterizovaly adekvátněji.

Giddens již dávňěji posoudil výhody a nevýhody přehledových studií. Tato metoda nám umožňuje efektivní shromáždění dat o velkém počtu osob a „přesná srovnávání respondentů“. Nevýhodou je, že „shromážděný materiál může být povrchní, a když je dotazník vysoce standardizován, mohou být důležité rozdíly ve stanoviscích respondentů mylně interpretovány“. Odpovědi také mohou odrážet to, co o sobě lidé tvrdí, a ne to, co si myslí (Giddens 1999, str. 530). I označení „respondent“ je jaksi vzdálené živé osobě, místy z tohoto typu termínů „číší abstraktní a neosobní přístup k lidem“ (*tamtéž*, str. 18).

I rozhovory mají pochopitelně své výhody a nevýhody. Obtížnější je jejich vzájemné porovnávání, může se projevit osobnost tazatele a ovlivnit výsledky. Tento vliv tazatele např. konstruktivističtí badatelé považují za samozřejmost: tazatel je spíš zaníceným účastníkem než nestranným pozorovatelem. Nelze sice vypovídat o velké skupině lidí, ale výhodou je přesnější a obsažnější uchopení a konkrétnější obraz (*tamtéž*, str. 530).

IV. Rozhovory se studenty

V této části se nejdřív stručně zmíním o diskusi mezi studenty FHS, která proběhla na letní škole v roce 2005. Nebudu ji důkladně rozebírat, ale poznatky z ní zařadím do celkového shrnutí. V dalším oddílu popisuji svůj výzkum některých hodnotových orientací u studentů vysokých škol, který proběhl od března do května roku 2006.

Diskuse na Letní škole FHS, září 2005

Tato diskuse proběhla na Letní škole pro starší a pokročilé studenty FHS v září 2005, jako doplněk dotazníkového šetření. Účastnilo se jí kolem patnácti studentů. Moderovala jsem ji já a moje kolegyně, která se také podílela na zpracování výsledků výzkumu hodnot v rámci semináře.

Diskuse spočívala v předkládání vybraných výroků z oddílu hodnotové orientace studentům, Výroky jsme nahlas přečetli, přičemž studenti měli k dispozici kopie dotazníků, do kterých mohli nahlížet. Následně jsme kladli otázky ohledně významu těchto výroků a sledovali reakce studentů. Diskuse byla digitálně zaznamenána a později přepsána. Zde v krácené podobě uvádím odpovědi jen k těm otázkám, na které se soustředím. Dodávám i výňatky z individuálních rozhovorů v průběhu letní školy, které jsem si zaznamenala písemně. V tom případě u výroků uvádím i věk studentky. U ostatních účastníků údaje o věku bohužel nemám k dispozici.

Diskuse posloužila jako forma zpětné vazby k dotazníku. Myslím, že byla přínosná v tom, že studenti mohli vyjádřit to, co nebylo možné sdělit v dotazníku. Pokud jde o reakce studentů na samotný dotazník, někteří například řekli, že je „bavil“, podle jiných je dotazník nutil vyslovit soud, který jim připadal „hodně relativní a hodně napadnutelný“. Podle dalšího názoru se na otázky nedá odpovědět „jasně“, záleží na tom, v jakém je člověk právě rozpoložení a je to spíš „dílo okamžiku“. Podle jedné studentky je o otázkách třeba více přemýšlet, na což je třeba i více času, přičemž odpovídat vadí hlavně lidem, kterým se „nechce přemýšlet“. Další účastnice diskuse se dívala na otázky jako na dilemata, která se objevují v různých vědních disciplínách, kde „nejsou rozřešené“: *„Ti autoři (otázek v dotazníku) zkrátka přepsali tyto dilemata do jazyka, který by byl pochopitelný. A tím pádem sledují, jak společnost na to odpovídá.“* Problém ale může být v tom, že – jak se zdá – některé výroky obecně pochopitelné nejsou.

„Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.“ (9.F)

Je to (...) hodně individuální, dlouho jsem nad tím přemýšlela, nevím. Jistota není nic špatného, každý ji potřebuje. Blahobyt mi moc nejde do souladu s jistotou. Svoboda je spíš jako volný čas. Představila jsem si, že blahobyt se spojoval s usilovnou prací v práci. (žena, 20 let)

„Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.“ (9.H)

Co je to „příjemný“

A: Někdo bere jako příjemné to, že mám blahobyt, komfort, ale otázkou je, co to „příjemný“ znamená.

B: Přejde mi to jako dobré slovo, protože respektuje to, že každý člověk to vidí jinak. Pro mě je příjemné něco jiné než pro někoho jiného. Ale pořád je to nějaký obecný pojem, pod kterým si všichni dokážeme představit něco podobného.

Studentka se zamýšlí nad etickým hlediskem otázky, přitom z její odpovědi plyne, že byla ovlivněna kamarádkou. Co jej příjemné nemusí být správné.

Myslím si, že cílem každého člověka je udělat si to co nejpříjemnější. Ale (...) to „jak je to jen možné“ znamená, že člověk může udělat i spoustu věcí, které nejsou morální. (...) nejdřív jsem s tím souhlasila, ale (kamarádka) mi nabídla toto hledisko a potom to už nebylo tak jednoznačné. Ono bezesporu je možné zabít někoho proto, abych získala jeho peníze. A pokud mi to nebude vadit, tak to pro mne bude příjemné, ale otázkou je, jestli to je správné. (žena)

Vliv výchovy

Mně to spíš přijde tak, že za tím je nějaký cíl. (...) my jsme byli vychováni tak, že člověk musí být cílevědomý a že musí něčeho dosáhnout. A pak je už úplně jedno, jestli je s tím spokojený, jestli je mu to příjemné a jestli mu to k něčemu je, ale zkrátka musí něčeho dosáhnout. Myslím si, že tato otázka rozlišuje lidi právě z tohoto kritéria. (žena)

„Jak jen to jen možné“

Mně ten dodatek připadá tak, že „udělat si život příjemný“ je to úplně nejdůležitější. A kdybych s tím souhlasila, tak je to ta hlavní hodnota. S tím určitě nesouhlasím, ale na druhou stranu si ten život nějak zpřijemňujeme, abychom měli šťastný život. (žena, 20 let)

Někteří studenti nesouhlasili s tím, že dodatek „jak jen to je možné“ znamená posun k bezohlednosti. Jsou totiž hranice, které nelze překročit.

Další student srovnává možný význam výroku:

To bylo asi myšleno jako zpřijemnit si život konzumním způsobem, co nejvíc věcmi, co nejvíc zážitkami, ale kdybych to měl rozebírat, tak člověk si život zpřijemní spíš jiným způsobem. Ale na základě toho prvního pochopení jsem odpovídal na otázku v dotazníku. Jinak si myslím, že člověk si zpřijemní život spíš svou vlastní disciplínou nebo když čelí přiměřenému utrpení. Ale takhle to asi nebylo myšleno v tom dotazníku. (muž)

Studentky rozlišovaly pozitivní a negativní význam výroku:

Je to dvojnásobné. Proto je odpověď spíše u středu. Jednak to je sobecké, jednak pozitivní, jako něco, co je dobré i pro ostatní. Věty jsou sugestivní, je těžké se rozhodnout. (žena, 21 let)

To je podobné jako (výrok 9.X): jít za svými sny, podle toho, co chci dělat, nechápu to jen jako užívání si, je to širší. (žena, 20 let)

„Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc“ (9.I)

Podle některých se tato otázka dost odlišovala od té předešlé (9H) a je zaměřená na to, že „každý může hledat štěstí v něčem úplně jiném. A to je v pořádku, že neexistuje jedno univerzální štěstí, které bychom museli sledovat“.

Jiný názor:

Je to o tom, že aby byl člověk šťastný, tak si může udělat vlastní život.

S tím někteří účastníci diskuse vyjádřili nesouhlas.

Když člověk souhlasí s tou druhou částí, tak se vlastně zříká nějaké morální hodnoty. Jako když bereš heroin, tak je to v pořádku, protože je to ta tvoje cesta ke štěstí. (muž)

Další pochopení:

...většina (lidí) by to chápala tak, že to znamená být naprosto sobecký a myslet jenom na sebe. Takže podle toho bych odpovídal. Ale zase si myslím, že platí i to co jsem říkal (u výroku 9.H), že o to štěstí v životě jde, ale že to štěstí je v něčem jiném než v sobeckosti. (muž)

Kdyby tam byla jen první část věty, tak by to bylo jasné, ale to „jak, to už je jeho věc“ zní spíše sobecky. (žena, 21 let)

Souhlasím, někdo je šťastný, když má například rodinu. (žena, 20 let)

„Smysl života je pokusit se získat to nejlepší.“ (9.X)

... (známý) musí mít nejlepší oblečení. Nemusí toho oblečení mít hodně, ale vždy to musí být nejlepší a od nejdražších značek. Třeba si může šetřit docela hodně na nějaký počítač, ale musí to být ten nejlepší. Může si dlouho hledat práci, ale musí to být ta nejlepší práce. (žena)

Druzí výrok pochopili jinak, což dost dobře reprezentuje póly tohoto výroku:

Pochopil jsem to spíš na základě toho jak se člověk chová. Teda ne z toho materiálního hlediska, ale spíš tak, že člověk by měl třeba být hodný k ostatním a chovat se rozumně.

(...) souhlasila bych spíš s tím „jen to nejlepší je pro mě dost dobré“, ale nesouhlasila bych s tím, že smyslem života je získat to nejlepší.

... nevím, jestli člověk může to nejlepší vlastnit. Hlavně to slovo „získat“ mi evokuje slovo „vlastnit“. A co to znamená, něco vlastnit? A co je to nejlepší? (...) Když někdo usiluje pouze o to nejlepší a není spokojený s životem, není smířený s životem, který se někdy zdá, že není nejlepší, tak ten člověk je pak docela nešťastný. Nemyslím si, že snažit se jen o to nejlepší je smysl života. (...) chápal bych to spíš jako takovou sobeckost. Myslet na sebe, získat to nejlepší, mít jenom to nejlepší. (muž)

Dá se s tím souhlasit, ale co je to to nejlepší? Asi pro sebe získat to, co člověk chce, ale nijak neomezovat druhé. (žena, 21 let)

Pro mě je to srozumitelné jako snažit se, aby mi všechno vycházelo, splnit si své sny. (žena, 20 let)

Metodologie

Koncipování rozhovorů

Při přípravě rozhovorů jsem si nejprve určila výroky, na které jsem se chtěla tázat. Jednalo se o výroky, které jsme v rámci sociologického semináře (ještě v r. 2003) na FHS s kolegy označili za související s tzv. hédonistickou orientací. Šlo o výroky 9H, 9I, 9F, 9X. Použila jsem tyto dodatečné výroky k tomu, abych nějak lépe uchopila, jak jim studenti rozumí. Tyto výroky jsem (po prvním zkušebním rozhovoru, viz „Průběh rozhovorů“ níže) rozepsala na kartičky, které si během rozhovoru studenti postupně prohlíželi a reagovali na ně.

Pro svůj vlastní zájem a zvědavost jsem předkládala i několik dalších výroků z hodnotových orientací, ale všechny v této práci nebudu analyzovat, i když nesporně pomohli mé vlastní orientaci: týkaly se hodnotových preferencí, víry, osudu a možnosti ovlivňovat vlastní život. Byl mezi nimi i výrok: „Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem“ (9.G). Tento výrok se ve faktorové analýze za určité soubory spojil s výroky 9.H a 9.X, ovšem jeho analýza by si vyžadovala lepší pojednání o hodnotě práce a proto se jsem se rozhodla nezabývat se ním v této práci.

Věděla jsem, že chci poznat, jak studenti dané výroky sami pro sebe interpretují a na základě čeho odpovídají, případně jestli je jejich interpretace shodná nebo se nějak liší. Pohybovala jsem se tedy i na rovině jazykové a sémantické. Na základě toho jsem chtěla pochopit, v čem spočívá tzv. hédonistická orientace, pokud něco takové u nich vůbec naleznou a když ne, tak v čem spočívá jejich orientace. Doufala jsem, že studenti budou blíže specifikovat významy, které daným výročkům přiřkládají a to mi následně pomůže tyto výroky přesněji nebo košatěji uchopit. Kromě výroků uvedených v úvodu (viz str.6) podrobněji zkoumám i odpovědi studentů na výrok „Musíme se starat o své vlastní štěstí a ne o svět.“ (14.B)

Respondenti se v některých případech mohou snažit prezentovat v souvislosti s tím, že jsou v neobvyklé situaci - ptá se jich neznámá osoba a předkládá výroky, kterými se nutně každodenně nezabývají. Na skutečnost, že lidé mají sklon se navenek nějak prezentovat, upozorňuje například Goffman ve své slavné práci (Giddens 1999). Pokud studenti a studentky měli tendenci se nějak stylizovat a stavět se do určité role vzhledem k situaci umělého rozhovoru a na téma „hodnot“, tato tendence byla značně zmírněna faktem, že i já jsem byla v roli studentky, a že rozhovory proběhly v neformální a přátelské atmosféře.

Při přípravě na rozhovor jsem využila nedávnou práci Jana Hendla (Hendl 2005) o kvalitativním výzkumu, v níž pojednává o způsobu dotazování a kladení otázek. Snažila jsem se omezit otázky navádějící (na které se odpovídá ano/ne) a zaměřit se na otázky po povaze věcí (jak? jak si představuješ?) resp. otázky po vnitřním obsahu nějakého

pojmu, tj. otázky typu „co?“ (co je pro tebe štěstí, pohoda, atd.?), někdy jsem se s oblibou ptala i na jejich „proč?“. Nebo jsem je vybízela, aby rozvinuli své myšlenky jednoduchými otázkami typu „Například?“, „Jak?“ nebo „V jakém smyslu?“.

Při rozhovoru jsem využila i poznatky z kurzu „Jak se dělá rozhovor“²¹, v tom smyslu, že dotazovaný byl pro mě na prvním místě a jeho řeč měla „*plynout jako řeka a nezastavovat se o kameny zbytečností, jimiž jsou mé mnohmluvné a sebeprosazující se otázky*“ (Jan Kašpar). V průběhu rozhovorů jsem si čím dál víc uvědomovala, že nemusím nutně klást otázky, jen vyčkat až bude chtít respondent říct něco víc, nepřerušovat jej a neptát se příliš brzy. V tom mi pomohly i samotné kartičky s výroky. Rozhovory byly i cvičením ve schopnosti pozorně naslouchat, což bylo hlavně u pozdějších rozhovorů obtížné, protože jsem už některé reakce na dané výroky slyšela opakovaně a chvílemi jsem nedokázala poslouchat úplně pozorně, spoléhajíc na to, že přístroj rozhovor i tak zachytí, a protože jsem uvažovala i nad předešlými výroky.

Kdy a jak rozhovory proběhly?

Moje rozhovory proběhly v poměrně krátkém časovém úseku, od 20. března 2006 do 8. května 2006. Celkem jsem se dotazovala 14 studentů a studentek pražských vysokých škol. Záměrně jsem studenty vybírala z fakult, na kterých probíhalo i dotazníkové šetření (tj. pedagogické, strojní, ekonomické fakulty a FHS), o kterém jsem pojednávala na předešlých stránkách. Délka rozhovoru byla kolem 20 až 50 minut, podle ochoty respondenta odpovídat. Udělala jsem pilotní (zkušební) rozhovor, který je také zařazen do skupiny rozhovorů, jelikož naplnil svůj účel, i když byl delší než většina ostatních rozhovorů. Zároveň to byla i poznávací zkušenost pro mě jako tazatele – přehodnotila jsem způsob dotazování, a tak se způsob mého ptaní postupně trochu měnil (na „neptání“), hlavně v souvislosti s tím, že jsem více poslouchala a co nejméně do rozhovoru (resp. „řízeného monologu“) zasahovala. V nosné - a pro mě klíčové - části rozhovoru skutečně nešlo o dialog v pravém smyslu nebo, ale spíš o „monolog ve dvou“, kdy já jsem byla posluchač a zároveň ta, která se na něco ptala, poskytovala respondentovi materiál k úvaze (byla jsem spíš tedy v roli „facilitátora“ [Guba a Lincolnová 1994]).

Ze 14 respondentů byli dva ze Strojní fakulty ČVUT („SF“), čtyři z Pedagogické fakulty UK („PedF“), tři z Vysoké školy ekonomické („VŠE“) a pět jich bylo z Fakulty humanitních studií UK („FHS“). Všechny školy se nachází v Praze. Sedm bylo žen a sedm mužů. Vliv pohlaví jsem podrobně nezkoumala, ale upozorním na příslušné rozdíly v odpovědích, pokud samy vyjdou na povrch jakožto významné. Uvědomuju si, že převažují studenti humanitního zaměření. Nedělám si nárok na reprezentativní uchopení hodnotových orientací studentů, to už ostatně udělal výzkum. Jde mi spíš o odkrytí jejich možností interpretace.

---

²¹ Tento kurz na FHS vedl Jan Kašpar.

Rozhovory byly domluveny na základě kontaktování e-mailem, pomocí internetové vývěsky, nebo přímým oslovením v budově fakulty (v případě PedF).

Studenty Strojní fakulty jsem se nejprve pokoušela kontaktovat pomocí e-mailových adres uvedených na webových stránkách fakulty. Z asi deseti studentů, jejichž adresy jsem náhodně vybírala ze seznamu na domovské stránce jejich fakulty, se mi ozval jeden. Ten mi následně dal kontakt i na svého spolužáka. Uvědomuji si možný nedostatek v tom, že někteří z respondentů se znali, ale z časových důvodů jsem neviděla jinou možnost než využít pomoc respondentů při kontaktování dalších. To, že dotazování mohou být propojeni vzájemnou známostí zároveň nechci nijak popírat (viz Morrow 1994).

Studenti Vysoké školy ekonomické v Praze (VŠE) byli kontaktováni rovněž e-mailem přes webové stránky fakulty. Na asi dvacet rozeslaných e-mailů však nikdo nezareagoval, takže jsem se ptala známých (studentů), jestli někoho z pražských studentů ekonomie neznají, a následně po kontaktování jsem se těchto studentů ptala na další kontakty z jejich fakulty. Někteří studenti mi pomoc při kontaktování dalších spolužáků sami nabídli.

Studenti pedagogické fakulty byli „odchyceni“ přímo na Pedagogické fakultě UK. Jedna ze studentek mi následně dala kontakt i na svého spolužáka.

Všichni studenti Fakulty humanitních studií byli kontaktováni pomocí fakulní internetové vývěsky. Ve zprávě jsem uvedla, že hledám studenty „hlavně z prvních ročníků“, kteří by byli ochotní poskytnou rozhovor na „sociologické téma“. Nechtěla jsem téma přesně specifikovat, abych nějak neomezovala skupinu, která by se mi eventuálně ozvala. Pokud se mě následně studenti ptali, o jaké téma jde, vysvětlila jsem jim, že se jedná o problematiku hodnot. Jedna ze studentek studuje FHS dálkově a zároveň prezenčně studuje i VŠE v Praze, což svádí k dvojité interpretaci jejich odpovědí, pokud bych studenty charakterizovala podle fakult. Uskutečnila jsem rozhovor se dvěma studentkami a třemi studenty.

Je nutné na tomto místě podotknout, že můj vzorek se skládá z lidí, kteří byli ochotní zareagovat na moji prosbu o spolupráci. Uvědomila jsem si, že typ studentů, kteří neradi reagují na podobné prosby, se výzkumu zkrátka nezúčastní. Tudíž je možné, že ti, kteří se ozvali, tak udělali buď ze zvědavosti nebo i ze snahy pomoci mi nalézt respondenty, což by mohlo vypovídat o jejich orientaci. Jedna studentka (26 let, PedF) při „odchycení“ řekla: *„Jo, dám ti rozhovor, protože vím, jak je těžké sehnat respondenty. Také jsem je jednou potřebovala pro svůj průzkum“*. Objevil se zde tedy i moment jisté solidarity (nebo charity?). Jinak shánění respondentů nebylo nepřekonatelně obtížné, hlavně co se týče studentů FHS, protože toto prostředí je mi známé.

Možný nedostatek mé práce je malé zastoupení respondentů z řad studentů VŠE a SF, to je možný nedostatek, protože u nich se tato orientace vyskytuje více, nicméně ve zprávách se „hédonistická“ orientace ve velké míře přisuzuje i studentům FHS.

Ročníky a věk

Kromě jedné studentky všichni dotazovaní studují prezenčně. Zastoupení ročníků bylo různé. Soustředila jsem se na nižší ročníky, ale ne striktně. Šest studentů bylo v daném období v prvním ročníku, tři byli v druhém ročníku, dva v třetím, dva v čtvrtém a jedna studentka v pátém ročníku studia. Věk respondentů se pohyboval od 20 do 26 let, z nichž pět studentům bylo v čase rozhovorů 20 let, tři 21, jeden 22, dvěma studentkám bylo 23 let, jednomu 25 a jednomu 26 let. Převažovali studenti prvního a druhého ročníku, v rozmezí dvacet až dvacet dva let. V tomto věku se hodnoty a názory ještě formují, a proto jsou mí respondenti vhodnou skupinou na výzkum.

Odkud pocházeli studenti a studentky?

Šest studentů pocházelo z Prahy a dva z okolí Prahy. Zbytek byli mimopražští, z nichž dva studenti byli z Moravy, jedna ze Slovenska a ostatní dvě studentky byly z menších měst v Čechách. Hlavně mimopražští studenti se v rozhovorech někdy vztahovali k místu, odkud pochází. Například mluvili o rozdílech mezi lidmi v Praze a v místě odkud pocházejí (třeba rozdíly mezi vztahem lidí ve velkoměstě a na vesnici nebo v menším městě). Mimopražští studenti bydlí v Praze na koleji.

Místo rozhovoru

Místo rozhovoru na respondenta bezesporu působí. Jelikož moje otázky se týkaly některých citlivých témat, snažila jsem se vybírat pokud možno klidná místa. Do schůzek samozřejmě vstupoval i faktor počasí (celkově příznivý) a časových možností respondenta. Celkem osm rozhovorů proběhlo „venku“ na lavičce, nejčastěji v parku, v odpoledních nebo podvečerních hodinách. Chtěla jsem, aby rozhovory probíhaly v uvolněné a otevřené atmosféře, v přátelském duchu a aby se respondenti dobře a příjemně cítili. Myslím, že tato atmosféra při rozhovorech skutečně byla a že studenti se necítili stísněně, i když otázky byly pro ně často dost vyčerpávající, o čemž na náležitém místě pojednám. Čtyři rozhovory proběhly v čajovně v centru v Prahy, v tiché místnosti, převážně bez přítomnosti jiných návštěvníků čajovny. Jeden rozhovor vzhledem na časové možnosti dotazované studentky proběhl na lavičce na chodbě pedagogické fakulty. Ze stejných důvodů jeden rozhovor se studentem proběhl v bytě mého přítele, a to bez přítomnosti jiných osob v místnosti.

Nahrávání rozhovorů

Studenty jsem buď v e-mailu nebo na místě obeznámila s tím, že rozhovor pro potřeby přepisu budu nahrávat a že zachovám jejich anonymitu. I když zpočátku možná digitální nahrávač vnímali, později je už nerušil, protože nevydával zvuk a vypadal jako mobil, takže se nad tím moc nepozastavovali.

Průběh rozhovoru

Nejprve jsem studentům vysvětlila, že jsem studentkou FHS a pro potřeby své bakalářské práce uskutečňuji rozhovory se studenty vybraných vysokých škol v Praze. Řekla jsem jim, že jestli budou mít nějaké otázky nebo jestli jim bude něco nejasné, mohou se ptát. Zároveň jsem chtěla uchovat jistou neformálnost, tak jsem se ze začátku ptala, jak se rozhodovali jít na danou fakultu a co je pro ně v současnosti nejdůležitější. Jejich odpovědi se obvykle týkaly studia a nastávajícího zkuškového období.

Rozhovor byl polostrukturovaný a měl dvě části. V první části jsem studentům rozdala kartičky, na kterých byly napsané jednotlivé hodnotové preference z první otázky písemného dotazníku: „rodina“, „práce“, „náboženství“, „škola“, „přátelé“, „partner“, „volný čas“, k nimž jsem jednu „preferenci“ přidala – jedná se o „zábavu“. I když to může být zavádějící (protože zábavu lze přiřadit k volnému času), vycházela jsem z toho, že studenti, u kterých se objevuje silná orientace „užít si“ neboli tzv. hédonistická orientace, budou považovat zábavu a volný čas za důležitý atribut života. Tato část rozhovoru zde není podrobněji probírána a možná se v budoucnu stane náplní samostatné práce. Posloužila i k tomu, jak i jedna studentka po rozhovoru podotkla, že si studenti nějak utřídili své priority a také jako určité seznámení se. Podobně je to i při vyplňování dotazníků, kde „hodnotové preference“ předcházejí „hodnotovým orientacím“.

Jako tazatel jsem byla spíš v pozici posluchače, snažila jsem se studenty a studentky podporovat v odpovědích, projevovat zájem, ale přitom se skutečně ztišit, abych nerušila tok jejich myšlenek. Někdy jsem je usměrnila, když rozhovor příliš odbíhal od tématu. Rozdíl byl i ve sdílnosti a myšlení jednotlivců, o čemž pojednávám níže.

V druhé a pro mě klíčové části rozhovoru jsem studentům na kartičkách předkládala výroky (studenti měli kartičky k dispozici a když odpověděli na jednu otázku, odložili kartičku a podívali se na další) z baterií hodnotových orientací z písemného dotazníku (viz Příloha). K tomuto postupu jsem dospěla na základě prvního rozhovoru, když jsem si uvědomila, že by bylo dobré, kdyby se při odpovědi studenti na daný výrok mohli dívat a přemýšlet o jednotlivých slovech. Nechtěla jsem je ovlivňovat tím, že bych dané výroky četla (mohli by také zapomenout na jejich přesné znění), chtěla jsem spíš sledovat proud jejich myšlení. Můj pokyn zněl takto: „Teď ti dám kartičky, na kterých jsou jisté výroky. Chtěla bych, abys mi vždy přečetl/a jednotlivý výrok a pak se nad ním nahlas zamyslel/a, řekl/a mi, jak mu rozumíš a jaký je tvůj postoj k němu.“

Podle Goffmana jsou lidé „velmi citliví na to, jak je vnímají druzí, a používají proto mnoha forem vytváření dojmů, aby si zajistili, že na ně budou druzí reagovat žádoucím

způsobem.“ (Giddens 1999, str. 98) V mém zkoumání vystupovali někde na pomezí zákulisí a jeviště. Neumím přesně odhadnout jaká, ale určitá míra stylizace u některých asi byla. Důležité je zohlednit to, že mým cílem nebylo skutečně mapovat hodnoty, ale spíš mapovat významy, které jednotlivým výroky přikládali.

Studenti a studentky se při odpovídání často pozastavovali nad jednotlivými slovy výroku. Jejich odpověď přirozeně souvisela i s jejich osobností. Někteří se zamysleli, mlčeli a až potom odpověděli. Někteří odpověděli okamžitě a bez rozmyslu. Někteří se zamysleli nahlas a postupně si vyjasňovali své vlastní chápání daného výroku v toku vlastní řeči. Pokud odpověděli velmi stručně, nebo když už chtěli přejít k další otázce, položila jsem doplňující otázky. Pokud bylo jasné, že o otázce už dál nechtějí mluvit, upustila jsem od ní. Zjistila jsem, že úplně nejlepší bylo zkrátka počkat a na nic se příliš neptat. Pokud měl respondent prostor, sám své myšlení odhalil, nebo se k něčemu ještě vrátil.

Po posledním výroku jsem se respondentů ptala, jaký měli z rozhovoru pocit a poděkovala jsem jim za rozhovor a za jejich ochotu odpovídat. Studenty jsem nemotivovala nějakou odměnou, byl to čistě dobrovolný rozhovor. Také jsem se jich ptala, jestli by se chtěli na něco zeptat. Po této otázce se mě obvykle studenti ptali na mé záměry ale kladli mi i otázky spojené s výroky a s preferencemi. Ptali se mě, jestli jsem si otázky zkoušela sama na sobě. Jedna studentka dokonce navrhla, abych následně na preference i výroky odpověděla já. S tím jsem souhlasila, protože jsem chtěla, aby situace byla vyrovnaná a aby respondenti nenabyli pocit, že jsou nějak využíváni a já je jen pozoruji.

Jednala jsem tak právě s ohledem na skutečnost, že při osobním dotazování mám před sebou živého člověka, který nemusí automaticky přijímat to, co mu podsouvám a že reaguje, ptá se nebo i odporuje. Právě tato rovina v písemných dotaznících chyběla. Závěrečná zpětná vazba měla i funkci tzv. „debriefingu“, vyjasnění i vydechnutí pro studenty. Často jsem jim řekla něco víc o výzkumu a o důvodech, které mě k uskutečnění rozhovorů vedly, nebo se rozhovor změnil v další neformální rozhovor o studiu apod. Někdy jsem v této části s jejich svolením opět zapnula digitální nahrávač, abych zachytila jejich úvahu, pokud pro mě byla relevantní. Někteří studenti se zajímali i o nastávající výsledky mého zkoumání.

Takové rozhovory jsem dělala vůbec poprvé a mnohému jsem se naučila. Nesporně přispěly k tomu, abych pochopila orientace, které se zobrazily v dílčích výsledcích ze statistického zpracování dotazníkového šetření. Je mi zřejmé, že do rozhovorů se promítá i moje osobnost jakožto tazatele – bylo by celkem zbytečné to popírat, a je celkem nemožné tento vliv vyloučit. Důvodem pro uskutečnění rozhovorů bylo moje vlastní porozumění, které prostřednictvím této práce mohu prezentovat i ostatním. A tento účel rozhovory se studenty a studentkami určitě splnily.

V jistém úseku (mezi jednotlivými rozhovory) jsem se rozhodla nahrát rozhovor i sama se sebou, abych se lépe dokázala vžít do situace respondentů a zároveň si ujasnila své vlastní odpovědi na otázky, a to jen pro vlastní potřebu, abych oddělila své vlastní postoje od interpretace odpovědí studentů. Někteří respondenti se také ptali, jestli jsem si rozhovor vyzkoušela i sama na sobě. Více o tom pojednám ve shrnutí.

Přepis rozhovorů

Přepis byl dalším důležitým momentem rozhovorů a sám o sobě byl jedinečnou zkušeností. S dotazovanými jsem se vlastně potkala na třech rovinách: v rovině osobního kontaktu s tělesně přítomným člověkem, v rovině hlasu na záznamu (a to opakovaně) a posledně v rovině textu jakožto výpovědi. Jelikož rozhovory byly celkově mnohem delší než to, co zde využívám, a vzhledem k tomu, že jsem je všechny chtěla mít zachycené i v písemné formě, byl jejich přepis náročný jak časově tak z hlediska soustředění. V otázce přepisu jsem se řídila radami Jana Kašpara, který říká, že mluvené slovo se v textu transformuje na svébytnou výpověď, která má reprezentovat myšlenky dotazovaného a přitom nezkrášlovat jeho osobnost. Proto jsem vypouštěla výplňová slova („vlastně“, „prostě“, „každopádně“, „jako“), hlavně když jsem si uvědomila, že toto slovo nemá ve větě významově velký vliv a že je spíše způsobem, jak respondent nahlas přemýšlí. Někdy bylo také nutné měnit slovosled a odstraňovat zbytečná zájmena. Mluvená řeč byla transformována do podoby, která o něco více respektuje pravidla psané češtiny. S tímto textem bylo následně možné pracovat na obsahové rovině, aniž by mi v cestě stála slova, která nosný význam nenesou. Pokud tato slova v komunikaci nesou jistý význam, nebylo moje zkoumání na tento druh významů zaměřeno. Komunikace během rozhovorů byla sice neformální, ale odpovědi na výroky byly ucelené. Jak čtenář sám uvidí, nepoužívala jsem zavedené značky pro transkripci nejazykových jevů a rozhovory jsem krátila – na takových místech používám označení „(...)“, nejde tedy o „přemýšlení“, ale jde zkrátka o vynechaná místa.

Studenti někdy předpokládali, že vím, co něčím myslí. Předpokládali tedy, že některé významy jsou sdílené. Jelikož mi právě o odkrytí různých interpretací šlo, ptala jsem se na doplňující otázky a ne vždy jsem studentům naznačila, že plně rozumím. V některých případech jsem se ptala i tehdy, když jsem nějak rozuměla, a svým projevem zájmu jsem je povzbuzovala, aby svou myšlenku rozvinuli. Tento zájem z mé strany nebyl hraný – byla jsem dost zvědavá.

Jak probíhala následná analýza a interpretace? Odpovědi na výroky jsem spojila do skupin a začala jsem v nich hledat podobnosti nebo celkově „hledat“. Pracovala jsem na několika rovinách: na úrovni jejich postoje k danému výroku, na úrovni jejich pochopení daného výroku (tedy významu, který mu přisuzují); dívala jsem se na to, jaké prostředky k vyjádření využívají (jak se vymezují, jaké metafory užívají) a jak na výrok reagují, pokud se nesoustředí na smysl ale na formu podání výroku (pokud se takové vnímání

objevilo). Tato struktura vzešla ze čtení jednotlivých rozhovorů a nebyla tudíž dána a priori. Nechtěla jsem studenty přísně dělit na základě fakult a pohlaví, ale k těmto skutečnostem přihlížím v těch momentech, kdy se objeví jako významné. Bude o tom pojednáno v rámci celkového zhodnocení postoje studentů k daným výročkům, tj. z hlediska jejich orientací tak, jak vzešly z mého zkoumání.

Jak studenti rozumějí jednotlivým výročkům?

Zde prezentuji odpovědi studentů tak, jak jsem je zaznamenala. Pro celkovou názornost a předvedení způsobu, jakým studenti k těmto výročkům přistupovali jsem tyto odpovědi vložila přímo do této kapitoly, místo abych je uvedla v příloze. Jednotlivé rozhovory totiž byly mnohem obsažnější a všechny v přepsané podobě tvoří dobrý zdroj pro další zkoumání a obsahovou analýzu. Zároveň jsem tímto způsobem chtěla hlasům jednotlivých studentů dát vyniknout.

Pokud si čtenář chce udělat spíš souhrnnou představu, ať nahlédne do jednotlivých shrnutí u každého výroku, vždy ho uvádím za odpověďmi studentů. Odpovědi jsem krátila tak, aby vystoupilo na povrch to, co jsem v nich považovala za podstatné. Hrubě jsou v pasážích vyznačeny moje otázky. Po znění výroku následují odpovědi studentů z jednotlivých fakult.

„Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.“ (9.F)

Studenti Strojní fakulty

muž, 24 let, IV. ročník

S výrokem nesouhlasí a v odpovědi používá metaforu prasete v chlívkou:

Když to vezmu ad absurdum, tak to prase v chlívkou má jistotu, že dostane ráno, v poledne a večer nažrat toho, co má rádo. Nemá tu svobodu, ale má tu jistotu, že když bude dost velké, tak půjde pod nůž.

(...) Když vynechám ten nůž a když to vezmu na život, tak to znamená, že nemám svobodu, mám třeba sociální jistoty, které mi zajišťují, že budu žít v pohodě do smrti, že moje děcka budou žít v pohodě až do smrti, ale také mám jistotu, že když budu dělat něco co je v rozporu s tím zákazem svobody, tak to nebudu moct dělat. To znamená, že to prase nemůže vyběhnout z toho chlívkou. To bylo to první co mě napadlo.

Jistotu chápe jako sociální a materiální jistotu, zřejmě ve spojitosti s „blahobytem“.

muž, 25 let, II. ročník (na SF chodil 2 roky, teď studuje Dopravní fakultu na ČVUT)

Srovnává se situací za komunismu a přihlíží k ekonomické situaci tehdy a nyní. Svoboda člověka má podle něj své meze.

Do určité míry to zasahuje do komunismu, co tady u nás byl. Já jsem se cítil svobodný, ale možná jsem to tolik nezažil. Možná, že bych se bouřil, že nemůžu tolik cestovat, i když lidé mohli cestovat. Teď na to nemají peníze, na druhou stranu. Jestli tak byla ta otázka položena.

Záleží, jak tomu rozumíš.

Jako první jsem si představil toto, protože to bylo u nás. Už se nestojí fronty na banány, ale banány stojí přes třicet korun.

Třeba v tom komunismu kdyby někteří lidé nebyli tak zlí, tak by to mohlo být i docela dobré. Ne že bych ho nějak ospravedlňoval, ale myslím si, že někteří lidi mají až zbytečně moc a někteří až zbytečně trpí. Musí to být provázané. Člověk musí být svobodný do určité meze, aby svou svobodou neobtěžoval druhé.

A jistota a blahobyť – to člověk nemá skoro nikdy. Vždycky se může něco pokazit a jistoty nebudou. Taky musí mít něco v rukávě, nějaké hodnoty. Musí mít třeba nějaké finanční zázemí.

Studenti Ekonomické fakulty (VŠE v Praze)

muž, 20 let, II. ročník

Také naráží na srovnání s komunismem, spíše z hlediska svobody a dále určuje, co pro něj znamená jistota. S výrokem nejprve nesouhlasí a dodává:

(...) myslím, že je to možná někdy nastejno. Myslím si, že jistota a blahobyť jsou důležité v lidském životě, nebo pro mě. Svoboda je také důležitá.

Co je pro Tebe svoboda?

Zcela triviálně je pro mě svoboda to, že si můžu v rámci zákona dělat co chci, že mě nikdo neomezuje. Tímto naráží na čtyřicet let komunismu u nás.

A jistota je, že mám kde spát, mám co jíst – to jsou asi ty základní jistoty. A pak další důležitá jistota je, že mám kolem sebe lidi, kteří mi rozumí a jsou mi ochotní naslouchat. To je třeba také určitá jistota. A blahobyť je to, že nemám hmotnou nouzi.

žena, 20 let, I. ročník

S výrokem souhlasí i nesouhlasí. Výrok dává do kontextu se svým vztahem k rodičům ale se svou vírou.

...aj áno aj nie – hlavne čo sa týka vzťahu istoty a slobody. Napríklad vo vzťahu k rodičom – u nich mám istotu, takže som ochotná zriecť sa určitej slobody, trebárs ich nechať nech mi vravia niečo do môjho života. Každopádne je to potom aj tak na mne, či poslúchnem alebo nie. Na druhej strane si cením to, aké mám šťastie, že nemusím byť závislá na nejakom blahobyte alebo na niečom, čo by mi zaisťovalo budúcnosť. Moja viera ma oslobodzuje od starostí nad tým, čo bude – síce na to musím myslieť, ale nemusím sa preto trápiť.

Čo pre teba znamená blahobyť?

Že sa mám dobre, že mi nič nechýba - skôr mi to pripomína tie materiálne veci, že mám dostatok a ešte aj viac.

žena, 23, V. ročník

Považuje jistotu za důležitou a připomíná, že význam těchto hodnot závisí na prožitých zkušenostech.

... jistota a svoboda jsou u mne na stejné úrovni a ten blahobyť je až za tím, je méně důležitý. Ve škole jsem slyšela větu: „Je vůbec v životě nějaká jistota?“ Myslím si, že lidé potřebují nějakou jistotu – o něco se opřít a na něčem stát. Já ji

mám v Bohu a myslím, že je hodně důležité se o něco opřít, na něco se spolehnout. Svoboda je pro mě důležitá stejně jako jistota z toho důvodu, že ve svém životě jsem pocítila nesvobodu, a proto si té svobody tak vážím.

Co se týče blahobytu, netrpím nedostatky, a proto je méně důležitý. Kdybych byla celý život svobodná nebo nebyla omezovaná, tak ta svoboda je hodně nízko. A kdybych se v životě musela hodně omezovat, třeba bych měla málo jídla, tak by zas ten blahobyt byl výš. To se podle mě hodně odvíjí od toho, co člověk prožil.

Studenti Pedagogické fakulty

žena, 26 let, III. ročník

Rezolutně a okamžitě nesouhlasí, protože svoboda je „*strašně důležitá*“:

Řekla bych, že je to přímo základní podmínka pro důstojnou lidskou existenci – což jistota a blahobyt není. ...Protože člověk může důstojně existovat i bez jistoty a blahobytu, ale ne bez svobody.

žena, 23 let, IV. ročník

Vůbec s výrokem nesouhlasí. Svobodu spájí se sebe-rozvíjením se a tvořením:

Myslím, že je to možnost pohybu – ať ho chápeme jakkoliv.

Jistota a blahobyt jsou méně důležité a mohou svádět k lenivosti.

Pod blahobytem si mohu představit třeba to, že máme všeho víc než potřebujeme, nebo ne? Blahobyt – hodně jídla, hodně peněz, hodně jistot.

Pokud rozumím slovu svoboda, tak je pro mě důležitější než jistota a blahobyt. Je těžké říct, co je svoboda, ale mně hlavně vadí ta „jistota a blahobyt“, protože jistota nás činí lenivými a vlastně i nesvobodnými. Určitě potřebujeme nějaké jistoty, ale když máme jenom je a lpíme na nich, tak se o něco okrádáme. Myslím si, že v životě potřebujeme něco hledat, potřebujeme se někam pohybovat, třeba duchovně. A ta jistota a blahobyt nás podle mě svazuje, na rozdíl od svobody, a nedává nám možnost pohybu. Zůstáváme pak na místě.

žena, 20 let, I. ročník

Nepodceňuje jistotu, ale svobodě dává přednost.

Svoboda je strašně nebezpečná, a přitom je strašně důležitá. A to, co se teď děje po světě, když se člověk podívá, tak je to právě na rozhraní té svobody a nesvobody, rozhodně ne blahobytu – co si budeme povídat. Ale když to vezmu z hlediska sebe sama, jakožto toho malého človíčka, tak si myslím, že jistota je fajn – je důležitá, když má například člověk rodinu, ale myslím si, že ta svoboda – jako svoboda svoje a svoboda celku – je vždy prioritní. Ale lidi to mohou chápat i jinak.

muž, 21 let, I. ročník

Dává přednost svobodě:

Svoboda je pro mě určitě základem.

Zároveň naznačuje spojení mezi svobodou a jistotou. Nahlíží na věci (i v jiných odpovědích, které nezobrazují) z hlediska „energie“.

(Svoboda) má určitě přednost před blahobytem (...) Nechci být ovládán nějakým spotřebitelstvím nebo nějakými příkazy. Proč bych si kupoval dvě auta, když mi

stačí jedno a jsem svobodný člověk. A i když po mně někdo bude chtít, abych jezdil ve dvou autech, tak si tu svoji svobodu nechám a opominu ten blahobyť, protože (...) svoboda mi přináší více energie než blahobyť. A jistota – to je jedna ze základních potřeb člověka, tam by to bylo diskutabilní, jak se ta jistota myslí. Jestli se to myslí jako bezpečí, tak to je základní potřeba člověka. A myslím si, že ta jistota se v určitém slova smyslu rovná svobodě – pokud se to nemyslí jako nějaké materiální a finanční zabezpečení.

Studenti Fakulty humanitních studií

žena, 20 let, I. ročník

Svobodu spájí s jistotou:

Myslím, že jistota a blahobyť se svobodou i nějak pojí. Málokdo může mít jistotu, když není svobodný.

Blahobyť:

Pod tím si představím možnost nebo to, co si mohu vytvořit svým jednáním a svojí prací – co si pak mohu dopřát. Pokud jsem svázaná, tak těžko mohu dosáhnout nějakého blahobytu, i když pro každého je blahobyť něco jiného.

Blahobyť souvisí se spokojeností:

Asi ten moment, když si člověk řekne, že je spokojený s tím, co má a že mu to stačí k tomu, aby byl opravdu spokojený a mohl si dopřát, co chce. Takže to může být v jakémkoli bodě. Myslím si, že třeba teď jsem spokojená, i jako student. Ale ta svoboda je k tomu určitě zapotřebí.

Svoboda:

Svoboda možností, volby.

muž, 20 let, I. ročník

Dává do souvislosti se současnými politickými událostmi.

Asi ne, ale co znamená svoboda? Když jsem to přečetl, tak mě jako první příklad napadla situace v Iráku. Američané si mysleli, že přinesli svobodu a jak to tam vypadá? U tohoto tématu záleží, jak ho člověk vezme. Jestli se bude zaměřovat na filosofickou stránku toho tvrzení nebo na tu, řekněme, ekonomicko-politickou. Jistota i blahobyť jsou důležité, ale svoboda je důležitější. Ale svoboda, která je spojená s nejistotou a s živořením je podle mě k ničemu. Takže to musí být vyrovnané.

muž, 22 let, III. ročník

Přistupuje k výroku opatrně a z více hledisek.

Tady se už trochu dostáváme do filosofie. (Smích) V této větě je důležité každé slovo: jistota, blahobyť, důležitý a svoboda. To je tak na hodinu, ale pokusím se to zkrátit. Zkrátka, nějaká jistota v životě musí být – nejde žít jen v nějakém relativním životě, člověk musí mít nějakou jistotu. Pro někoho to znamená třeba ten Bůh, pro někoho třeba jeho rodina nebo jeho kamarádi. Blahobyť – ten je samozřejmě hodně důležitý, záleží co si pod tím představíme. Pokud si pod tím představím to, že netrpím materiální nouzí nebo to, že mám kde bydlet a co jíst, tak to je hodně důležité, samozřejmě. Pro mě by to znamenalo spíš být materiálně zajištěný – mít kde spát a co jíst. Ve spojitosti s tím, co jsem řekl předtím, se s touto větou teda v určitém smyslu dá souhlasit.

Ta svoboda – třeba pro hodně lidí v komunismu byla jistota a blahobyt důležitější než svoboda, tato věta tehdy opravdu byla hodně pravdivá. Ale dokážu pochopit, že v dnešní době by hodně lidí s touto větou nesouhlasilo, nebo by s ní souhlasilo pouze na půl, jestli to takhle lze říct.

Co pro tebe znamená svoboda?

Svoboda pro mě znamená řídit si nějak sám svůj život podle toho, jak chci já. Tady hodně váhám, protože řídit si svůj vlastní život, to je pro každého hodně důležité. Ale zase bych tu jistotu nezavrhoval. Na tuto větu nemám nějaký jednoznačný názor. Spíš se bojím říct nějaký extrém.

muž, 21 let, II. ročník

Chápání není jednoznačné, nastiňuje i jiný pohled na blahobyt.

To je asi myšlené tak, jak se říká, že za komunistů bylo všem dobře, nebo já nevím, jak je to myšlené, nebo takhle bych to chápal.

Nevím, očekávám, že tady na ten výrok bych měl reagovat tak, že to tak není, ale ono je těžko říct, co je ta svoboda. Jestli můžeme zvolit jednu stranu nebo jestli můžeme volit mezi dvěma stranama – to už je svoboda? Nic takového jako absolutní svoboda není a na druhou stranu není žádná absolutní nesvoboda. Vždycky je to nějaký kompromis. No, co k tomu ještě říct.

No, ta jistota – já bych to chtěl vnímat jinak jakože mám zajištěné svoje základní životní potřeby a to stačí. Myslím si, že jistota není jen materiální dostatek – že to není jen ten blahobyt, ale že je s tím spojené to, o čem jsem mluvil – to vědomí, že se věci hýbou správným směrem.

...A ten blahobyt – podle mě je velká škoda, že má u nás takový pejorativní význam: „To je blahobyt!“ – že to je zbytečné mrhání nebo něco takové. (...)

žena, 21 let, I.ročník

Svoboda je důležitější a blahobyt následuje až po ní.

Přijde mi, že bych s tím nesouhlasila. Nejdůležitější je ta svoboda a ta jistota a blahobyt mi přijde jako být usazený, sedět u televize, mít tam svůj blahobyt, jídlo okolo sebe – takto mi přijde ten člověk. Ta svoboda je vlastně to skoro nejvyšší. Mít svobodné názory, svobodnou mysl a ta jistota a blahobyt je až to, co si člověk zařídí sám.

Shrnutí

Studenti se zamýšlely nad významy jednotlivých slov z výroku. Blahobyt je obvykle nahlížen negativně, což může souviset s pejorativním smyslem, v jakém toto slovo obvykle používáme, jak podotkl jeden ze studentů. Svobodě je často dána přednost (což bylo zřejmé u studentů pedagogické fakulty), ale mnozí upozorňují i na důležitost nějaké jistoty pro svobodu.

Pojem „svoboda“ někteří studenti spojují s možností pohybu a volností, jiní se svobodou jednání. Objevil se i názor, že svou svobodou by lidé neměli „obtěžovat druhé“, ve svém jednání by se měli ohlížet na své okolí. Svoboda znamená „v rámci zákona“ si dělat, co chci a aby mě nikdo neomezoval. Svoboda byla označena i za „základ“ nebo přímo „základní podmínku lidské důstojnosti“. Nahlížet svobodu lze i v rovině hledání a duchovního rozvoje. Svoboda může zároveň být nebezpečná i důležitá a je to i možnost volby. Jeden student uvedl i ekonomicko-politický rozměr svobody a ptal se, jaká je cena

svobody (v souvislosti s válkou v Iráku). Politická rovina tohoto pojmu se objevila i v otázce, jestli to, že můžeme volit²² mezi dvěma stranami je svoboda. Svoboda znamená i „vést svůj život“, mít svobodné názory a svobodnou mysl.

Pokud jde o „jistotu“, studenti ji často v rámci tohoto výroku (a i v spojitosti s blahobytem, jak sám výrok naznačuje) chápou jako sociální jistotu, hmotné zabezpečení (jídlo, ubytování), i jako zabezpečení směrem do budoucnosti („žít v pohodě až do smrti“), zabezpečení potomků, usazenost a to „co si kdo zařídí“. Podle některých jistota znamená život v pohodě (nejspíš ve smyslu „bez velkých nesnází“). Je to potřeba nějakého finančního zázemí, ale i jistota v „lidech kolem mě“, kteří jsou ochotní naslouchat. Člověk podle vícero studentů potřebuje „základní jistoty“ a upozorňují na její důležitost. Věřící studentka má jistotu v Bohu, pro jiné je důležitá „osobní jistota“. Jistota je nevyhnutná jakožto „bezpečí“ a základní potřeba. Jistota však není jen materiální zabezpečení, ale i vědomí, že se „věci hýbou správním směrem“.

Jak už jsem naznačila výš, pojem „blahobyť“ se v češtině ocitá často v záporném významu a to zřejmě ovlivnilo i uvažování studentů. Nebylo to ovšem úplně jednoznačné – někteří studenti upozorňovali i na lepší aspekty tohoto slova. Blahobyť je obvykle chápán jako situace, když nic podstatného nechybí, tj. když člověk netrpí hmotnou nouzí, když má co jíst, ale i jako nadbytek, „mít se dobře“, hojnost („Hodně jídla, hodně peněz, hodně jistot.“) a když má člověk víc než potřebuje. Blahobyť může vést k lenivosti, nesvobodě, stagnaci nebo pouhému „spotřebitelství“: „Proč bych si kupoval dvě auta, když mi stačí jedno a jsem svobodný člověk.“ Jedna studentka si například pod blahobytem představila „sedět u televize a mít kolem sebe jídlo“. To, co studentku (VŠE) osvobozuje od obav nad budoucností z hlediska materiálního a finančního zabezpečení je víra v Boha. Blahobyť je i to, co lze vytvořit „vlastní prací“ a jednáním, je to spokojenost – když mi „stačí, co mám“. Pozitivní hodnota *blaho-bytu* (viz. etymologie tohoto slova uvedena v kapitole o pojmech) spočívá v blízkosti k pojmu „kvalita života“ a „pohoda“.

Studenti poměrně často u tohoto výroku uváděli spojitost s komunismem, například v tom smyslu, že máme svobodu (např. můžeme cestovat), ale věci (např. banány) jsou drahé a že v minulosti věci byly levnější. Upozorňovali i na nerovnosti ve společnosti: „někteří lidé mají až zbytečně moc a někteří zbytečně trpí“. Jiní spájí čtyřicet let komunismu s omezováním svobody jednotlivce. Podle jednoho studenta tento výrok pro některé lidi za komunismu určitě platil. „To je asi myšlené tak, (...) že za komunistů bylo všem dobře“, podotkl další student. Možná stojí za to připomenout, že ženy tuto spojitost nenaznačovaly.

Studenti ve svých reakcích na výroky někdy užívali metafory nebo určité příklady. Jeden student uvádí metaforu prasete, kterému nic v chlívku nechybí (blahobyť, jistota), které ale nemůže vyběhnout ven (svoboda). Jiný student jako příklad připomíná situaci v Iráku v souvislosti se zápornou stránkou svobody.

---

²² Odkaz na volby souvisí i s volební kampaní, která v čase rozhovoru probíhala.

V odpovědích studentů se objevila různá pojetí, která lze přibližně umístit do pomyslného řebříčku podle toho, jakou důležitost připisují jednotlivým pojmům neboli hodnotám. Někteří silně preferují svobodu, jiní nezavrhují ani význam jistoty a dost studentů si všímá, že obojí (tj. jistota i svoboda, protože „blahobyť“ uvádějí méně) je pro člověka důležité.

„Svoboda spojená s nejistotou a živořením je k ničemu.“ Student naznačuje podmínky, za kterých má daná hodnota smysl. Svoboda je tedy důležitější, ale nesmí být spojena s nejistotou a bídou. Podle druhých jsou jistota a svoboda jsou rovnocenné. Další to upřesňují tak, že jistota je v jistém smyslu svoboda („Málokdo může mít jistotu, když není svobodný.“), ale nikoli jistota v materiálním smyslu.

Podle některých studentů jistota se svobodou navzájem souvisejí a obě jsou důležité. „Lidé potřebují nějakou jistotu“, o něco se opřít, potřebují nějaký základ nebo pocit bezpečí. Svoboda je zapotřebí k tomu, abychom se mohli cítit spokojeně, což je i blahobyť a „může to být v jakémkoli bodě“.

Názor na tyto otázky ovlivňuje i prožitá zkušenost. Studentka, která v životě pociťovala nesvobodu, si svobody podle svých slov mnohem víc cení. A kdyby naopak pociťovala hmotnou nouzi, přikládala by větší hodnotu blahobyti. Svoboda „mě a celku“ je podle jedné ze studentek prioritní, ale přitom je jistota „fajn“.

Pokud má svoboda mít přednost před blahobytem, souvisí to s tím, že člověk musí mít svobodnou mysl – je to určitá podmínka. „Jistota a blahobyť je až to, co si člověk zařídí sám.“ Svoboda je podle některých *mnohem důležitější* než jistota a blahobyť. U studentů PedF byl tento moment dost znatelný. „Člověk může důstojně existovat i bez jistoty a blahobyti, ale ne bez svobody“. Svoboda je pro některé skoro nejvyšší, jiní ji zas vnímají tak, že jim přináší „více energie“ než blahobyť (zde spojován spíše s materiálními statky).

„Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné.“ (9.H)

Studenti Strojní fakulty

muž, 24 let, IV. ročník

Je to záležitost svobodné volby. Ale je důležité stanovit si reálné cíle.

Nemusíme. Můžeme. To jediné bych k tomu podotknul. Třeba chci žít jako poustevník a mít ho co nejvíce nepříjemný.

A co si představíš pod tím „tak příjemný, jak je to jen možné“?

Asi zas ten spotřební postoj, spotřební společnost, nakupování – přijde mi to zbytečné. Budem se snažit udělat si život ještě příjemnější: tamto nemám a tam jsem ještě nebyl...

Měl by být život nepříjemný?

Určitě ne, ale člověk by měl vědět, kdy bude ten jeho život příjemný. Například, i když jdu něco koupit tak mám nějaký seznam. Pokud si stanovím nereálné cíle, tak se musím pořád snažit, abych to měl co možná nejpříjemnější. Ale pokud jsou ty

cíle reálné, tak mohu mít nějakou tu spokojenost. Pokud si umím nějak stanovit tu hladinu, tak pak „nemusím“. Pokud to neumím, tak pak bohužel „musím“.

Jak si představuješ dobrý život?

(Žertem) Oženit se, zplodit syna, zasadit strom, postavit barák. Ne, to určitě ne. Nějaké tendence tam teda jsou, třeba děti, ale co se týče dobrého života, tak je to být spokojený sám se sebou. Nesouvisí to s penězema, stačí mít uspokojené fyzické potřeby, někoho mít rád a jaksí se nenudit, mít co dělat. Hodně to souvisí se zaměstnáním. Musí to člověka bavit. Kvalitní život, to je zajímavá práce, ideální partner a nějaké další věci. Prostě úplně normální pohodový život.

A co je to pro tebe pohodový život?

Žádné zbytečné hádky a stresy, celý život se učit. Hlavně ty stresy a hádky určitě život negativně poznamenávají.

Co je to pro tebe pohoda?

Asi když ráno vstaneš a usměješ se i když je zamračeně nebo nesvítí slunce. Taková ta vnitřní pohoda. (...) Řekl bych spokojenost.

muž, 25 let, II. ročník

Je to pozitivní, veselý přístup k životu.

S tím bych asi souhlasil. Určitě. Vidět ve všem něco pozitivního, to je pěkné. Na všem zlém je něco dobrého. Takový je asi můj styl života – když se něco rozbije, tak se tomu směju. To se mi líbí taky na mém spolubydlícím, že když se nám něco pokazí, tak se tomu začnem smát. (...) Tím jsem chtěl říct, že se smějeme i věcem, které normálně lidem nejsou k smíchu. Ale ne tomu, když se někomu něco stane. Nedokázali bychom se smát někomu, kdo zakopne a spadne. Ale až se nějaká taková věc stane nám, třeba se rozbije talíř, tak se tomu musíme smát, ne že bychom nad tím brečeli.

Prostě pozitivní přístup k životu. I když zas na druhou stranu, jak říká Werich: smích nevyřeší všechny tvé problémy, ale nasere tolik lidí, že stojí za to si jej udržet. A to tady v Praze docela funguje, protože když stojím frontu v Carrefouru a vidím tam ty naštvané lidi, tak my se s (kamarádem) smějeme. Děláme si vtipy a pozorujeme, jak jsou ti lidi naštvaní. Je to docela veselé. Až to někdy člověka mrzí, že jsou všichni takoví morousi a že si ubližují a že jsou na sebe nepřijemní. Takže všechno zpříjemnit.

Studenti ekonomické fakulty

muž, 20 let, II. ročník

Zpříjemnit si život, ale v rámci zákona.

Opět v rámci mezi zákona. A v rámci dobrých mravů. Samozřejmě se člověk snaží zpříjemnit si život. S tím bych souhlasil, pokud to „jak je to jen možné“ určují ty kritéria, které jsem uvedl – abych tím neubližoval ostatním a abych tím nepřekračoval zákon.

Co je to pro tebe příjemný život?

Příjemný život je tak, jak ho zatím žiju. Lidi, koníčky, všechno toto dohromady je pro mě příjemný život. Třeba to, že teď slyším letadlo je pro mě příjemné²³.

žena, 23 let, V. ročník

Naplňující život je důležitější než příjemný, vztah k víře. Slovo „příjemný“ chápe ve smyslu lehčí, jednodušší, pohodlný.

Do jisté míry to možné je, ale někdy si ho příjemný udělat nemůžeme. Přichází okolnosti, které moc příjemné nejsou. Je zvláštní, že já se nerozhoduju na základě toho, jak je to pro mě příjemné, ale spíš se ptám Boha. Takže většinou nejdu tou příjemnou cestou, ale možná si často volím cestu překážek, složitější a méně

²³ Kontext je zde ten, že student má cíl stát se letcem (i změnit své profesní zaměření), a proto v dané chvíli reaguje na zvuk letadla jako na něco příjemné. Tedy naše vnímání je určeno i našimi cíly v daném období.

příjemnější cestu. Asi si nedělám život příjemný, ale zároveň je pro mě naplňující a nenudím se v něm.

Co bys sis představila pod tím „příjemný“, když říkáš, že si život takový neděláš?

Třeba jako cesta menšího odporu, cesta menších překážek - nebudu mluvit konkrétně. Zároveň, když si volím tu těžší cestu, tak mi to může více dát, mohu se více naučit a více se obohatit.

žena, 21 let, I. ročník

Orientace spíš na druhé, to příjemné plyne z dobrých vztahů.

Hned' mi napadlo, že druhým by sme ho mali urobiť tak príjemný, ako je to len možné a ono sa nám to vráti. Keď môžem druhým pomôcť, tak ja z toho mám tiež radosť. Takže je dobré nezamerat' sa na seba, ale na tých druhých, a pri nich to mám aj ja dobré.

Napadá ťa k tomu ešte niečo?

Možno to, že niekedy, aj keby som sa veľmi snažila, nemusí byť možné si ho urobiť príjemný.

Čo je pre teba „příjemný život“?

Napríklad to, že sa nemusím s nikým hádať, že mám taký pokoj, dobré vzťahy s druhými - ja ich viem potešiť i oni ma potešia. Asi tak.

Keby si sa k tomuto výroku mala vyjadriť tak, že 1 by bol úplný súhlas a 5 úplný nesúhlas, ako by si tento výrok zaradila?

Asi tú zlatú strednú cestu (3).

Aká je tvoje predstava dobrého života, života, ktorý by si chcela viesť?

Dobry život pre mňa je robiť niečo, čo má zmysel; niečo, čo by ma zároveň bavilo a naplňalo. A musia to byť ani veľké veci, aj keď mám nejaké sny.

Studenti pedagogické fakulty

žena, 23 let, IV. ročník

I nepříjemné věci v životě mají svůj význam.

Člověk musí prodělat nějaké utrpení, aby se někam posunul. Kdyby šlo pouze o to, mít život příjemný, jak je to jen možné, tak to je málo.

Je to i tvá zkušenost?

Ano.

Co bys sis představila pod tím „příjemný“?

Možná tomu slovu přisuzuji nějaký význam, který nemá. Myslím si, že kdyby byl život pouze příjemný - a navíc: „musíme si udělat příjemný“ - člověk se přece setkává s nepříjemnými věcmi a to je naprosto přirozené. Připadalo by mi zvláštní, pokud bychom nebrali ohledy na nikoho a na nic. Nemyslím si, že by bylo dobré, kdybychom si život dělali tak příjemný, jak je to jen možné. Nepříjemné věci k životu patří a nelze je úplně vyloučovat.

Co si představuješ pod slovem „pohoda“?

Představím si, že jsem s přáteli a s přítelem na chalupě, u táboráku a povídáme si.

žena, 26 let, III. ročník

Život je o něčem víc než „být příjemný“, závisí i na individuální volbě.

Nemusíme. Každý si s ním může dělat, co chce.

Co je pro tebe to „příjemný“?

Pro mě to zavání tak nějak... lascivně.

Co si pod tím představíš?

Sousloví „příjemný život“ mi přijde nepatřičné. Ty dvě slova jakoby k sobě nepatří.

Měl by život být nepříjemný?

Nepříjemný k tomu také nepatří. Ke slovu život patří úplně jiná adjektiva.

Jaké?

Aha, jaké - jo, já nevím. Plný, prázdný, černý, bílý, barevný, něžný, drsný... třeba.

žena, 20 let, I. ročník

Nesmí to jít na úkor něčeho.

To určitě jo, ale zase – někdy to zaprvé nejde a někdy je to nemístní...nesmí to být na úkor něčeho. Já třeba můžu mít život příjemný, budu chodit s přáteli někam do hospody, bavit se, a přitom doma bude sedět pes za dveřma a smutně koukat – tak toto bych nikdy v životě nepřipustila. Toto byl třeba jen blbý příklad, ale nesmí to být na úkor něčeho jiného – to, abych já se cítila dobře nesmí být úplně na úkor nějakých dalších věcí.

Co si představíš pod slovem pohoda?

Pod tím si představím sebe, jak sedím někde v křesle, čtu si a nemám žádný problém. A mám u toho psa. Ten tam je vždycky. Ta pohoda je stav bez těch tlaků „ještě tohle a ještě tohle musím, to nestíhám a tamto asi neudělám“.

muž, 21 let, I. ročník

Důraz na dlouhodobější zájmy a dobré vzájemné soužití s lidmi.

S tím bych i souhlasil, pokud si člověk uvědomuje, co je pro něj příjemné dlouhodobě a ne krátkodobě. To znamená, že pokud to jsou jen nějaké krátkodobé slasti, k životu patří – určitě jsou dobré, ale příjemné by na tom životu mělo být určitě to, že mě něco naplní, že jsem odvedl dobrou práci, že jsem někomu pomohl, že mě má někdo rád a že třeba věřím, že jednou pomůže on mně a najdeme nějakou společnou cestu života a budeme umět vedle sebe žít. A tak mi bude příjemně. Když se podívám tady kolem na svět a řeknu si, že ten člověk, co tu prochází respektuje mě, já respektuju jeho a společně dokážeme respektovat přírodu, základní podstatu života a základní práva a svobody.

Studenti FHS

muž, 20 let, I. ročník

Myslím, že jo. (...) Ale zas bych řekl, že by to nemělo být na úkor ostatních.

muž, 22 let, III. ročník

Příjemný život vyžaduje i úsilí, jde spíš o „naplněný život“.

To s tou předešlou větou²⁴ i trochu souvisí, ale také záleží, v jakém to je směru. Vždycky když chce člověk přežít něco příjemného, tak na to musí vynaložit nějaké úsilí. Takže když si to budeme chtít udělat příjemné, tak budeme muset v životě zažít i nepříjemné chvílky. A to „musíme“... – spíš bych tam dal, že bych si ho měli udělat příjemný. Život bychom měli mít příjemný – teda tuto větu bych obměnil.

Co si představuješ pod tím „příjemný“?

Spíš si myslím, že se snažím žít život tak, abych ho měl naplněný, abych ho naplnil. Ale to „příjemný“ mě spíš svádí k té zábavě a k takovému tomu „užijme si!“ Ale pro mě ten život bude příjemný, když bude naplněný, nabitý zážitkami a novými pohledama na nové věci, budu si rozšiřovat obzory, budu jezdit poznávat nové lidi a nové kraje a to bude pro mě velmi příjemné a zároveň to bude užitečné, bude mě to bavit a naplňovat mě, když to řeknu tak vzosně. Třeba skauting mě naplňuje.

žena, 20 let, I. ročník

No ale pořád s tím ohledem na druhé. Protože v momentě, když mi bude příjemné střílet kolem sebe, tak to už není možné v rámci společnosti.

---

²⁴ Věta, na kterou student odpovídal byl výrok „Smysl života je získat to nejlepší“ (9.X). Studenti neodpovídali na jednotlivé výroky v přesném pořadí. Přesnou návaznost jsem pro reakci na výroky nepovažovala za zásadní. Studenti se však často odkazovali k něčemu, co říkali předtím. Bylo to způsobené i tím, že výroky měli podobnou strukturu (posuďme třeba dodatky „...jak je to jen možné“ a „Jak, to už je jeho věc“ ve výrocích 9.H a 9.I) nebo byly i obsahově příbuzné (např. výrok 9.I a výrok 14.B se dotýkají otázky „šťěstí“).

muž, 21 let, II. ročník

S tím bych souhlasil, ale zase to neznamená takový ten příjemný život – jen si v tom životě ležet a nic nedělat. Myslím si, že to slovo „příjemný“ má v tomto kontextu pejorativní význam. A tak bych to rozhodně nemyslel.

Jak bys to myslel?

Tak, jak o tom tady mluvím pořád. Když ten svět uděláme příjemnější, tak se sami budeme cítit lépe. A nebude to jenom tím, že my se budeme cítit lépe, ale i tím, že lidé okolo nás se budou cítit lépe.

žena, 21 let, I. ročník (zároveň studuje I. ročník VŠE)

No, zase ne za každou cenu. Vždycky musíme nějak myslet i na ty ostatní. Ne, že jenom já musím být spokojený a já musím dostat přidat, zatímco ostatní ne. To mi přijde strašně sobecké.

Shrnutí

Studenti tento výrok nebrali nějak prvoplánově, ve smyslu užívání si a nějakého požitkářství, ale naopak často zdůrazňují, že je důležité při realizaci vlastního „příjemného života“ vzít v potaz druhé lidi a naše okolí. Spíš to brali z hlediska spokojenosti a dobrých mezilidských vztahů než jako zaměření na sebe. Několik málo studentů zdůrazňuje i důležitost utrpení a nepříjemných zkušeností pro život (studentka VŠE, studentka PedF). Souvisí i se spokojeností, s naplněním života. Celkově jsem nabyla od respondentů pocit, že příjemný život souvisí s určitou pospolitostí, tkví ve vztazích s lidmi kolem nás.

To, že při našem zpříjemňování si života máme myslet i na ty ostatní bylo celkově důležitým momentem (celkem se vyskytlo 8x, z toho 4x ženy a 4x muži, 4x FHS, 2x PedF, 3xVŠE²⁵). Pokud tento zdůrazněn nebyl, tak to souvisí s jiným pochopením výroku (tzv. pozitivní přístup k životu u studenta SF). Jedna studentka (20, VŠE) hned reaguje, že život bychom měli udělat příjemný těm druhým, což se nám pak vrátí, což zřejmě souvisí i s její křesťanskou orientací. Některým nebrat ohled na nikoho a na nic by bylo „zvláštní“. Podle jiného názoru, pokud se nezaměříme na sebe, ale na druhé budeme z toho mít zpětně prospěch – což lze nahlížet jako jistou formu hédonismu. Neměli bychom přitom překračovat „zákon a dobré mravy“ (muž, 20, VŠE).

Studenti často nějak přesněji vymezovali platnost daného výroku. Záleží „v jakém směru“ jestli dlouhodobě nebo krátkodobě, jestli tím například neškodíme společnosti (resp. lidem kolem sebe).

Co je a není příjemný život

---

²⁵ Protože jedna studentka navštěvuje souběžně FHS a VŠE.

Příjemný život je *naplněný* (na „plnost“ života klade důraz více studentů), jde o nové zážitky a pohledy, poznávat nové lidi a kraje. Jde i o to udělat svět příjemným, abychom se my i ostatní cítili lépe. Příjemné je i odvést dobrou práci, někomu pomoci, když mě někdo má rád, vzájemný respekt a pomoc. Takový život znamená „nehádat se“, nemít stresy, mít pokoj a dobré vztahy, věnovat se svým koníčkům, vidět ve všem něco pozitivního, brát věci s humorem; také je třeba si stanovit reálné cíle. Důležitým faktorem je „spokojenost“. Z negativního hlediska je to „cesta menšího odporu a menších překážek“. V životě bychom neměli „jen ležet a nic nedělat“ – je zde tedy souvis s aktivností.

Celkově by z rozhovorů vyplývalo to, že studenti jsou orientováni na nemateriální hodnoty, což by mohlo souznít s Inglehartovou tezí o tzv. postmateriálních hodnotách u vzdělaných mladých lidí. Jde o přesun na jiné druhy věcí, jako jsou zážitky, zkušenosti, poznatky a dobré vztahy, tj. nehmotné aspekty života.

Jazyk

Někteří reagovali na jednotlivé slova ve výrocích. Sousedství „příjemný život“ jedné studentce přijde nepatřičné, protože život je o něčem víc a přináležejí mu „úplně jiná adjektiva“. Výraz „příjemný“ má podle jednoho studenta (21, FHS) „pejorativní“ význam. Výrok podle některých může znít i „lascivně“ nebo „svádět“ k zábavě a k něčemu jako „užijme si!“.

I v této otázce jsem sledovala přirovnání, která studenti používají k ilustraci svých odpovědí. Například si student představí, že kdyby žil „jako poustevník“, tak by si chtěl mít život spíše nepříjemný a tedy že ta otázka záleží na osobním rozhodnutí, jak chceme svůj život vést. Studenti uváděli i příklady z každodennosti („...když stojím frontu v Carrefouru...“, „když jsem se svým spolubydlícím“, „když se jdu bavit a pes doma smutně kouká...“). Nebo se k něčemu vztahovali („jak říká Werich...“; „Oženit se, zplodit syna, zasadit strom, postavit barák...“). Metafora jsou užívány i ve smyslu vymezení hranic: „...v momentě, když mi bude příjemné střílet kolem sebe, tak to už není možné v rámci společnosti.“ Není dobré snažit se mít život příjemný „za každou cenu“, bylo by to podle jedné studentky sobecké „já musím dostat přidat zatímco ostatní ne“. Není dobré ani si v životě „ležet a nic nedělat“, podle studenta FHS.

Co je to pohoda? (A co pohoda není?)

Na pohodu jsem se naschvál ptala, protože jsem chtěla vědět, jestli nějak souvisí s orientací na příjemný život a „užívání si“, jestli je atributem tzv. hédonistické orientace.

U studentů je to např. „stav bez tlaků“, stresů a zbytečných hádek nebo „když nemám žádný problém“. Tedy někteří definují pohodu z hlediska toho, co pohoda není. Někteří studenti si představili třeba situaci „s přáteli si povídat u táboráku“, „mít u sebe psa“ nebo „vnitřní spokojenost“ nebo „...když ráno vstaneš a usměješ se, i když nesvíti

slunce". „Dobrý život“ si lze představit například tak, že člověk je spokojený sám se sebou, má uspokojené fyzické potřeby, má zajímavou práci, někoho má rád a přitom se nenudí.

Nikoli „musíme“

Studentům poměrně často vadilo slovo „musíme“. Proto navrhovali možné změny znění výroku, které by byli víc v souladu s tím, jak přemýšlí. Například, život bychom si *měli* udělat příjemný, resp. život by *měl být* příjemný. Podle jiného názoru nemusíme, protože „každý si může dělat, co chce“. Podle dalších by život neměl být pouze příjemný, protože přicházejí situace, kdy nelze mít život příjemný.

Další názor je, že život si příjemný udělat nemusíme, ale *můžeme*: „*Pokud si umím nějak stanovit (reálné cíle), tak ... „nemusím“.* *Pokud to neumím, tak pak bohužel „musím“.*“ Studenti se dost často pozastavovali nad slovem „musíme“ a na něj pak v odpovědi reagovali. Tento student výrok chápal nejspíš tak, že to, že život si „musíme udělat příjemný“ je reakce na určité meze, je to reakce „z nouze“. „Muset“ totiž evokuje nedostatek svobody, být nucen, jaksí z vnějších okolností. Život si máme utvářet tak, jak chceme, podle svých představ a nikoli jako nějaká náhražka za cosi, co jsme nedokázali uskutečnit. V tomto významu se rovněž nejedná o nějakou hédonistickou orientaci nebo požitkářství, ale spíš jde o nouzovou reakci na okolnosti a možnost člověka naplňovat své cíle. Pokud si stanovíme reálné cíle, nejsme ponecháni tomu, abychom něco „museli“. Na ilustraci toho, že „člověk by měl vědět, kdy bude ten jeho život příjemný“ student použil příklad nákupní seznam, tj. určitá zaměřenost a cílevědomost našeho jednání, která nám teprve může zaručit nějaké uspokojení.

Důležitost utrpení pro život

Pár studentů zdůrazňuje i to, že aby se člověk někam posunul je naprosto přirozené potkávat nepříjemné věci, patří to k životu. „Když si volím těžší cestu, více mi to může dát“, z takové zkušenosti se lze víc naučit a víc se obohatit.

Jak je to jen možné.

Když jsem se studentů ptala na to, jak by specifikovali tuto část výroku, reagovali různě. Obvykle sami začali uvažovat nad touto větou už když se dívali na kartičku s výrokiem. Pro někoho to byl „spotřební postoj“, nakupování – což hodnotí jako zbytečné.

Věřící studentka zdůrazňuje, že si často volí cestu překážek, protože se nerozhoduje na základě toho, co je pro ni příjemné, ale ptá se Boha. A takový život je pro ni naplňující a nenudný, přestože je méně příjemný.

Jeden student chápal výrok jinak, totiž jako pozitivní přístup k životu („*Vidět ve všem něco pozitivního... Na všem zlém je něco dobrého.*“), hledání těch dobrých věcí i

v tom zlém. Pokud takto výrok vnímají i další studenti (například ze Strojní fakulty), kteří na něj kladně odpovídají v dotazníku, tak se nejedná o hédonistickou orientaci, ale o tzv. pozitivní přístup k životu, ve smyslu zpříjemnění si života v rámci možností tím, že se například nebudeme vztekat nebo že se na věci budeme dívat z té lepší stránky.

Záleželo na tom, do jaké hloubky byli studenti a studentky ochotni se zamýšlet nad možnými významy výroků. To zřejmě plyne i z osobnostního typu, ale i z toho, do jaké míry se ve svém životě nad těmito otázkami obecně zamýšlejí.

„Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.“ (9.I)

Studenti Strojní fakulty

muž, 24 let, IV. roční

Je důležité neomezovat druhé.

S tím souhlasím, ale to „jak“ a ta „jeho věc“ musí zasahovat do života druhých lidí jen do snesitelné míry. Moje práva končí tam, kde začínají tvoje – takhle nějak si to myslím. To je jak zpívá Nohavica v té písničce, ale teď si nevzpomenu, jak to tam přesně je. Něco o sousedovi, který si rozumí se svou kozou, a pokud ten soused zůstane v chlívkou, tak je mu to jedno. Když se nemusím dívat přes plot. A když nechá moje kozy na pokoji.

muž, 25 let, II. ročník

Nelze být šťastný „na povel“.

Tohle je taková divná otázka. Je to divné.

Proč je to divné?

Přijde mi to takové zvláštní. Být šťastný na povel? Jak jsem říkal o tom Werichovi, je dobré udržet si dobrou náladu, i když to naštve mnoho lidí, ale když máš špatný den nebo se špatně vyspíš, tak člověk je samozřejmě náladový. Určitě není pořád šťastný nebo se pořád neusmívá. Za každou cenu asi člověk nedokáže být šťastný.

A když mu někdo umře nebo se rozejde s partnerem – tyto hodnoty asi beru nejvyšší – mezilidské vztahy. Samozřejmě, kdyby mě vyhodili ze školy, tak také nebudu moc šťastný. Nebo z práce. Asi se sebou všechno souvisí.

Kdyby tě vyhodili z práce, stále bys sis říkal, že vztahy jsou důležitější?

No samozřejmě. Myslím si, že – teda alespoň v této době – si práci najdu vždycky. Nemusí to být přesně to, co mě baví, ale vždycky si nějakou najdu. Tak, abych uživil rodinu, což je pak asi nejdůležitější. (...)

Chceš ještě něco říct k této otázce?

Ne, asi jsem ji nějak nepochopil. Být šťastný za každou cenu, to nejde.

Studenti Ekonomické fakulty (VŠE v Praze)

muž, 20 let, II. ročník

V mezích zákona, přitom štěstí tkví v spokojenosti.

Když je to v mezích zákona, tak proč ne.

Co je pro tebe to „šťastný“?

Spokojený se svým životem, spokojený sám se sebou. Spokojený s tím, co dělá. Spokojený třeba s tím, co dokázal.

žena, 21 let, I. ročník

Štěstí jako spokojenost a "vnitřní radost", něco, co nás činí šťastnými do hloubky.

Tam ma trošku zaráža to „jak, to už je jeho věc“. Síce je pravda, že každého robí šťastným niečo iné, a aj to poňatie šťastia je u každého iné. Nevieť, či nás tie materiálne veci a celkovo veci tohto sveta môžu urobiť aj do hĺbky a trvalo šťastnými - či také šťastie vydrží. A je veľká smola, keď po nejakej dobe zistím, že toto nebolo moje šťastie, že ma to priviedlo niekam horšie.

Například?

Niektó si môže myslieť, že je šťastný, keď má veľa priateľov a chodíeva s nimi každý večer a potom zistí, že keď príde nejaká vážna situácia, tak sa nemá o koho oprieť, pretože možno priatelia odmietnu pomoc, možno nemôžu a nevedia.

Stalo sa ti to?

Našťastie asi nie. Asi som ešte nemala nejakú vážnu situáciu, nespomínam si. A zatiaľ čo boli nejaké také situácie, tak som vždy mala niekoho vedľa seba.

V čom podľa teba spočíva šťastie?

Všeobecne si myslím, že šťastie je spokojnosť s tým, ako na tom som. A čo je pre mňa šťastie? Veľa som nad tým nerozmýšľala, takže to nemám pripravené. Určite je veľa vecí, ktoré treba ku šťastiu, napríklad blízkych a vzájomnú lásku. Žiť život viery, slúžiť Pánovi, aj keď nie vždy je to veselé. A to je také veľké šťastie.

Čo tým myslíš, že nie vždy je to veselé?

No jednak to nie je vždy jednoduché. Počkaj, ja si to nejak premyslím.

Tie otázky sú naozaj na premýšľanie – viem, že nie sú jednoduché.

V takom bežnom dni je to také náročné zastavenie.

Niekedy strácam vnútornú radosť, keď sa veľmi zameriam na povinnosti a starosti, ale v tom mám šťastie, že sa môžem vo všetkom spoľahnúť na Pána, a to si práve uvedomím pri stíšení, aj keď nie vždy sa podarí celkom odložiť tie starosti a odovzdať mu ich do rúk. Práve v tom je sila viery, že sa obnovuje každý deň – aspoň ja to tak mám. Nevravím, že vždy dokážem prijímať to, čo mi chce Boh dať, lebo ozaj záleží na postoji srdca a mysle – na čo sa upriamim, alebo aj na tom, aká som ospalá.

žena, 23 let, V. ročník

Vnitřní radost si lze uchovat navzdory okolnostem.

Je to důležité, ale někdy to nemůžeme ovlivnit – přijdou události, které nás šťastnými neudělají. To „šťastný“ podle mě záleží na okolnostech, na těch věcech zvenku. Zároveň ale takovou vnitřní hlubokou radost mohu prožívat, ať jsou okolnosti jakékoliv. Štěstí je ovlivňováno okolnostmi zvenku, ale tu radost si můžu uchovat, ať se děje venku cokoliv.

Studenti Pedagogické fakulty

žena, 23 let, IV. ročník

Nejde jen o to, být šťastný.

To není pravda. Nesouhlasím s tím, protože si myslím, že je důležité usilovat i o něco jiného než jen o to, aby byl šťastný. Člověk může být šťastný různými způsoby a některé z nich nemusí znamenat štěstí pro ostatní lidi.

žena, 26 let, III. ročník

Každý svého štěstí strůjce, ale ne izolovaně.

To se dá uchopit z víc úhlů. Tak, asi první, co bych k tomu řekla je, že se naprosto ztotožňuju s tím, že každý je strůjcem svého štěstí nebo neštěstí. A důležité... (přemýšlí) – nevím, jak moc je to důležité, ale příjemné to v každém případě je. Každopádně, aby byl člověk šťastný, tak nestačí, aby byl šťastný on sám – to je jasné.

žena, 20 let, I. ročník

Štěstí je i v maličkostech, je nutné si uvědomit, co je důležité.

No, v podstatě bych s tím i souhlasila, protože člověk může být šťastný i z maličností, i když je tá hollywoodská hvězda a (...) – to už opakuju – já bych prostě nechtěla, aby mé štěstí bylo na úkor někoho jiného. (...) určitě mohu být šťastná, že mám nohy a ruce, že ráno vidím tu oblohu – a taky mohu být šťastná, že mám zápočet (smích). Je to o hodnotách každého člověka.

Co tebe dělá šťastnou?

Jak kdy. Musím říct, že jsem takový člověk, že jsem někdy naštvaná vlastně bezdůvodně. Ne bezdůvodně, ale že mě maličká věc dokáže vytočit tak, jak by ani nemusela – že je to až zbytečné. A někdy si to člověk uvědomí, že ty hodnoty jsou jinde, zvláště když vidí někoho, kdo je na tom opravdu hůř.

Já jsem třeba šťastná, když jsem se svým pejskem – to je moje zlatíčko. Taky bych byla šťastná, kdybych tento semestr udělala zkoušky – to by mi taky pomohlo, no ale uvidíme.

muž, 21 let, I. ročník

Opravdové štěstí lze těžko popsat, souvisí s vnitřní naplněností, s nemateriálními věcmi.

Tak, tady se zeptám, co to „štěstí“ je.

Co je pro tebe štěstí?

Tak já tvrdím, že opravdové štěstí jsem v životě zažil asi jenom jednou. Pro mě je štěstí určitě stoprocentní vnitřní naplněnost. Člověk cítí něco, co se nedá popsat. Proto ani neřeknu, co to štěstí je. Ale určitě pro mě není štěstí to, že jsem „vystudoval vysokou školu“ nebo že jsem si „koupil auto“. Ale naplnilo mě to, že „mám rodinu, mám děti a líbí se mi na světě“.

Ty ještě nemáš děti, vid’?

Ještě nemám.

(Přemýšlí) „Jak, to už je jeho věc“. To je jeho věc, jenom by si lidé měli uvědomit, co je to opravdu štěstí. Protože štěstí je pomíjivé.

Studenti Fakulty humanitních studií

žena, 20 let, I. ročník

Nezapomínat na to, jak svým štěstím působíme navenek.

Je to jeho věc, pokud jeho jednání nenarušuje okolní vztahy. Pokud je to věc týkající se čistě jeho samého, myslím si, že člověk by měl i v tom štěstí vždycky myslet na druhé, jak to působí navenek.

muž, 20 let, I. ročník

Naše štěstí není jenom „naše věc“.

Je důležité, aby byl člověk šťastný, ale je to jeho věc jenom do té míry, dokud se to týká jen jeho. Aby tím nějak ne...

Když má třeba člověk rodinu a otec je šťastný, že se přestěhuje do Francie a žena neumí francouzsky, má všechny kamarády tady a tam se bude cítit nešťastná, tak je to příklad toho, že on je tam šťastný a už to není jenom jeho věc. Už jsem to říkal. Jeho věc je to jen když se to týká jenom jeho. Člověk si může myslet, že to je jen jeho věc, a přitom to ovlivňuje i ostatní lidi.

muž, 22 let, III. ročník

Souvislost se svobodou.

To, aby byl člověk šťastný – to je samozřejmě hodně důležité, s tím bych souhlasil. „Jak, to už je jeho věc“ – to hodně souvisí s tou svobodou. Protože při té svobodě

je zas třeba dosáhnout, abych nějak nezasahoval do svobody těch ostatních. I když nedávno jsem zas slyšel, že... no, nebudu do toho zabíhat. Myslím si, že první část je určitě pravdivá a určitě bych s ní souhlasil. A s tou druhou částí bych nesouhlasil, protože člověk by měl brát ohledy na ty ostatní. Jemně bych nesouhlasil s tou druhou částí této věty – měl bych nad tím pochybnosti. Nezavrhnul bych to úplně – samozřejmě, každý si představuje štěstí v něčem jiném, ale taky bych s tím úplně nesouhlasil.

muž, 21 let, II. ročník

Existují různá pojetí štěstí (kontext filosofie).

Ono je otázka, co je to vůbec štěstí. Třeba Schopenhauer tvrdil, že štěstí je pocit po překonané strasti. To by v tomto kontextu znamenalo, že si musíme připravit nebo vyhledávat nějaké strasti, abychom byli šťastní. Tady nevím, jak bych měl reagovat. Jsou lidi, kteří se obšťastňují na úkor druhých a to si myslím, že není dobré. To je asi jediné, co k tomu můžu říct.

žena, 20 let, I. ročník

Pozastavuje se nad druhou částí výroku

Brala bych to jako své životní motto. Protože každý by měl být šťastný, ale každý to svoje štěstí vidí úplně jinak. A pokud ho chce naplnit, tak by sice měl... tady mi přijde divná ta druhá věta „Jak, to už je jeho věc“. Vždycky by se měl dívat i na ty lidi kolem sebe, jestli jim to jeho štěstí nevadí. Každý to může vidět jinak a nemusí to být v souladu s těmi ostatními. Takže s tím „Jak, to už je jeho věc“ bych třeba nesouhlasila, (člověk) vždycky musí vědět, jak to ti lidé okolo budou brát.

Shrnutí

Studenti obvykle souhlasili s tím, že člověk by měl být šťastný a že nás dělají šťastnými různé věci. Při druhé části výroku se pozastavovali v tom smyslu, že je třeba brát ohled i na ostatní lidi. Tento moment byl celkově silně přítomný.

Někdy při hodnocení výroků používali přebrané formulace, např. „Moje práva končí tam, kde začínají tvoje“ nebo k přísloví „každý je strůjcem svého štěstí nebo neštěstí“. Také se odkazovali k něčemu co znají („písnička od Nohavice“, co říká Werich), nebo k filosofii (Schopenhauer), ke své víře, k určitým příkladům. Podle jednoho studenta je výrok divný, protože nelze být „šťastný na povel“: „Člověk není pořád šťastný a být šťastný za každou cenu nejde“, v souvislosti s tím si myslí, výrok asi „nějak nepochopil“ (muž, 25, SF). Někteří vyjádřili pochybnosti o tom, jestli nás materiální věci a „věci tohoto světa“ mohou udělat trvale a do hloubky šťastnými. Něco, co považujeme za štěstí nás také později může zklamat a pak zjistíme, že to nebylo to pravé. Někdy to nemůžeme ovlivnit, protože přijdou události, které nás šťastnými neudělají. Podle dalšího názoru je třeba usilovat i o něco jiného než být šťastný. Je třeba „být k sobě pravdivý“, nebýt šťastný za každou cenu a umět prožívat i to, co není štěstí. Člověk může být šťastný i z maličkostí a každodenních věcí (žena, 20, PedF), např. z toho, že „má ruce, nohy“, že „vidí oblohu“, ale i z toho, že „má zápočet“.

„Jak, to už je jeho věc.“

Mělo by to zasahovat do života jiných lidí jen do snesitelné míry. „Moje práva končí tam, kde začínají tvoje“. Když je to „v mezích zákona“. Každého dělá šťastným něco jiného; závisí to na hodnotách každého člověka; každý si představuje štěstí v něčem jiném; každý by měl být šťastný, ale každý to vidí jinak. Lidé by si měli uvědomit, co to je opravdové štěstí, protože štěstí je pomíjivé. Pokud to nenarušuje okolní vztahy. Člověk by měl i ve štěstí vždycky myslet na druhé a jak to působí navenek. Souvisí to se svobodou – aby člověk nezasahoval do svobody ostatních. To je divná věta. Je třeba se dívat i na lidi kolem, jestli jim to mé štěstí nevadí.

Štěstí člověka a ti druzí

Člověk může být šťastný různými způsoby a některé z nich nemusí znamenat štěstí pro ostatní lidi (žena, 23, PedF). Aby byl člověk šťastný, tak nestačí, aby byl šťastný on sám. Toto studentka brala jako samozřejmost: „... - to je jasné“. Nechtěla bych, aby mé štěstí bylo na úkor někoho druhého. Není dobré, když se lidé obšťastňují na úkor druhých. Hodnoty mezilidských vztahů asi беру nejvyšš (muž, 25, SF).

Dvakrát se objevila otázka „Co je to štěstí?“ Studenti částečně vymezovali, jak na štěstí nahlíží.

Co je to „šťastný“ (pro tebe)?

Tuto otázku jsem kladla, abych získala představu o jejich konkrétní rovině (přitom někdy nebylo ani nutné se ptát). Šťastný znamená např. spokojený se svým životem, sám se sebou, s tím, co dělá, co dokázal. Závisí to na i okolnostech a věcech zvenku, ale „hluboká vnitřní radost“ je trvalá a nezávisí na okolnostech. Tedy studentka (23, VŠE) odlišuje dvě roviny: jednak štěstí (záleží na vnějších okolnostech, proměnlivé) a jednak něco stálé, tzv. „vnitřní radost“, co si člověk může uchovat navzdory vnějším vlivům.

Někdy si to člověk uvědomí, když vidí někoho, kdo je na tom hůř. „Opravdové štěstí“ je něco výjimečné a nepopsatelné (muž, 21, PedF), je to „stoprocentní vnitřní naplněnost. Štěstí není „vystudovat VŠ“ nebo „koupit si auto“, ale to, že „mám rodinu, děti a líbí se mi na světě“. Štěstí je pomíjivé (krátkodobý a dlouhodobý aspekt). Tedy studenti odlišovali různé roviny štěstí.

I když se tento výrok spájel s ostatními do tzv. „hédonistické“ skupiny, souvislost s užíváním si zde není tak silně přítomná a studenti ve velké míře zdůrazňují, že je nutné myslet na ostatní lidi.

„Smyslem života je pokusit se získat to nejlepší.“ (9.X)

Studenti Strojní fakulty

muž, 24, IV. ročník

Připomíná to spotřební orientaci.

Možná by se to tak dalo říct, ale já bych spíš řekl, že smyslem života je najít smysl života. Asi mi (tento výrok) připomíná tu honbu za novým autem, lepším svetrem, takovou tu spotřební ...vánoční nákupy a takové věci, protože to nejlepší je samozřejmě zase jen subjektivní pojem.

muž, 25 let, II. ročník

Smyslem je spíš harmonie ve vztazích než mít hodně peněz nebo nejlepší věci. Studenti Strojní fakulty tedy chápou souvislost mezi tímto výrokem a materiální orientací.

(...) Záleží na tom, co nejlepší. U nás doma (Střední Morava, pozn.) jsou lidi šťastní, aniž by měli hodně peněz, aniž by měli nejlepší věci. Třeba vidím moji sestru, která je hodně šťastná, že si teď postavili barák, má dvě pěkné děti. Má chytrého a hodného manžela. Smyslem života...nevím, možná dostat harmonii do rodiny, do vztahu – u mě teda. Nehádat se.

Studenti Ekonomické fakulty

muž, 20 let, II. ročník

Slepá touha něčeho dosáhnout, něco vlastnit. A to není smyslem života.

Ne, to si nemyslím. Smyslem života je spíš...jak to bylo (hledá na předešlých papírech, pozn.) – jistota, blahobyt, svoboda, a tak dále. To je smysl života...nebo já nevím – smysl života, nevím co si pod tím mám představit. Jestli smysl života má být něco, co chci udělat nebo že chci, aby po mě něco zůstalo nebo abych jenom já byl spokojený? Já nevím, co je smysl života. To je další otázka, nad kterou jsem se nezamýšlel. Jaký je smysl mého života. Na to neumím odpovědět.

A co ti evokuje to „pokusit se získat to nejlepší“?

Já mám pocit, že je to slepá touha něčeho dosáhnout nebo něco vlastnit – já nevím. Získat je pro mě asi, aby to bylo moje. Smyslem mého života není vlastnit to nejlepší. To si nemyslím.

žena, 21 let, I. ročník

Honit se za něčím.

Zdá sa mi, že ja sama asi ani neviem, čo je pre mňa to najlepšie. Takže keby som sa hnala za niečím, o čom si myslím, že je to najlepšie, tak neviem, za čím by som sa mala hnať. A aj keby som niečo také konkrétne mala, tak to určite nie je zmysel môjho života. Pretože som prijala, že sama sa neviem rozhodnúť, čo je pre mňa to najlepšie a už som sa o tom aj veľakrát presvedčila. Hoci si myslím, že by pre mňa bolo to a to dobré, niekedy to vlastne ešte potrebuje čas.

žena, 23 let, V. ročník

Může to být nejlepší partner, práce, peníze.

Co je to „to nejlepší“? To je otázka. Už jsem odpověděla na to, co je smyslem života. Řekla jsem, že smyslem mého života je Bůh – a Boha nemusím získávat; on tak nějak čeká, až já přijdu. Bůh čeká se svou láskou.

Co jiné by sis pod tím výrokem mohla představit?

Někteří lidé v tom mohou vidět nejlepšího partnera, nejlepší práci, nejvíc peněz, nejlepší znalosti, nejlepší lidi – může to být cokoliv. Je těžké definovat to „nejlepší“ – asi je to hodně subjektivní pojem.

Studenti Pedagogické fakulty

žena, 23 let, IV. ročník

Slovo „získat“.

Vadí mi to slovo „získat“. Smysl života je pokusit se o to nejlepší – tak bych to změnila.

„Získat“ – pro sebe? Nebo jak?

žena, 26 let, III. ročník

Při bližším pohledu se určení výroku jeví jako problematické.

Jo, to by mohla být pravda. Potom záleží, co si každý představuje pod tím „nejlepším“.

Co by to bylo pro tebe?

Nevím, asi... smyslem života ... to není vlastně – pro mě by tato věta asi neplatila. Ale já jsem to myslela tak, když by tam bylo „smyslem života je získat to nejlepší pro svět a pro lidi“ – že by se s tím dalo ztotožnit. Ale není to jakoby...neříkám to za sebe.

A za koho?

No, anebo jo, říkám to za sebe.

žena, 20 let, I. ročník

Vytyčit si cíl a uvědomit si své kvality, nepřestávat se zdokonalovat.

Asi jo, v rámci svoji osoby – uvědomit si svoje kvality a to, čeho můžu nebo nemůžu dosáhnout.

Jak tomu výroku rozumíš?

Že si mám vytyčit nějaký cíl – neříkám teď něco konkrétního – cíle se mohou průběhem času měnit, ale snažit se dělat věci lépe, uvědomit si, že třeba nejsem úplně špatná, ale že vždycky mohu být lepší, že vždycky je tam ten krok dopředu, že si nemůžu říct jednoho dne: „Tak, a teď už všechno vím, teď už všechno umím“ – a neskouznout do nějakého stereotypu. To třeba souvisí i s tou učitelskou praxí.

muž, 21 let, I. ročník

Ne z materiální stránky, ale z etické stránky ano.

Otázka je, co je to nejlepší? Tak to nevím, co autor chtěl říct tím nejlepším.

Co by to mohlo být?

S tímto výrokiem bych nesouhlasil, pokud je to nějaké materiální, finanční zabezpečení, ale pokud je to myšleno tak, že to nejlepší je něco jako ukázat lidem cestu, jak jim pomoci, jak změnit určité věci, které lidi trápí, ale nejenom lidi, ale i přírodu a pokusit se jim ukázat, jak komunikovat, jak jednat – protože každý člověk je jiný. Já jsem jiný, ty jsi jiný, ale to nevadí – pojďme hledat společnou cestu. Tak pokud se myslí toto nejlepší – taková ta etická stránka – tak s tím souhlasím.

Studenti Fakulty humanitních studií**žena, 20 let, I. ročník**

To nejlepší ze sebe.

Jo, ale asi získat to nejlepší ze sebe, udělat to nejlepší, co mohu, pracovat na sobě a, jak už jsem mluvila předtím, to se pak zobrazí i navenek a myslím si, že to může být příjemné i těm druhým, když je člověk v pohodě a dokáže je podržet.

muž, 20 let, I. ročník

Záleží, jak je to míněné.

Asi ne. Nebo podle toho, co člověk míní tím nejlepším a pro koho je to nejlepší. Protože člověk může získat to nejlepší, ale může tím hodně uškodit ostatním lidem kolem sebe, což určitě není smyslem života. Pro mě je smyslem života, abych s ním byl co nejvíc spokojený, abych ho prožil podle nějakým mých přesvědčení, které si během života utvářím a abych byl spokojený hlavně sám se sebou. A samozřejmě, abych tím nikomu kolem neublížoval. Takže podle toho, jak je to míněné.

muž, 22 let, III. ročník

Ano, pokud jde o to přežít život naplno.

To je věta, které má hodně významů. Je dost složité to nějak interpretovat. Co je pro koho to nejlepší? To je dost důležité – pro někoho je to nejlepší zábava, pro někoho jsou to přátelé nebo nejlepší škola. Pro mě je smyslem života prožít ho nějak naplno a prožít to nejlepší, co mi svět nebo moje okolí nabízí, například nové zážitky nebo nové pohledy na věci. A s tou větou, jak je řečena – byť dost obecně – bych jakoby souhlasil.

muž, 21 let, II. ročník

Jak je to myšleno?

Mně se ty poslední tři výroky hodně prolínají. Nevím, jak bych na to ještě měl reagovat. Zase bych se tady mohl opakovat a říct, že to nejlepší pro nás je to, co je o nejlepší pro ty ostatní. Ale to je asi tak všechno, co bych k tomu mohl říct. Nebo jestli je to myšlené z hlediska nějaké evoluční teorie nebo něco takového, jako že smysl života, že ta evoluce vždycky spěje k tomu lepšímu, tak s tím by se asi nesouhlasit nedalo. Nevím, to bych radši nechal.

žena, 20 let, I. ročník

Shrábnout to nejlepší pro sebe a neohlížet se na ostatní.

To mi taky přijde strašně sobecké.

V jakém smyslu?

Prostě shrábnout si to nejlepší. Vždycky, když něco vidím, tak to získat jenom pro sebe. Ale z jakého důvodu? Vždycky získat to nejlepší – tak co mi potom zbude, když získám všechno? Je to jako jít přes mrtvoly. Získat vždycky to nejlepší jakýmkoli způsobem a na nikoho dalšího se neohlížet.

A co by sis představila pod tím nejlepším?

Nevím, třeba... kdyby řekl člověk auto, tak je to jenom materiální. A vždycky není auto to nejlepší. Nedá se to takto určit. Ale třeba... nevím, třeba někoho podrazit, abych získala jeho místo, protože ho považuju za to nejlepší. Nebo... nevím, co je nejlepší. Prostě to, co si řeknu, že je nejlepší, tak to získat. Ale třeba ten druhý to také považuje za svoje nejlepší a klidně by mě proto podrazil, aby to získal pro sebe.

Shrnutí

Pokud výroky předešlé studenti v různé míře chápali více či méně jednotně, u tohoto výroku chápání zdaleka jednotné nebylo. Vyplývá z toho, že výrok je vágní a tudíž nelze předpokládat, že jeho význam je mezi studenty obecně sdílený. Studenti často odkazovali k tomu, že je to subjektivní pojem a tedy je problematické vymezit orientaci, která za tímto výrokiem má být.

Názory na tento výrok se různily. Mnozí studenti podotýkali, že to „nejlepší“ je subjektivní pojem, případně nevěděli, jak to bylo myšleno a co si mají představit. Několik studentů naznačilo i dva póly rozumění tomuto výroku: jednak z hlediska materiální stránky, jednak z hlediska etické. Od jejich rozumění výroku se následně odvíjí i jejich postoj (souhlas, nesouhlas). Když výrok chápali jako sebezdokonalování, pomáhání druhým a nastavování cílů, tak souhlasili. Pokud výroku rozuměli jako snaze získat něco nejlepší jen pro sebe, něco vlastnit a neohlížet se na druhé, tak nesouhlasili.

Mnozí studenti se pokoušeli upravit výrok podle vlastních představ nebo poskytnout vlastní verzi. Některým například vadilo slovo „získat“. Zde uvádím jejich alternativní formulace:

- Smyslem života je *najít smysl života*.
- Smyslem života je spíš *harmonie v rodině a ve vztazích*.
- Smyslem života je spíš jistota, blahobyt a svoboda, atd.
- Smysl života je pro mě *Bůh* a toho nemusím získávat.
- Smysl života je *pokusit se o to nejlepší*.
- Smysl života je získat *to nejlepší pro svět a pro lidi*.
- Smyslem života je spokojenost se sebou, žít podle vlastních přesvědčení a neubližovat druhým.
- Smyslem života je prožít ho naplno, získat to nejlepší, co mi svět nabízí (zážitky, pohledy na věci, zkušenosti).

To „nejlepší“

Studenti často reagovali otázkou „Co je to „nejlepší“?“, resp. říkali, že záleží na tom, co je to nejlepší (spolu 5x) Dva studenti řekli, že „nejlepší“ je subjektivní pojem. Další řekl, že neví, co si mám pod tím „nejlepším“ představit. Jedna studentka vyslovila, že sama neví, co je pro ni nejlepší a proto tato otázka potřebuje čas, než na ní dokážeme odpovědět. Další student řekl, že se nad tím nezamýšlel (20, VŠE). Podle jiného názoru někdo může získat to nejlepší a přitom tím uškodit ostatním. Student (21, FHS) říká, že nejlepší je pro nás to, co je nejlepší pro ty ostatní.

Co se týče spojení „pokusit se získat to nejlepší“, reakce studentů byly různé. Nejzřetelněji se zde objevily dva póly: jednak materiální až sobecká touha něco vlastnit, jednak jako sebezdokonalování, uvědomení si svých kvalit a získáváním něčeho dobrého pro ostatní. V prvním typu rozumění se objevily následující prvky: honba za novými věcmi, spotřební orientace; slepá touha něčeho dosáhnout, něco vlastnit; nejlepší partner, nejlepší práce, nejvíc peněz, nejlepší znalosti; hnát se za něčím; sobectví, shrábnout to nejlepší pro sebe, jít přes mrtvolu a neohlížet se na druhé; hodně peněz a nejlepší věci. U druhého typu významu byly tyto interpretace: zdokonalovat se (2x); nesklouznout do stereotypu, uvědomit si své kvality a to, že mohu něčeho dosáhnout,

vytyčit si cíl, dělat věci lépe. To nejlepší ze sebe a to je pak dobré i pro druhé, práce na sobě. Toto pochopení se objevilo jen u žen, a to studentek PedF a FHS.

Jeden student (21, PedF) upřesnil, v jakém smyslu s výrokiem souhlasí, resp. nesouhlasí: pokud šlo o materiální a finanční zabezpečení, nesouhlasil, ale pokud šlo o etický smysl (pomoci lidem, ukázat jim cestu, změnit věci k lepšímu, hledat společnou cestu), tak souhlasil.

Celkově se mi zdá, že pozitivně tento výrok chápou spíše ženy, jako naplňování nějakého potenciálu. Podle jiné interpretace jde spíš o konzumní zaměření, resp. bezohlednost. Lze říci, že výroky, kterými se zde zabývám mají povahu „dilemat“, jak již podotkla jedna účastnice ve výše uvedené diskusi. Pokud si studenti uvědomují možné póly přístupu k výroku, odpověď je problematictější. Jinou variantou je, že odpovídají na základě pochopení určité varianty výroku. Tyto varianty však nemusí být pro všechny studenty stejné. Mohu se domnívat, že někteří se v průběhu čtení otázky rozhodují, v jakém smyslu na ní chtějí odpovědět. Jenže jejich podmínky (tj. to, jak svou odpověď upřesňují a podmiňují) a interpretace se v odpovědi v dotazníku již nezobrazí.

„Musíme se starat o své vlastní štěstí a ne o svět.“ (14.B)

Studenti Strojní fakulty

muž, 24 let, IV. ročník

Nesmí to být bezohledné.

Ano, souhlasím, s jednou výhradou: pokud budu své osobní štěstí prosazovat napříč všem zákonům (nejen lidským ale i přírodním) tak se to na tom mém vybudovaném štěstí brzy projeví. Věřím v příčinu a následek a pokud bych prosazoval své štěstí bezohledně, tak to brzy pocítím.

muž, 25 let, II. ročník

Udělá mi radost udělat někomu radost.

Z toho, co jsme si tady povídali už asi víš, že moje hodnoty jsou takové, že člověk by se měl starat o svět. O to své vlastní štěstí samozřejmě také, ale mně dělá větší radost, když udělám radost někomu jinému. Mně nejvíc potěší, když můžu někomu udělat radost. Možná je to na jednu stranu sobecké, ale když například kamarádce na koleji koupím růži, i když má přítele, ale vím, že tam je sama a přítel se o ní moc nestará. Teda, já jsem se do ní zamiloval, ale to je bokem. (Smích) Prostě vím, že jí to udělá radost, tak ji koupím růži. Hodně věcí může udělat radost. Hodně lidí myslí spíš na sebe než na ostatní, ale mně udělá největší radost, když můžu někomu pomoci.

V čem je moje štěstí. To moje štěstí dávám do těch ostatních, takže ta otázka se prolíná. Tím, že se starám o svoje vlastní štěstí, tím se starám o ostatní. Kdyby kolem mě byli všichni nešťastní, tak bych z toho moc šťastný nebyl, ani kdybych měl nějaký svůj blahobyť.

Studenti Ekonomické fakulty

muž, 20 let, II. ročník

Moje štěstí je pro mě důležitější.

Ideální by bylo, kdyby tím, že se staráme o své vlastní štěstí, se staráme i o svět. Člověk by asi měl myslet – nechci říct na ostatní – ale na své okolí, nejen na sebe. Ale moje vlastní štěstí je pro mě asi důležitější než štěstí 99 procent lidí na tomto světě. Zajímám se o své blízké a abych řekl pravdu, tak se mě nic jiného nějak příliš netýká, nezajímá mě to.

žena, 23 let, V. ročník

Co je v mých silách, to udělám.

Podle mého názoru je „štěstí“ určováno vnějšími okolnostmi. Do jisté míry naše štěstí ovlivňujeme (to znamená, že do jisté míry se o něj postaráme)... ale ne na 100 procent.

A starat se o svět... Není v silách jednoho člověka, aby se postaral o celý svět. Co můžu pro „svět“, pro své okolí udělat, to udělám. Pokud vidím příležitost pomoci, pokud je to v mých silách, tak pomůžu. Nekladu si za cíl „spasit svět“, ale snažím se jít, rozdávat lásku, pokoj, radost... lidem, kteří jsou kolem mne, které potkávám...

A muset se starat o svět... muset – nikdo nic nemusí. Jen ten, kdo chce.

Studenti Pedagogické fakulty

žena, 23 let, IV. ročník

Svět je složený z každého z nás.

Proč „musíme“? A nevím ani, co to znamená „starat se o svět“. Jestli to znamená ochranu životního prostředí nebo politiku... Moc tomu nerozumím. Možná bych to chápala tak, že člověk se nemá starat o věci, do kterých mu nic není. Ale zároveň svět je složený jakoby z každého z nás. Kdyby tady bylo třeba „jen o své vlastní štěstí a ne o svět“, tak potom je to podobné tomu předchozímu výroku, a s tím nesouhlasím.

žena, 26 let, III. ročník

No, asi se musíme starat i o svět, i o své vlastní štěstí.

žena, 20 let, I. ročník

Není baráku bez jedné cihly.

Myslím si, že v rámci světa toho člověk leckdy mnoho nezmůže. Ale jak jsem tady říkala mnohokrát – tím svým dílkem nějakým způsobem můžeš utvářet ten celek. Prostě jako není baráku bez té jedné cihly. Lidé, kteří třeba obětovali nějakému obecnějšímu zájmu všechno ze sebe a to také asi není úplně dobře, protože to může mít dopad na rodinu a to zas nějakým způsobem to má vliv i na jiné lidi. Ale určitě to kolektivní vědomí by mělo být a člověk by si měl říct, že třeba ten papírek nevyhodí, protože jemu by to zrovna udělalo dobře, e by měl prázdné kapsy a mohl by si tam dát ruce, ale když to dělají všichni – já to prostě hrozně nemám ráda, takové to „ale vždyť to dělají všichni“.

muž, 21 let, I. ročník

Je to propojené.

Souhlasím s tím, že aby se člověk mohl začít starat o svět, tak prvně musí poznat sám sebe a začít se starat o sebe. A tím, jak vystupuje, jedná, co prožívá a jaké hodnoty si tvoří – tak tím se stará o svět. Ale myslím si, že ta starost a to poznání sama sebe je podmínkou proto, abych se dobře mohl starat o svět.

A vlastně se o něho starám i nevědomě. Protože když jdu v lese a strčím papírek od bonbónu do kapsy anebo ho hodím na zem, tak se vlastně už nějak rozhoduju a starám se o sebe – mám dobrý pocit z toho, že jsem ten papírek strčil do kapsy. Takže jsem něco udělal i pro sebe. Anebo ho hodím na zem, a tím pádem vím, že o ten náš svět se asi moc nestarám, protože mi chybí nějaké pochopení hodnot, pochopení proč ten svět tady vlastně je. A jestli já tu jsem pro svět nebo svět pro mě.

Jsi tady pro svět nebo je svět pro tebe?

Já jsem tu pro svět.

Studenti Fakulty humanitních studií

žena, 20 let, I. ročník

Nikdo nežije v naprosté izolaci.

Myslím si, že naše vlastní štěstí se zobrazí i navenek. V momentě, když se nebudeme starat o naše vlastní štěstí, tak se nebudeme starat ani o svět, protože nikdo nežije v naprosté izolaci. Takže nemůžu říct, že bych s tímto výrokem souhlasila.

muž, 20 let, I. ročník

Ted' se snažím starat hlavně o sebe a svoje blízké okolí.

Na to se člověk může podívat z více hledisek. Jak se člověk bude o sebe starat, to je jeho věc. Toto mi hodně připomíná otázku ekologie. Třídím odpad a vím, že by se proto dalo dělat mnohem víc, ale...nějak se o to nestarám. Asi u mě nějak převládá, že víc řeším to, aby bylo všechno v pořádku u mě a v mém okolí a až pak bych řešil nějaké celosvětové problémy.

Proč myslíš, že to tak je?

Nevím. U mě nebo obecně u lidí?

U tebe.

Myslím si, že řeším víc věci, co se mě víc osobně týkají. Že se ani necítím tak, že bych to mohl nějak ovlivňovat. Ted'. Kdybych možná cítil, že můžu něco pro to udělat, pro štěstí světa anebo pro nějaký velký počet lidí... ale ted' určitě nejsem v pozici, kdy bych mohl o něčem výrazně rozhodnout nebo se na něčem podílet. Takže možná někdy nebo i nikdy, ale ted' se hlavně snažím starat se o sebe a o svoje okolí.

muž, 22 let, III. ročník

Dnes to směřuje spíš k individualismu, měli bychom se víc starat o svět.

Tak tedy mám pocit, že dřív když člověk žil svůj vlastní život, tak se zároveň automaticky odkazoval k nějakým věcem, které jakoby přetrvávaly, které byly pevné. Dneska ti lidé žijí tak, že se odkazují k menšímu množství těch stálých hodnot, protože třeba miň věří v Boha, miň lidí dodržuje nějaké zvyky a tradice, a tak dále. Ty hodnoty byly součástí našeho světa – to mám z té naší fakulty, to je strašné. (smích) Teda ty hodnoty nějak dávali světu smysl. Dneska se spíš lidí vztahují sami k sobě, na individualitu a ten svět tím trošku trpí. Nechci říkat, že svět spěje k zániku, protože to by bylo hrozně tvrdé říkat. Myslím si, že lidi zajímá víc vlastní individualita a málo lidí se obrací k světu, ať už to souvisí s ekologií nebo se světovými problémama, a tak dále – třeba s lidskýma právama, s těma spornýma oblastma.

Myslím, že bychom se více měli starat o svět a méně o své vlastní štěstí. Dřív to tak bylo a dnes to malinko spěje spíš k tomu individualismu, k individuálnímu prosazení. Takže asi tak.

muž, 21 let, II. ročník

Můžeme být šťastní teprve když žijeme ve šťastném prostředí.

Myslím, že to takto nejde.

Proč?

Protože nevím, jestli člověk může být skutečně šťastný, když ví, že jeho štěstí něčemu škodí. Myslím si, že je potřeba, abychom žili na celém světě, nebo kam až oko dohlédne, v takovém prostředí, které bude šťastné – a pak teprve můžeme být i my šťastní.

Co je pro tebe štěstí?

To já nevím.

Ne?

Co je štěstí. Myslím si, že štěstí je ten pocit takové pohody – pohoda navozená vědomím toho, že nikdo v mém okolí – nebo nejenom v mém okolí – že nikomu se neděje něco špatného, že nikdo nestrádá. Mám pocit, že celý ten náš svět je hodně propojený a že šťastní můžeme být jenom tehdy, když opravdu všechno půjde dobře.

Uměl bys ještě nějak přesně určit slovo „pohoda“?

Hlavně vědomí toho, že se neděje něco nesprávného.

žena, 21 let, I. ročník

Být se světem v symbióze.

S tím bych nesouhlasila. Myslím, že každý by se měl starat o to svoje štěstí, ale pokud každý bude zaujímat takový postoj, tak svět rozhodně nebude dobrý. Vždycky by měl myslet globálně – na svoje bližní a všechny kolem sebe. Je to také sobectví, myslet na sebe a to okolí mě už nezajímá.

Jak to máš u sebe?

Snažím se být se světem v symbióze a rozhodně se mu nesnažit ublížit.

Například?

Ohleduplností nebo nesnažit se když mě někdo naštve na něj taky být naštvaná, být na lidi zlá nebo tak. Prostě se tomu nějakým způsobem vyvarovat a snažit se tomu člověku něco ze sebe dát, aby v té chvíli byl trochu šťastnější a aspoň trochu spokojenější.

Shrnutí

Studenti při hodnocení tohoto výroku uvažovali nad tím, do jaké míry se člověk má starat o sebe a do jaké míry se má starat o svět. Někteří odlišovali své vlastní okolí od „světa“, do kterého mohou jen omezeně zasahovat. Celkově kladli důraz na to, že člověk nemůže být celkem šťastný nějak izolovaně, a že naše štěstí souvisí s tím, jestli je šťastné i naše okolí a lidé kolem nás. Mísí se zde tedy orientace na druhé s orientací na sebe (individualismus). Několik studentů naznačilo souvislost i s naším postojem k životnímu prostředí (PedF, FHS). Dva studenti z prvního ročníku se překvapivě shodli v tom, že „papírek“ nelze jen tak odhodit.

Překročení pravidel

Objevil se názor, že pokud budeme své osobní štěstí prosazovat napříč lidským a přírodním zákonům, projeví se to i na našem štěstí (muž, 24, SF).

Jak by to mělo být

Studenti si vcelku podobně představovali, jak by to „mělo“ být, tedy se podobně vůči tomuto výroku vymezovali. Člověk by se podle nich měl starat o svět a neměl myslet jen na sebe, ale na všechny kolem sebe. Tím, že se staráme o vlastní štěstí, se staráme o svět. Podobný je i názor, že bychom měli žít v prostředí, které bude šťastné a pak teprve můžeme být i my šťastní. Neměli bychom se starat *jen* o své vlastní štěstí. Ale naše štěstí se projeví i navenek. Podle jedné studentky (21, FHS) bychom se měli starat o své štěstí, ale když to tak bude mít každý, svět nebude dobrý.

Jak je to u mě

Studenti se zde vyjadřovali tak, že je pro nich štěstí ostatních důležité, že jim dělá radost dělat radost jiným, že se starají, pokud je to v jejich silách, že jsou zde především pro svět. Z toho vybočovala orientace jednoho studenta (20, VŠE), pro kterého jeho štěstí důležitější než štěstí 99% ostatních lidí na světě. Štěstí souvisí i s vědomím, že nikomu v okolí se neděje nic špatného (muž, 21, FHS).

Propojenost mého štěstí a štěstí ostatních

Tím, že se starám o svoje vlastní štěstí se starám i o ostatní. Kdyby byli ostatní nešťastní, tak ani já nejsem šťastný. Nevím, jestli člověk může být šťastný, když ví, že jeho štěstí něčemu škodí. Náš svět je podle dalšího názoru „hodně propojený“.

Starat se o svět

Není v silách jednoho člověka postarat se o svět (žena, 23, VŠE). Podle jiného názoru je to, že se budeme starat o sebe podmínkou toho, abychom se později mohli starat i o svět. A když se nestaráme o sebe, nestaráme se ani o svět..Jak se bude člověk starat o sebe, to je jeho věc. Řeším spíš to, aby vše bylo v pořádku u mě a v mém okolí a až pak bych řešil celosvětové problémy (muž, 20, FHS). Student FHS, který se zajímá o historii o výroku promítá v souvislosti s minulostí: „Dřív se lidé vztahovali k nějakým pevným hodnotám a dnes se víc vztahují k sobě, ke své individualitě, a svět tím trpí“.

Jedna studentka výrok pochopila tak, že člověk se nemá starat do věcí, do kterých mu nic není. Studenti opět reagovali na slovo „musíme“: „Proč *musíme*?“ nebo „Nikdo nic nemusí – jen ten, kdo chce“ (žena, 23, VŠE) Podle studenta PedF je výrok o tom, jestli je svět pro nás nebo jestli jsme zde my pro svět. Reakcí další studentky (21, FHS) na výrok bylo, že „je to sobecké“.

Vztah k životnímu prostředí

Třem studentům (1xFHS, 2xPedF) výrok připomněl problémy životního prostředí. O svět se staráme i nevědomě – např. když neodhazujeme odpadky. Jiný student (FHS) říká, že „třídí odpad“, ale není v pozici, aby řešil celosvětové problémy. Podle dalšího studenta se málo lidí se obrací ke světu a světovým problémům, což souvisí s rostoucím individualismem.

Reakce studentů na otázky: zpětná vazba

„Mění se to, určitě co půl roku se to mění“, řekl student (muž, 24, SF) o svých preferencích. Když má charakterizovat studenty na své fakultě, říká, že si užívají spíš v prvních dvou ročnících: „Pak ty, kteří si užívali až moc vyhodí a zůstanou tam ti, co se trochu učili“. Když jsem ho v závěru obeznámila s přibližnými výsledky výzkumu, řekl: „Jakože ti studenti se snaží, aby jejich život byl co nejpříjemnější? Jakože se tak opravdu chovají, nebo si jen říkají, že někdy to tak bude a teď mi stačí to, co mám? Asi jo. Nevím. Když vezmu kamarády, tak těch 80% tam bude. A zvláště technici – třeba zas nějaká nová součástka do počítače, tak třeba v tomhle směru je to hodně vidět.“

Uvědomila jsem si, že interpretacích vlastně hodnotíme studenty na základě odpovědí na otázky, které jsou samy předmětem diskusí: „No, je docela těžké si na ty otázky odpovědět“, a to proto, že „nad tím člověk normálně nepřemýšlí a normálně se o tom nebaví“ (muž, 24, SF). Někteří se potřebovali zamyslet, říkali, že odpovědi nemají připravené a že je to „náročné pozastavení“ v běžném dni (žena, 20, VŠE). Otázky se jí zdály osobní, protože má „nutkání vyhnout se takovým otevřeným otázkám“. Jiná studentka naopak říkala, že nad podobnými otázkami se zamýšlí často (žena, 23, VŠE). Student FHS (22) při odpovídání řekl, že otázky jsou těžké a že „na většinu z nich stejně neexistuje jednoznačná odpověď“, podle něj „jde spíše o to přemýšlení nad těmi alternativami než to nějak vyřešit. Pro mě to bylo dost obtížné“. Studentce PedF (23) otázky připadaly „docela zajímavé“.

Jiný student (FHS, 21) uvažoval nad tím, jak přemýšlí – dokud o věcech nepřemýšlí, rovnou soudí a proto se při rozhodování snaží pozastavit soud, přitom úsudky si tvoří na základě rozhovoru s ostatními. Pokud jde o výroky, byl rád, když zodpověděl všechny výroky, ale ocenil alespoň možnost „si to trochu uspořádat“. Studentka (PedF, 26) se na začátku ptala, jestli má řadit výroky „racionálně nebo emotivně“ – nevěděla jsem celkem, jak na to odpovědět, tak jsem řekla, ať je řadí tak, jak je to pro ni přirozenější. Student (21, PedF) mi poskytl tento postřeh: „Myslím, že tam byly některé věty a formulace, které si člověk neujasní nikdy“, mohou se měnit a vyvíjet. Studentku FHS (20) odpovídání bavilo a přišlo jí inspirativní, protože si přitom člověk „leccos zváží“. Jiná studentka (20, FHS) říká, že se podobnými otázkami poměrně často zabývá: „Ale není to špatné takto prezentovat svoje názory.“ Reakce studenta VŠE (20) byla: „Víš co je zvláštní? Mě to i celkem baví.“ Další student (20, FHS) řekl, že občas „neuškodí o sebe zapřemýšlet“. Odpovědi závisí i na jeho rozpoložení: „Teď si mě možná zastihla v nějaké etapě, ve které jsem spokojený. (...) kdyby se mi to nelíbilo, tak bych ti řekl, že z toho mám špatný pocit, ale kdyby to bylo v nějaké etapě kdy mám špatný pocit ze všeho, tak bych ti ani neodepsal a ten rozhovor by nebyl.“ Studenti, kteří byli ochotní se na rozhovorech podílet jsou nejspíš v normálním stavu a obraz, který jsem si udělala je

nutně ovlivněn tímto faktorem. Víím, že sama bych na podobnou výzvu neodpověděla, pokud bych se cítila špatně – nechtělo by se mi třeba z nikým komunikovat.

Některé postřehy

Ze své vlastní reflexe a svého vlastního nahraného monologu vyvozují, že jakmile mám k dispozici více nástrojů pro interpretaci, tak už interpretace nemůže být jednoznačná. Je obohacena o různé roviny pohledu, které se ovšem v pouhém zaškrtnutí pole „ani souhlasím, ani nesouhlasím“ neobjeví – nejednoznačná odpověď však může podnítit úvahu. Odpovědi mají tendenci se měnit. Ze záznamu vyplývá, že „jakmile nad (výrokem) začnu přemýšlet, tak se mi otevírá víc a víc možností interpretace. I když u některých už víím, jak asi na ně mám odpovědět a jak na ně odpověděli druzí. A to představuje nějakou „ohrádku“. ... Moje odpovědi vyvěrají ze situace, v jaké se ocitám teď.“ A musím přiznat, že teď bych na výroky zas odpověděla o něco jinak. S větším množstvím perspektiv se mění mé nahlížení, a zároveň se mění s (možná) rostoucím porozuměním. Následně se mění i interpretace.

Jedno z úskalí práce s výroky je v tom, že postrádají kontextuální zázemí. U některých s výroky v otázce č. 9 je to zřejmé víc, u některých méně. Znak (třeba slova) totiž předpokládají určitý stupeň *libovůle* (Clarke 2003, 61). Ta je předurčena konvencí: pokud člověk není naladěný na tento „kód“, smysluplnost znaků může chybět. Proto je např. problematické převádět určité výroky do jiných kultur. Význam se také může měnit generačně. Jak již dávno tvrdil Saussure: „jazyk je forma, nikoli podstata“ (Saussure 1959, in Clarke, str. 61). Pojmy nejsou určeny žádným zvláštním kladným obsahem, nýbrž svým rozhraním mezi sousedními pojmy. Tyto určující pojmy mohou právě u výroky typu „Smyslem života je získat to nejlepší“ chybět – tím pádem je do určité míry na libovůli studentů, jaké významy slovu „nejlepší“ přiřadí, resp. se budou soustředit na jiný znak, např. „získat“ - a u tohoto slova si mohou jako význam volit z různých variací, třeba „vlastnit“, „osvojit si“ nebo i „shrábnout jen pro sebe“.

Je dost možné předpokládat, že s delším pobytem na vysoké škole a rozvíjením reflexivního myšlení se citlivost studentů vůči těmto polaritám zvyšuje (to vyplynulo i z rozhovorů, zejména u studentů FHS). Pak už ale neexistuje nějaká žádoucí odpověď, protože studenti umí na výroky nahlížet z více stran a problematizovat je. Pokud lze tedy u prvních ročníků mluvit o nějaké orientaci, závisí to na tom, jak jsou studenti na dané výroky „vybaveni“, do jaké míry již nad nimi přemýšleli, do jaké míry se jim chce přemýšlet a odpovídat v době vyplňování dotazníku, a celkově jejich životní situací v daném momentě.

Závěr

V této práci jsem chtěla zjistit, jaké významy studenti přisuzují vybraným výroky z písemného dotazníku mapujícího hodnotové struktury vysokoškoláků. Myslím si, že interpretace studentů mi pomohly prohloubit porozumění daných výroky. Rozhovory, které jsem zaznamenala mohou zároveň poskytnout materiál i kolegům zabývajícím se jinými otázkami z dotazníku (otázky víry, hodnotové preference, atd.).

Možný nedostatek mého pokusu o porozumění spočívá v tom, že nevychází z teorie a do detailů nezkoumá různá pojetí výzkumu hodnot. Nesoustředit se na tuto oblast jsem se rozhodla intuitivně a na základě toho, že sama jsem studentka (tj. mé zkoumání nějak musí obnášet i zkoumání mě samé) a také v jistém smyslu po vzoru fenomenologie ve snaze přiblížit se „o něco víc věcem samým“, místo toho, abychom se spoléhali na předpřipravené způsoby poznávání skutečnosti. V průběhu tohoto zkoumání, že je zcela nezbytné reflektovat předpoklady, na kterých naše poznávání skutečnosti stojí.

Jak jsem již naznačila v úvodu, v této práci jsem se snažila spojit několik úhlů pohledu na hédonistické orientace, přitom ale samotná strategie vycházela spíše z přístupu konstruktivistického, resp. z kritické teorie. Učinila jsem tak poté, co jsem si uvědomila nedostatky paradigmatu, podle nějž jsem chtěla problematiku zkoumat. Probíhal zde dvojitý proces: jednak jsem hledala kořeny určité konstrukce a její oprávněnost a jednak jsem zkoumala, jestli tato konstrukce nějak odpovídá skutečnosti, kterou má charakterizovat.

Uvědomuji si, že je rozdíl mezi tím, jak studenti své názory o hodnotách prezentují navenek a jak je fakticky naplňují ve svém životě. Záznam o jejich jednání nemám k dispozici a bylo by dost obtížné nějak ho uskutečnit, protože by to vyžadovalo sledování v čase. Můj výzkum spoléhá spíše na slova jakožto odraz myšlení, směřování a orientace studentů. Nemohu si činit nárok na reprezentativnost, ale mohu si na základě jejich odpovědí udělat obraz.

Studenti při odpovědích na dané výroky často nějak zdůrazňují „ohled na ostatní lidi“. Zároveň je z jejich mini-úvah patrné, že je důležité člověk byl šťastný a že život by měl být příjemný, což by spíše mohlo souviset s možností seberealizace, s důrazem na mezilidské vztahy. Seberealizaci člověka jako podmínku pro štěstí tematizuje i Anthony Giddens (Giddens, 2000). Proměny institucí podle něj v dnešní době charakterizuje mimo jiné i proměna vztahů. Dnes se více cení vztah postavený na emoční komunikaci,

otevřenosti a demokratičnosti, podle nichž se posuzuje jeho kvalita. Podstatný je v něm dialog a vzájemná důvěra, bez nátlaku nebo násilí. Důležitá pro zlepšení kvality našeho života je tzv. každodenní emoční demokracie. Myslím, že na tuto rovinu studenti nepřímo poukazovali (pohoda a dobrý život souvisí s dobrými vztahy, zajímavou prací, spokojeností, života „bez hádek“, atd.).

Lze to dát do souvislosti i s mírou souhlasu s tzv. pro-rodinnou orientací, čili s výrokiem „Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině“ (9.R) – se kterým studenti většinou souhlasí podobně výrazně jako s výroky „Život si musíme udělat tak příjemný, jak jen to je možné“ (9.H) a „Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak to už je jeho věc“ (9.I). Jinak na to nahlízejí křesťansky orientovaní studenti (v mém případě studentky), kteří zdůrazňují jiné podoby štěstí. Přitom i tzv. „nevěřící“²⁶ studenti uvádějí při reakcích na výroky důležité podmínky, za kterých by s nimi souhlasili.

Jazyk se zde jeví jako důležitý faktor. Nelze spoléhat na to, že tzv. indikátory jsou uchopeny jednotně, i když tíhnutí k určitému typu interpretace je možné. Dalším důležitým faktorem je kontext a nástroje uchopení výroku, které studenti mají k dispozici. Kontextem míním třeba jejich momentální rozpoložení, situaci ve které dané otázky zkoumají, prostředí, v němž se student pohybuje, atd. Také míra jeho reflexe, kterou výroku věnuje. Totiž i v malém čase se objevují rozdíly nahlížení podle toho, jak student/ka danou otázku uchopí, jestli se mu/jí chce přemýšlet a jestli má k dispozici výkladové prostředky (např. poznatky z filosofie) nebo jestli se nad těmito otázkami již zamýšlel/a. Studenti mají k dispozici určité interpretační nástroje, které mohou souviset s jejich zázemím, výchovou, vzděláním a prostředím, ve kterém se pohybují.

Pokud souhlasí s těmito výroky, ve většině případů to nesouvisí s nějakou vyloženě „sobeckou“ orientací. A jejich odpovědi nesouvisí s pojetím tzv. vulgárního hédonismu. Pokud ale s tímto označením chceme i nadále pracovat, měli bychom specifikovat, o jaký typ hédonismu se jedná, např. hédonismus altruistický, epikurejský, atd. Některé stati již pracují s pojem egoistický hédonismus přitom je stále třeba citlivě zvažovat, je-li toto pojmenování srozumitelné.

Bylo by přínosné přehodnotit i způsob, jakým konstruujeme určité typy orientací na základě indikátorů z dat. Konstrukce těchto typů počítá s tím, že je možné vyvodit danou orientaci z výroků, se kterými se spojí do faktoru pomocí statistické metody faktorové analýzy. Pokládám tuto metodu za poměrně reduktivní, protože opomíjí fakt, že studenti často daný výrok interpretují po svém, a že jejich interpretace se nemusí shodovat s následnou interpretací výzkumníka. Může se pak stát, že odpovídající jsou charakterizováni na základě toho, že v poměrně omezené baterii výroků dají více souhlasu nějakému z nich. Ty jsou následně seřazeny a na základě jejich uspořádání a výsledků faktorů se konstruují typy, které se pak v souvislosti s jinými proměnnými

---

²⁶ Studenti obvykle mají nějakou podobu spirituality, ale nutně to nemusí být tradiční „víra v Boha“.

v rámci výzkumu vyhodnocují. Někdy se tím dostáváme do roviny, která je dost vzdálená tomu, jak studenti o daných výrociích uvažují.

V této práci jsem posoudila některé aspekty hédonismu. Z rozhovorů s některými studenty se skutečně rýsuje hédonistická orientace ve smyslu vedení příjemného života, ale studenti to vždy specifikují vzhledem na ostatní lidi, na jejich okruh blízkých lidí, na zážitky, naplněnost a rozvíjení se.

Pokud tedy mám zodpovědět otázku v názvu mojí práce, nebude jednoznačná. U studentů se kterými jsem se setkala se však rozhodně spíš jedná o hédonismus bez vulgárních konotací jaké toto slovo nese (ale také něco by studenti asi otevřeně nepřiznávali). Jejich pojetí výroků se blíží spíš k pojetí umírněného a racionálního hédonismu u Epikúra, nebo k tzv. altruistickému hédonismu: tím, že ostatní se budou mít příjemně, tím to budu mít dobré i já. A zpětně, když to já mám dobré a starám se o své štěstí (s ohledem na druhé), tak to ovlivňuje i „blaho celku“. Někteří studenti upozorňují na důležitý prvek pravdivosti a autentičnosti („nelze být šťastný na povel“) a někteří dokládají i vliv životní zaměřenosti a směřování, přitom jejich reflexi ovlivňuje i prožitá zkušenost a svět kolem nich. Při odpovědi se někdy odkazují na příklady, metafory nebo nějaká obecně sdílená hesla typu „Každý je strůjcem svého vlastního štěstí“ nebo „Moje práva končí tam, kde začínají tvoje“ nebo důležitost „nepřekračování zákona“.

Pokud rozpoznají orientaci na materiální statky, tak ji odmítají a větší důraz kladou na nemateriální aspekty života: již zmíněná naplněnost, dobré mezilidské vztahy, spokojenost, zajímavá práce, atd. Což by v jistém smyslu potvrzovalo tezi o postmateriálních hodnotách u mladých vzdělaných lidí. Někteří studenti také kladou důraz na nějakou jistotu a zázemí.

Když jsem se v minulých semestrech rozhodovala, jak mám práci o tzv. hédonistických orientacích koncipovat, v každém období jsem měla tendenci k tomu přistupovat jinak, v závislosti na mém rozpoložení a vnímání světa. Není to nějaká relativistická pozice, nýbrž snaha „vyložit karty na stůl“. Pokud bych měla dojem, že svět kolem mě se stal nepřehledný nekontrolovatelný a nepřátelský, měla bych možná tendenci přitakávat i tomu, že mí vrstevníci mají sklony k soustředění se na své vlastní štěstí a užitek. A pokud jsem v relativně dobrém rozpoložení, tak se mi i bezprostřední svět kolem mě zdá přátelštější.

Studenti, se kterými jsem se setkala, si často ještě mnohé věci ujasňují, přitom, jak řekl jeden student „některé z těch otázek si možná člověk neujasní nikdy“. Takovému ujasňování ovšem prospívá prostředí dialogu a reflexe – myslím si, že proto některé studenty bavilo odpovídat na mnou kladené otázky, resp. prezentované výroky a proto asi některé bavilo i odpovídat na výroky v dotazníku, i když se nejednalo o dialog. Pokud se studenti pohybují v prostředí, které je otevřené diskusi, snáz nalézají alternativní pohledy na skutečnost (jak se to objevilo i v rozhovorech). Závisí to také na osobnosti

studenta, na jeho zázemí a na to, je-li ochoten o některých otázkách přemýšlet nebo jestli ve svém životě byl/byla vystaven/a zkušenosti, která by takovou úvahu podnítila. Podle typu svého zaměření a zkušenostních dispozic (vliv rodiny, četba, vzdělání, atd.) nabýváme výkladové nástroje, jejichž míra se od studenta k studentovi může mírně lišit. S věkem stoupá naše zásoba zkušeností a postupně s ní přicházejí i odpovědi na některé „závažné otázky“. K hledání v tomto věku přísluší spojení s jinými mladými lidmi, což může probíhat v různých zájmových aktivitách, nebo v rámci rozhovorů. Na základě postupného ujasňování si některých témat je možné se vůči nim vymezit a objevit tak nějaké nové hledisko anebo i etickou rovinu.

Na základě poslouchání studentů tvrdím, že zkoumání, které se snaží mapovat hodnotové zaměření studentů pomocí dotazníků má svá úskalí. Získáme jejich odpovědi jakoby zaseklé v jednom jejich momentu a zaseklé i v jedné z možných kolonek, čímž se vytrácí podmínky a specifikace, které studenti ke svým (autentičtějším) odpovědím připájejí. Výzkum hodnot pomocí dotazníků je jedním ze způsobů poznávání skutečnosti. Pokud máme zkoumat hodnoty nebo hodnotové orientace, navrhuji rozšířit různé metody získávání informací o nich pomocí použití rozmanitých vstupů (tzv. *triangulace*) tak, abychom dospěli k úplnějšímu obrazu. Myslím, že na to je vhodné doplnit bádání prvky diskuse, rozhovory, a případně nalézat i jiné možnosti porozumění.

Literatura

Publikace

- Clarke, D. B. (2003) *The Consumer Society and the Postmodern City*, London, Routledge, str. 61-2 [k citaci použit skeletový překlad autorky]
- Disman J. (2002) *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Praha, Karolinum, str. 284-304
- Gadamer H.G. (1994) *Problém dějinného vědomí*, z fran. orig. *La problèeme de la conscience historique*, Louvain 1963, přel. J. Němec a J. Sokol, Praha, Filosofia
- Guba E. G., Lincolnová Y. S. (1994) „Competing Paradigms in Qualitative Resarch“, in *Handbook of Qualitative Research*, London, SAGE Publications, str. 105-117
- Giddens A. (1999) *Sociologie*, z angl. orig. *Sociology*, Polity Press, London 1997, přel. J. Jařab, Praha, Argo, str. 87-99, 505-530
- Giddens A. (2000) *Unikající svět*, z angl. orig. *Runaway World (How Globalization is Reshaping Our Lives)* Profile Books Ltd., London 1999, přel. J. Ogrocká, Praha, SLON, 2000
- Gore A. (2000) *Země na misce vah. Ekologie a lidský duch*, z angl. orig. *Earth in the Balance. Ecology and the Human Spirit*, Houghton Mifflin Company, Boston 1992, přel. J. Jařab, Praha, Argo, str. 182-3
- Hendl J. (2005) *Kvalitativní výzkum (Základní metody a aplikace)*, Praha, Portál, str.164-208
- Inglehart R., Baker W.E. (2000) „Modenization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values“, in *American Sociological Review* (65), str. 19-51
- Inglehart, R. (2000) „Globalization and Postmodern Values“, in *The Washington Quarterly* (23), str. 215-228
- Kania T. (1999) „Štěstí mladých Poláků“ (výzkum ve studentském prostředí, srovnání s Čechy a analýzy) in *Člověk a česká společnost na prahu 21. století* (sborník), Opava, Nakl. Open Education&Sciences, str.214-232
- Kuhn T. (1997) *Struktura vědeckých revolucí*, z angl. orig. *The Structure of Scientific Revolutions*, The University of Chicago, 1992, přel. T. Jeníček, Praha, OIKOMENH
- Morrow R. A. (1994) *Critical theory and methodology*, London, SAGE Publications, str. 199-215
- Možný I. (2002) *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*, Praha, Portál, str. 14-19
- Olchavová D. (2004) *Predestinace povolání* (Bakalářská práce), Praha, Fakulta humanitních studií UK, str. 101-128
- Prudký L. (2005) „Vybrané výsledky výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníku Fakulty humanitních studií UK“, *Lidé města*, 16 (2), str. 144-186

- Prudký L., Borecký J., Helšusová L., Šustek M., Vondráček V. (1999) *Hodnoty v České republice a v Evropě (Porovnání místa duchovních hodnot v hodnotové struktuře ČR s jinými evropskými zeměmi)*, Praha, POINT
- Prudký L. (2002) „Formování národní kultury, národní identity a národních zájmů v kontextu lidských hodnot“, in *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*, Gutenberg, Praha, str. 290-333
- Rabušic L. (2001) „Úvodem“, in *České hodnoty 1991-1999*, Sociální studia 6, Brno, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, str. 9-15
- Řeháková B. (2001) „Změny hodnot v České republice a Inglehartova hodnotová typologie“, in *České hodnoty 1991-1999*, Sociální studia 6, Brno, Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, str. 47-71
- Spaemann R. (1998) *Štěstí a vůle k dobru*, z něm. orig. *Glück und Wohlwollen. Versuch über Ethik*, Klett-Cott, Stuttgart 1989, přel. M. Stretti a M. Zajíček, Praha, OIKOMENH, str. 38-61
- Tretera, I. (1999) *Nástin dějin evropského myšlení (Od Tháleta k Rousseauovi)*, Praha, Paseka, str. 82-3, 114-120

Slovníky

- Kol. autorů (2003) *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha, Academia
- Rejzek J. (2001) *Český etymologický slovník*, Voznice, Leda
- Sokol J. (1998) *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, Praha, Vyšehrad

Internet

- Furedi F. (2006) *Politicians, economists, teachers... why are they so desperate to make us happy?* [pův. z denníku *Daily Telegraph*] <http://www.blisty.cz/art/28420.html>
- Horáková N. (2005) *Co je pro nás důležité?*, Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM), bulletin Naše společnost 2005/2 www.cvvm.cas.cz
- Světový průzkum hodnot www.worldvaluesurvey.org
- Internetová encyklopedie <http://en.wikipedia.org/wiki/Hedonism>

Příloha

Dotazník použitý ve Výzkumu hodnot u vysokoškolských studentů

(v podobě z roku 2005)